

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za češki jezik i književnost i
Odsjek za kroatistiku
Katedra za hrvatski standardni jezik

Zagreb, lipanj 2015.

FONOLOŠKA TERMINOLOGIJA U ČEŠKOM I HRVATSKOM JEZIKU

DIPLOMSKI RAD
23 ECTS boda

Mentori:

Dr. sc. Petar Vuković

Dr. sc. Tatjana Pišković

Student:

Nikolina Petrac

Sadržaj

1.	Uvod.....	4
2.	Metodologija rada.....	5
3.	Terminologija.....	7
3.1.	Definicija terminologije	7
3.2.	Termini.....	8
3.3.	Stvaranje novih termina	10
3.4.	Odnosi među terminima i pojmovima	11
3.5.	Terminološka standardizacija	12
3.6.	Standardizacija jezikoslovne terminologije	14
4.	Fonološka terminologija u češkom jeziku	16
4.1.	Jezična situacija u Češkoj	16
4.2.	Terminološka situacija u Češkoj	17
4.3.	Češka terminološka norma.....	19
4.4.	Fonološka terminologija u češkim gramatikama	22
4.4.1.	Fonološka terminologija do 19. stoljeća.....	22
4.4.2.	Fonološka terminologija u češkim gramatikama 20. stoljeća.....	22
4.4.3.	Fonološka terminologija u suvremenim češkim gramatikama	30
4.4.4.	Zaključak o stanju fonološke terminologije u češkim gramatikama	34
5.	Fonološka terminologija u hrvatskom jeziku.....	40
5.1.	Jezična situacija u Hrvatskoj.....	40
5.2.	Terminološka situacija u Hrvatskoj	42
5.3.	Hrvatska terminološka norma	44
5.4.	Fonološka terminologija u hrvatskim gramatikama	47
5.4.1.	Fonološka terminologija do 19. stoljeća.....	47
5.4.2.	Fonološka terminologija u hrvatskim gramatikama 20. stoljeća	48
5.4.3.	Fonološka terminologija u suvremenim hrvatskim gramatikama	58
5.4.4.	Zaključak o stanju fonološke terminologije u hrvatskim gramatikama.....	62
6.	Usporedba češke i hrvatske fonološke terminologije	71
6.1.	Češka i hrvatska terminologija u odnosu na međunarodnu terminologiju.....	74
7.	Zaključak.....	76

Literatura	77
Rječnik	82
Sažetak	87
Anotace.....	87
Abstract	88

1. Uvod

O fonologiji se počinje učiti u osnovnoj školi, nastavlja u srednjoj školi, a oni sretnici koji odluče studirati jezik o fonologiji uče i na fakultetu. Uglavnom se učenici žale na matematiku kao nešto što je teško i nerazumljivo. Rijetko će kada netko reći da je imao problema s fonologijom, a vjerojatno većina učenika svake godine iznova uči sve moguće podjele glasova i njihove nazive i ponovno ih ne zna kada izađe iz škole. To svakako potvrđuju reakcije na svaki pokušaj dijeljenja entuzijazma oko ovoga rada i nerazumijevanje nakon spominjanja njegove teme. Može li se sva krivica svaliti na fonološku terminologiju?

Naravno da ne može, ali fonološka terminologija često je komplicirana, nedovoljno precizna i uključuje mnogo nepotrebnih sinonima. To je jedna od postavki ovoga rada. U fonologiji novi pojmovi ne nastaju brzinom kojom nastaju u npr. informatici. Većina fonoloških pojmova poznata je već jako dugo. S obzirom na sve navedeno mogla bi se očekivati usustavljena fonološka terminologija, no vidjet ćemo da to nije tako.

Jedan od razloga zbog kojega se za isti pojam gotovo uvijek pojavljuje više od jednoga termina jest težnja da se nacionalni jezik istovremeno čuva od stranih utjecaja, ali i prati međunarodni razvoj. Domaći i strani termin jedan pored drugoga sasvim su uobičajena pojava. Druga postavka bila bi da hrvatski jezik puno više teži stvaranju i korištenju domaće terminologije, dok češki jezik nema toliko problema s prihvaćanjem internacionalizama.

To je usko povezano s političko-povijesnom i društvenom situacijom određenoga naroda i njegova jezika. Pokušat ćemo pokazati kako je jezična situacija izravno povezana sa stanjem u terminologiji. Manje razvijeni ili potlačeni jezici primorani su preuzimati stranu terminologiju, ali zato se više trude stvoriti vlastitu i jednom kada ju stvore, inzistiraju na njoj. Ne poštuju li se dovoljno jezična pravila, cijeli taj proces može izazvati veliku zbrku u terminologiji. Jezici koji čvrsto drže svoj položaj u svijetu obično već imaju usustavljenu terminologiju i ne smetaju im strani termini. Hrvatski i češki nisu svjetski jezici, a nisu ni potlačeni, ali pretpostavka je da je hrvatski jezik bliži prvoj, a češki drugoj skupini jezika.

U ovome radu najprije će se u što kraćem mogućem obliku pokušati objasniti značenje i težnje suvremene međunarodne terminologije. Nakon toga opisat će se fonološka terminologija češkoga jezika. To će poglavlje uključivati jezičnu i terminološku situaciju u Češkoj, prikaz fonološke terminologije u češkim gramatikama i zaključke izvedene iz toga. Potom će se na isti način opisati fonološka terminologija hrvatskoga jezika, a na kraju će se dvije terminologije usporediti i pokušati potvrditi (ili opovrgnuti) postavke ovoga rada.

2. Metodologija rada

Kao što je već poznato, tema je ovoga rada fonološka terminologija u češkom i hrvatskom jeziku. Interdisciplinarna narav rada uvijek nas je vodila pri izboru metoda, građe, termina. Smatrali smo da je na početku dobro dati kratak pregled međunarodne terminološke teorije koja će služiti kao odskočna daska u svijet češke i hrvatske terminologije te kao neutralna okosnica o koju će se nacionalne terminologije oslanjati ili je rušiti. Sami smo se odlučili služiti terminima stranoga podrijetla. U nastavku rada susretat ćemo se s brojnošću i šarenilošću termina i zato se takav izbor čini ispravnim, ili barem manje zbunjujućim (čime se ni najmanje ne želi sugerirati koji bi se termini trebali koristiti u nacionalnim terminologijama).

Sljedeća dva poglavlja opisuju fonološku situaciju u češkom, odnosno hrvatskom jeziku. Ona su strukturirana na isti način kako bi se poslije dvije terminologije lakše mogle usporediti. Poglavlja se sastoje od nekoliko dijelova. Najprije se prikazuje šira slika jezične situacije u Češkoj i Hrvatskoj. Ona je bitna jer iz nje izrasta nacionalna terminološka teorija, o kojoj se piše odmah u sljedećem dijelu poglavlja. Potom slijedi prikaz fonološke terminologije u češkom i fonološke terminologije u hrvatskom jeziku. Naglasak smo htjeli staviti na trenutnu situaciju u fonološkoj terminologiji, ali prikazan je i mali dijakronijski pregled koji počinje s 20. stoljećem, uz pokoju bilješku iz još starijih razdoblja. Takav je pristup izabran jer smo smatrali da je dobro prikazati kako je tekao razvoj terminologija i da bi on mogao pomoći u prosuđivanju opravdanosti/neopravdanosti određenih termina u jeziku. Poglavlja završavaju izvođenjem zaključaka o tome jesu li korišteni termini u skladu s postavkama nacionalnih terminologija.

Počevši pisati središnja dva poglavlja, osobito dijelove o postojećim terminima, susreli smo se s dvama velikim problemima, a to su bili izbor pojmova i izbor građe. U općoj terminologiji još uvijek ne postoje univerzalni pojmovi koji bi se mogli preuzeti i primijeniti u svakom jeziku. S obzirom na to da nije bilo moguće obuhvatiti sve pojmove, odlučili smo se fonološku terminologiju ograničiti na glasovlje, odnosno termine koji označavaju glasove. Možda se takav izbor može činiti previše jednostavnim ili nepotpunim, ali termini koji se pojavljuju u tom području činili su se najzanimljivijim i pokazivali su najveću nestabilnost ili, poimano iz druge perspektive, najveću raznolikost. Izbor građe riješili smo oslonivši se na gramatike. Gramatike zasigurno ne predstavljaju potpunu sliku terminološke upotrebe, ali ponovno nudimo nekoliko objašnjenja za svoj izbor: 1. gramatike postoje u obama jezicima

koja su predmetom ovoga rada i lako su dostupne, 2. gramatike su jedan od osnovnih normativnih priručnika, 3. gramatike koriste svi govornici jednoga jezika. U analizi pojedinih gramatika trudili smo se ne suditi autorske podjele glasova, ali to nismo mogli u potpunosti izbjeći jer one su povezane s pojmovima, a odnosi među pojmovima bitni su u izboru termina. S druge strane, nismo navodili koji se konkretni glasovi kriju pod određenim nazivom jer ovdje nije toliko bitno svrstava li netko npr. glas *n* u *dentale* ili *alveolare*.

U posljednjem poglavlju uspoređuju se češka i hrvatska fonološka terminologija međusobno te u odnosu na postavke suvremene međunarodne terminologije. Kao misao koja će nas pratiti u prikazu fonoloških terminologija u gramatikama, može nam poslužiti ovaj zanimljiv citat Miroslava Kravara (1955: 82):

„Točnost naziva ima za gramatiku, kao i za svaku drugu nauku, veliku važnost, pa se i ovdje ide za tim, da riječi što bolje pokrivaju pojmove, koji se njima označuju. Ali tako svagda ne biva. Što se baš u gramatici više nego drugdje nailazi na nazive, koji slabo odgovaraju svojim pojmovima da se opravdati njezinom starošću. Nema, može se reći jezika, kojega gramatika u pogledu naziva ne plaća danak učenju antičkih gramatičara.“

3. Terminologija

Terminologija nije novo znanstveno područje, ali sustavna briga o terminologiji i njezinu razvoju postoji tek nekoliko posljednjih desetljeća. Teoretske brige o prirodi termina izrastaju iz terminološke prakse 30-ih godina 20. stoljeća, kada se počinju stvarati prve metode za sustavno formiranje termina. Od 60-ih godina vidljivo je strukturiranje discipline povezano s razvojem računala, a u 70-im i 80-im godinama terminologija doživljava svoj procvat. Posljednje je stoljeće sa sobom donijelo velike promjene u svim aspektima ljudskoga života, što nije moglo zaobići ni terminologiju, koja bilježi brz razvoj u svim društvenim sferama te danas na tržištu jezične industrije zauzima privilegirano mjesto (usp. Cabré 1999: 4–7).

Unatoč tome i dalje postoje dva potpuno različita pogleda na terminologiju: jedan koji tvrdi kako je terminologija samostalna disciplina sa svojom vlastitom teorijom i drugi koji smatra kako terminologija svoje postavke duguje drugim znanostima (*ibid.*: 9). Drugome mišljenju u prilog ide to što terminologija služi svim ostalim znanostima i koncepti konstituiranja njezine teorije nisu originalni, već su posuđeni od bliskih disciplina, npr. lingvistike, logike, ontologije, informacijskih znanosti. Ipak, terminologija ima svoju vlastitu teoriju i namjenu i smatramo je samostalnom disciplinom. Zaključujemo kako je terminologija interdisciplinarno područje koje prije svega istražuje stručne riječi koje nastaju u prirodnom jeziku, a pripadaju posebnim domenama upotrebe (*ibid.*: 32).

3.1. Definicija terminologije

Riječ terminologija pojavljuje se u najmanje tri značenja:

- a. principi i konceptualne osnove koje upravljaju studijama termina
- b. vodiči korišteni u terminografskim radovima
- c. skup termina nekog određenog stručnog područja (*ibid.*: 32).¹

¹ U novijoj hrvatskoj literaturi imamo slične definicije. Milica Mihaljević u svom djelu *Terminološki priručnik* (1998: 7–9) također navodi tri značenja riječi terminologija: a. sustav naziva (termina) kojega područja, b. znanost o nazivima, c. publikacija (rječnik, leksikon) u kojoj su prikazani nazivi. Terminologija u značenju sustav naziva (termina) istoznačna je s nazivljem. U užem smislu oni predstavljaju skup znanstvenih i stručnih naziva, a u širem smislu skup naziva određenoga područja (znanstvenih, narodnih, religijskih, mitskih itd.). Terminologija kao znanost o nazivima dijeli se na posebnu terminologiju za određena područja ili jezike i opću

Prvo značenje odnosi se na cijelo područje, drugo na njegovu metodologiju, a treće na skup termina određena područja.

Na najjednostavniji način terminologiju možemo definirati kao znanost koja proučava termine. Opširnija definicija kaže kako je terminologija proces prikupljanja, opisa, obrade i prikazivanja termina posebnih područja u jednom ili više jezika, čime izlazi iz svojih granica adresirajući društvene potrebe i pokušaje za optimalnom komunikacijom među stručnjacima i profesionalcima (usp. Cabré 1999: 10).

Terminologija pokušava pružiti teorijske konstrukte i principe koji vladaju izborom termina u stručnim područjima s ciljem standardizacije njihovih formi i sadržaja (*ibid.*: 37). U stvaranju takvih konstrukata i principa terminologija zauzima sinkronijski pristup² i pritom dopušta jezične intervencije, a kako bi cijeli proces bio uspješan, u njemu sudjeluju i terminolozi i predmetni stručnjaci. Predmetni stručnjaci najbolji su poznavatelji svojih struka, a terminolozi najbolji poznavatelji jezika.

U središtu je njezina interesa pojam,³ za koji smatra da je aprioran imenu i može biti koncipiran neovisno od imena ili termina koji ga predstavlja, što je važno osvijestiti pri proučavanju stranih jezika jer sličnost termina u različitim jezicima ne mora nužno značiti da se ti nazivi odnose na iste pojmove (*ibid.*: 33). U procesu imenovanja pojmovima se pridružuju termini.

3.2. Termini

Riječ je termin jer je njezin izraz simbol, jer je rezultat konvencije, jer je njezin sadržaj njezina najvažnija osobina, jer je pojam koji predstavlja eksplicitno definiran i jer opis pojma vodi u područje znanja u kojem se pojavljuje (*ibid.*: 81). Termini su, kao riječi u općem leksiku, distinktivni i punoznačni znakovi koji se pojavljuju u diskurzu stručnog jezika (*ibid.*:

terminologiju koja proučava postanak, razvoj, uporabu, značenje tvorbu i vrste naziva svih struka, pronalazi opće terminološke zakonitosti i pomaže drugim strukama u usavršavanju njihova nazivlja. Govoreći o terminologiji u značenju publikacija u kojima su prikazani nazivi, Mihaljević misli ponajprije na terminološke rječnike te smatra da je bolje upotrebljavati nazive *rječnik*, *leksikon* i sl.

² O tome zašto se u ovome radu zalazi u dijakroniju, pisano je u poglavlju o metodologiji rada.

³ ISO standard 704 (1987) definira pojmove kao „mentalne konstrukte koji se koriste kako bi se klasificirali individualni predmeti u vanjskom ili unutarnjem svijetu pomoću više ili manje arbitrarnog procesa apstrakcije“ (prema Cabré 1999: 95). („...mental constructs that are used to classify the individual objects in the external or internal world by means of a more or less arbitrary process of abstraction.“)

80). Odnosi koje termini uspostavljaju s drugim leksičkim jedinicama i s drugim komponentama gramatike ne pokazuju nikakvu posebnu osobinu koja bi ih učinila drugačijima od odnosa koji uspostavljaju riječi. Općenito, između riječi i termina nema puno razlika. S formalnog gledišta, najveća je razlika u tome što je u terminologiji pisana forma, koja se koristi pri standardizaciji, od primarne važnosti i što je puno veća prisutnost jedinica latinskog ili grčkog porijekla (*ibid.*: 83). Razlike su nešto veće kada ih gledamo kao pragmatične i komunikacijske jedinice. Riječi su dio općeg jezika i kao takve koriste se u svim komunikacijskim situacijama, za razliku od termina, koji su dio stručnog jezika i uglavnom se koriste među stručnjacima određenoga predmetnoga područja.

Termini se obično klasificiraju prema kriteriju forme, funkcije, značenja i porijekla.

S obzirom na formu termini se razlikuju prema: 1. broju tvorbenih morfema – mogu biti jednostavni ili složeni, a složeni se dalje dijele na termine: a. složene od nekoliko morfema koji čine jednu riječ, b. stvorene kombinacijom riječi koja prati sintaktičku strukturu (terminološke fraze), c. koji se čine jednostavni, a zapravo su složeni: inicijalizmi, akronimi, kratice, *klipovi*⁴, 2. vrsti morfema koji igraju ulogu u tvorbi – nastaju izvođenjem ili slaganjem (*ibid.*: 85–86).

Prema funkciji koju termini imaju u diskurzu, mogu se klasificirati u različite funkcionalne grupe: imenice, pridjeve, glagole i priloge (*ibid.*: 87). Broj imenica u terminologiji daleko je veći od broja ostalih vrsta riječi.

Termini se prema značenju mogu podijeliti u razrede pojmova koje označavaju. Četiri glavna pojmovna razreda su: 1. objekti ili entiteti, 2. procesi, operacije, akcije, 3. svojstva, stanja, kvalitete, 4. odnosi. Svaki je od ovih razreda pojmova izražen određenim funkcionalnim razredom: 1. imenice, 2. glagoli, nominalizacija glagola, 3. pridjevi, 4. pridjevi, glagoli, prijedlozi (*ibid.*: 87–88).⁵

Prema lingvističkom porijeklu nazivi mogu biti domaći ili posuđeni iz nekog drugog jezika. Iz povijesnog aspekta razlikujemo nekoliko tipova posuđenica: a. posuđenice iz grčkog ili latinskog, često nazivane neoklasičnim posuđenicama, b. posuđenice iz drugog suvremenog jezika, c. posuđenice iz drugog zemljopisnog ili socijalnog dijalekta ili drugog stručnog područja istoga jezika, koje se obično ne smatraju posuđenicama (*ibid.*: 88).

⁴ Riječi nastale metodom koja se naziva *clipping* ili izrezivanje kod nekih autora. U engleskom jeziku primjer je *hyper* za *hyperactive*. (U češkom se to zove *mechanické zkrácení*, tj. *mehaničko skraćivanje*.)

⁵ U ovome radu bavit ćemo se prvim pojmovnim razredom, odnosno objektima ili entitetima.

Prva dva tipa posuđenica imaju zajedničku značajku, a to je da dolaze iz stranog koda, ali i unatoč toj sličnosti društvo ih drugačije prepoznaje i njihovo širenje nije isto. Posuđenice iz klasičnih jezika često su shvaćene kao prirodne i ne primjećuju se kao posuđenice, što je upravo suprotno od onoga što se događa s posuđenicama iz suvremenih jezika, čak ako je riječ i o bliskom jeziku. Međunarodni terminološki standardi jasno preporučuju upotrebu neoklasičnih osnova i afikasa u tvorbi novih termina (*ibid.*: 89).

3.3. Stvaranje novih termina

Društva koja ovise o uvozu znanosti i tehnologije sklona su uporabi velikoga broja termina iz drugih jezika. Ona uvoze nove pojmove koje treba imenovati, a posuđivanje je najbrži način stvaranja novih termina, koji se jednom, kada uđu u upotrebu, teško zamijene drugim oblicima. Nakon što je posuđenica potpuno prihvaćena u jeziku, ona se počinje ponašati kao domaća riječ, npr. mogu se iz nje izvoditi nove riječi: *karate* (jap.) – *karatist* (*ibid.*: 89–90). Mnogi govornici tada je više ne osjećaju kao stranu riječ u svome jeziku.

Posuđenice u mnogim slučajevima nisu potrebne jer većina jezika ima dovoljno sredstava za stvaranje svojih vlastitih termina. Zamjena posuđenica izvornim formama jezika znak je vitalnosti jezika, poštovanja govornika prema preživljavanju jezika i hijerarhijskog odnosa koji postoji među jezicima, a to sve izražava političke, ekonomske i društvene odnose (*ibid.*: 92). Pritom treba imati na umu da se riječi koje su već ukorijenjene u jeziku ne bi trebale mijenjati, osim ako za to ne postoje opravdani razlozi i realna mogućnost da će promjena biti prihvaćena.

Novi termini obično se tvore od leksičkih elemenata koji već postoje, i to po zakonima gramatike dotičnoga jezika (usp. Simeon 1969: XVII). Nove termine, koji su rezultat tvorbenog procesa, obično klasificiramo prema strategijama koje govornici koriste pri njihovoj tvorbi. Te strategije mogu biti formalne, funkcionalne ili semantičke. Unutar formalnih metoda postoje: a. derivacija, slaganje i stvaranje višerječnih naziva, b. kraćenje, koje uključuje incijalizam, akronime i *klipove* (Cabré 1999: 92). Funkcionalne metode obuhvaćaju dva procesa: a. konverziju nulte derivacije, odnosno promjenu kategorije postojeće riječi bez promjene njezine forme, b. leksikalizaciju konverzijom jedne od

flektivnih formi leksema u novu riječ s drugačijom gramatičkom kategorijom (*ibid.*: 93).⁶ Semantičkim metodama modificira se značenje termina, a osnovni kriteriji korišteni pri klasifikaciji termina nastalih ovim tvorbenim procesom jesu: a. porijeklo osnovnog oblika, koje kao najčešće izvore uzima opći leksik i terminologiju nekog drugog stručnog područja, b. tip semantičke modifikacije nastao u procesu, koji može proširiti značenje osnovnog oblika, suziti značenje osnovnog oblika ili promijeniti značenje osnovnog oblika (*ibid.*: 93–94). Promjena značenja termina preuzetog iz općeg leksika ili nekog drugog stručnog područja prihvatljiva je sve dok su dva područja dovoljna različita da se izbjegne dvosmislenost.

3.4. Odnosi među terminima i pojmovima

Prema svakoj terminološkoj teoriji nazivi bi trebali biti jednoznačni,⁷ što znači da bi naziv u sustavu predmetnoga područja trebao identificirati samo jedan pojam (*ibid.*: 40). U prirodnim jezicima to je nemoguće jer je broj pojmova veći od broja morfema (usp. Hudeček, Mihaljević 1996: 53). Jednako tako govornici nekoga jezika nisu u mogućnosti zapamtiti onoliko termina koliko je pojmova u jeziku. Zbog svega toga mnoge su riječi u jeziku polisemne, a isto se događa i s terminima. Polisemija je jedan od najproduktivnijih načina proširivanja leksika. Porijeklo većine polisemnih termina u analogiji je jednog pojma prema drugome, što dopušta da termin jednog pojma bude korišten kao termin drugog pojma (usp. Cabré 1999: 109). Tri su osnovne skupine polisemije u nazivlju: 1. ista je oznaka i termin i riječ općeg jezika, npr. *broj*, 2. ista je oznaka termin u više različitih struka, npr. *deklinacija*, 3. ista je oznaka višeznačna unutar jednog nazivlja (usp. Hudeček, Mihaljević 1996: 54–55). Iako terminologija teži jednoznačnosti naziva, polisemija ne mora predstavljati problem sve dok su konkurentska značenja dovoljno različita i dva se termina ne pojavljuju često u istim tekstovima (usp. Cabré 1999: 212–213).

Osim polisemije, česta je i sinonimija koja se javlja kada je jedan pojam označen pomoću više označitelja (*ibid.*: 108). Iako je teorijski pojam izražen jedinstvenim

⁶ Treba napomenuti da za funkcionalne metode nisu pronađeni primjeri u istraživanom korpusu češke i hrvatske fonološke terminologije. Isto vrijedi i za formalnu metodu kraćenja.

⁷ U njemačkoj terminologiji razlikuju se jednosmislenost i jednoznačnost. Jednosmislenost jest apsolutna jednoznačnost, odnosno jednoznačnost riječi u svim kontekstima, dok je jednoznačnost svojstvo naziva da u jednom području označuje samo jedan pojam. Terminologija teži za jednoznačnošću (usp. Hudeček, Mihaljević 1996: 56).

označiteljem, u stvarnosti postoje alternativni označitelji za pojedini pojam. Terminologija kao sinonime prihvaća samo semantički ekvivalentne jedinice koje pripadaju istom povijesnom jeziku i istom tvorbenom registru. U slučajevima u kojima dvije sinonimne jedinice mogu utjecati na jednoznačnost termina terminologija teži redukciji konkurentskih formi označavanjem jednoga pojma samo jednim označiteljem (usp. Cabré 1999: 110). Do sinonimije često dolazi kada se jedan termin pokušava zamijeniti novim terminom koji nije posve prihvaćen pa oba ostaju u upotrebi. Prema ISO standardima sinonimija nije dobra jer opterećuje memoriju i ostavlja dojam zbunjenosti, a jedno od glavnih obilježja stručnog jezika jest jasnoća (*ibid.*: 213). S time se slaže i Milica Mihaljević (1998: 73–74), koja smatra da sinonime⁸ iz terminologije treba uklanjati, osim kada je riječ o dvojstvu domaćega i latinskoga ili grčkoga termina, ali tada je potrebno barem označiti koji termin ima prednost u općoj upotrebi.

Homonimija se pojavljuje kao treća opcija. Homonimni termini imaju istu formu, ali predstavljaju različite pojmove. Homonimija je puno češća u terminologiji nego u općem leksiku zato što je u terminologiji svako posebno predmetno područje shvaćeno kao zatvorena domena te će zato svaki termin jednoga stručnoga polja, koji je analogijom primijenjen na drugo polje, biti homonim (usp. Cabré 1999: 111).

3.5. Terminološka standardizacija

Specijalna komunikacija zahtijeva višu razinu preciznosti nego što to zahtijeva opća komunikacija. Jednoznačna komunikacija pretpostavlja da jedan označitelj odgovara jednom pojmu i da je svaki pojam označen jednim terminom (*ibid.*: 194). Stalan i brz razvoj znanosti i tehnologije donosi naglo povećanje broja pojmova koji zahtijevaju imenovanje, ili zbog novih tvorevina ili prilagodbi nečega što već postoji. Organizirana terminološka standardizacija način je na koji se terminologija može boriti protiv različitosti termina i tako osigurati komunikacijsku preciznost među stručnjacima.

Analize jezičnog ponašanja u suvremenom društvu pokazuju paradoks između dviju očito proturječnih tendencija – one koja teži korištenju jednog jezika u formalne svrhe, prema kojoj engleski postaje međunarodni jezik u znanstvenoj i tehničkoj komunikaciji, i one koja inzistira na upotrebi vlastitog jezika u svakoj zemlji u svim komunikacijskim situacijama

⁸ Za sinonime koristi naziv istozačnice.

(*ibid.*: 22–23). Opća je težnja pojednostavnjivanje terminologije, no ni internacionalnu ni nacionalnu terminologiju nije moguće odbaciti. U nacionalnim je terminologijama već stvoreno mnogo termina za koje nema ekvivalenata u internacionalnoj terminologiji, a jednako tako u internacionalnoj terminologiji postoje mnogi termini koji se smatraju neprevodivim na nacionalne jezike, npr. *fonem* (usp. Simeon 1969: XIX). Terminologija teži internacionalizaciji i rješenje vidi u onim metodama tvorbe riječi koje približavaju povijesne jezike jedne drugima, npr. tvorbi termina pomoću grčkih i latinskih osnova i afikasa (usp. Cabré 1999: 34).

Ipak, u svakoj aktivnosti terminološka metodologija treba biti prilagođena mogućnostima okoline. Društvena i ekonomska neravnoteža u kombinaciji s povijesnim okolnostima rezultirala je time da se neki jezici razvijaju u skladu s tehnološkim i trgovačkim razvojem, dok neki zaostaju, te stoga visoko industrijalizirana društva imaju drugačiji pristup standardizaciji od neindustrijaliziranih društava. Zemlje koje proizvode znanost i tehnologiju u svojim jezicima odmah stvaraju svoje nazivlje i time osiguravaju jezični kontinuitet (*ibid.*: 18). Zemlje koje moraju stalno uvoziti tehniku, znanost i tehnologiju imaju mnogo više problema u uspostavljanju jezičnoga kontinuiteta. Naime, s uvozom znanja i tehnologije uvoze se i strani termini za nove pojmove i lako može doći do toga da jezik postane prepun stranih struktura. S druge strane, želimo li osigurati jezičnu egzistenciju, moramo osigurati njegovu prikladnost za upotrebu u svim komunikacijskim situacijama. Terminološka standardizacija ovdje je vrlo bitna. Terminologija omogućuje manje razvijenim društvima, kao i onima koja govore malim jezicima, kontrolu nad neologizmima i donosi principe nošenja s neologizmima (*ibid.*: 211).

Da bi neologizam bio prihvaćen, osobito ako želi zamijeniti posuđenicu koja je već u upotrebi, on treba:

- a. imenovati jasno ograničen, stabilan pojam koji već postoji kako bi naziv bio jednoznačan
- b. biti što je moguće kraći
- c. biti transparentan
- d. prilagoditi se gramatičkim pravilima
- e. omogućavati derivaciju
- f. prilagoditi se fonološkom i grafičkom sustavu jezika

- g. nastati kao rezultat potrebe, npr. treba imenovati novi pojam ili zamijeniti nezadovoljavajuću formu
- h. uklopiti se u postojeću jezičnu politiku kako bi se lakše pamtio (*ibid.*: 208).

Neologizam k tomu ne bi smio imati negativne konotacije ili nesretne asocijacije (*ibid.*: 208). Sve to i dalje ne znači da će neologizam biti prihvaćen jer jezik ima svoju vlastitu dinamiku, na koju najčešće ne možemo utjecati.

Odluka hoće li jezik preuzeti internacionalne termine ili će stvoriti domaće obavezno je političke prirode i treba se prilagoditi aktualnim prijedlozima i strategijama programa jezičnog planiranja koje je društvo usvojilo. U mnogim jezicima već postoje i internacionalni i domaći termini. Prednost domaćih termina je u tome što se prirodnije i skladnije uklapaju u leksički sustav jezika i obično se u njima još uvijek osjeća veza s njihovim etimološkim i općim značenjem, čime se lakše dolazi do terminološkoga značenja i boljeg razumijevanja. Internacionalni termini omogućuju sporazumijevanje među stručnjacima na međunarodnoj razini i pomažu u ujednačivanju pojmova i mišljenja (usp. Simeon 1969: XVIII). Prema tome teško je neke od njih iz jezika izbaciti. Preporuka je Međunarodne organizacije za normizaciju ISO da i jedni i drugi budu prihvaćeni kao sinonimi (usp. Cabré 1999: 213). U slavenskim jezicima obično postoje i internacionalni i domaći nazivi, a domaći nazivi obično imaju službeni status (*ibid.*: 213). Zadatak je terminologa pronaći zlatnu sredinu između autentičnosti i internacionalizacije.

3.6. Standardizacija jezikoslovne terminologije

Jezikoslovna terminologija zauzima posebno mjesto u terminološkome svijetu. Njezino nazivlje uglavnom nastaje umjetno i pri njegovu stvaranju obično se nije moguće oprijeti o živi govorni jezik kao što je to moguće u drugim znanstvenim disciplinama (usp. Roudný 1976: 136). Ona je jedina disciplina koja svoju terminologiju crpe iz vlastitog predmeta istraživanja. To je na neki način stavlja u povlašten položaj jer su predmetni stručnjaci i terminolozi, koji bi inače trebali surađivati u stvaranju terminologije, u ovom slučaju iste osobe, lingvisti. Jezikoslovna terminologija ipak nema ništa manje problema od drugih disciplina. Jedno od objašnjenja svakako je apstraktnost same discipline, što otežava povezivanje termina s referentom koji imenuje. Druga otežavajuća okolnost može biti upravo ono što je i njezina prednost. Ponekad je bolje imati suradnju stručnjaka iz dviju različitih disciplina jer oni mogu donijeti više različitih pogleda nego što to najčešće imaju stručnjaci

unutar jedne discipline. Jezikoslovna terminologija nosi i poseban teret – žele li lingvisti pomoći stručnjacima drugih disciplina, najprije bi trebali standardizirati terminologiju svoje discipline (usp. Bugarski 1986: 108).

Ranko Bugarski (*ibid.*: 84) donosi vrlo sažet, ali i iscrpan popis kriterija koji sudjeluju u izgrađivanju jezikoslovne terminologije, a to su:

- a. formalni: dužina, mogućnost derivacije, uklapanje u terminološki sustav
- b. semantički: pojmovna prikladnost, motiviranost i prozirnost, preciznost, izražajnost, jednoznačnost/više značenost, konotacije, sinonimi i homonimi, prisutnost i značenje istih leksema u drugim terminologijama i u općem jeziku, mogućnost razlikovanja terminološke od opće upotrebe
- c. pragmatički: prihvatljivost jezičnom osjećaju, ekonomičnost, stabilnost/promjenljivost, krug korisnika, stupanj udomaćenosti, ekvivalenti u drugim jezicima, mogućnost međujezične ili međuvarijantne unifikacije, kod preuzimanja iz drugih jezika, prikladnost i raširenost izvorne terminologije
- d. sociolingvistički: jezici i varijante sa stajališta sustavnih mogućnosti i preferencija (leksika, derivacije, frazeologije), ali i vrijednosti koje kolektivi za njih vezuju, tradicije društvenih sredina prema kojima se termini vrednuju (osobito u pogledu purizma/internacionalizma), stupanj zastupljenosti dane struke, izvorno i u prijevodu, u znanosti i nastavi, korisnici i njihov obrazovni stupanj i potrebe.

Kriteriji za standardizaciju jezikoslovne terminologije zapravo se ne razlikuju od onih za standardizaciju opće terminologije. To potvrđuje da bi bilo dobro imati jedno nacionalno (i/ili međunarodno) terminološko tijelo koje bi se brinulo za sva stručna područja.

4. Fonološka terminologija u češkom jeziku

4.1. Jezična situacija u Češkoj

Češki je jezik službeni jezik Češke Republike, koja kao takva postoji od 1. siječnja 1993. godine. Prije toga Češka je desetljećima bila u sastavu Čehoslovačke, u kojoj su službeni jezici bili češki i slovački, što je češkomu jeziku omogućavalo samostalnost i gotovo nesmetan razvoj.

Ipak, tako nije uvijek bilo. Širenje kršćanstva na području čeških zemlja u 9. stoljeću označava i početak korištenja latinskoga jezika. Nakon progona slavenskih svećenika iz Sazavskoga samostana 1097. godine, latinski ostaje jedinim jezikom kulture na tome području. Prvi pisani tragovi češkoga jezika pronađeni su u latinskim rukopisima iz 11. i 12. stoljeća. U 14. stoljeću, u skladu s gospodarskim, političkim i kulturnim razvojem čeških zemalja, razvija se književni češki jezik. Razvoj se nastavlja u 15. stoljeću obilježenom husitskim pokretom i samom osobnošću Jana Husa, a vrhunac doživljava u humanizmu i renesansi, kada se češki počinje koristiti u školama i državnim službama. Krajem 16. stoljeća izdana je *Kralička Biblija*, čiji se jezik smatrao savršenim češkim jezikom. Bitka na Bijeloj gori 1620. godine označila je kraj samostalnosti češkoga naroda. Otada pa sve do kraja 1. svjetskoga rata njemački će jezik biti najveći „trn u oku“ češkim lingvistima. U 17. i 18. stoljeću smanjivao se broj ljudi koji su govorili češkim književnim jezikom. Češki su uglavnom koristili seljaci i pripadnici nižih slojeva gradskoga stanovništva, zbog čega je češki bio na rubu svoje egzistencije. Stoga Josef Dobrovský, jedno od najvećih imena češkog narodnog preporoda i autor vrlo utjecajne gramatike češkoga jezika, oživljava i standardizira jezik *Kraličke Biblije*. Rad na modernizaciji i razvoju češkoga jezika nastavlja Josef Jungmann, a nakon njega i mnogi drugi.

Od preporoda do 1. svjetskog rata standardni je češki jezik širio svoje polje djelovanja, postupno se razvijao od jezika sa samo nabožnim i popularizacijskim zadaćama u jezik umjetnosti, znanosti, administracije, prava, politike, gospodarstva. Ipak, još je uvijek bilo mnogo područja javnoga života u kojima je njemački prevladavao, npr. u državnim uredima, vojsci, industriji, trgovini, bankarstvu, željezničkom prometu, pošti i sl. Nakon raspada Austro-Ugarske 1918. godine nastaje samostalna država Čehoslovačka, a češki postaje službenim jezikom. Time su pred češki jezik najednom postavljeni mnogi zadaci. Zastarjela kodifikacija i snažne purističke tendencije koje su odbacivale mnoge strane riječi otežavale su razvoj jezika. Tek na kraju dvadesetih godina s pojavom Praškog lingvističkog kruga

promijenio se pristup lingvista jeziku. Jezik se počeo promatrati s funkcionalnog gledišta, odnosno s obzirom na ciljeve i zadaće koje ispunjava te je odbačen pretjeran purizam.

Godine 1939. područje Češke okupirali su Nijemci. To je značilo ponovnu germanizaciju, ali češki nacionalizam nastao za vrijeme druge republike olakšavao je borbu za češki jezik. Nakon 2. svjetskog rata ponovno je stvorena Čehoslovačka, koja je od 1948. pa sve do 1989. bila dijelom sovjetskog bloka. Češki je jezik preuzeo neke strane riječi, osobito rusku vojnu terminologiju, ali on je sada već bio dovoljno razvijen i samostalan te to nije narušilo njegovu stabilnost.

Za današnji su češki jezik karakteristične pojave poput internacionalizacije, intelektualizacije, demokratizacije i terminologizacije (usp. Dobrotová 2012: 59). Dalje se nastavlja proces razvijanja funkcionalnih stilova, a bitna je i težnja prema integraciji, koja se očituje u postpunom brisanju dijalektalnih razlika (usp. Hlavsa 1998: 21). Od stranih riječi u češki najviše prodiru one iz engleskoga jezika, koji se danas smatra međunarodnim jezikom. Češka se lingvistika ne postavlja radikalno protiv preuzimanja riječi iz stranih jezika i smatra to kao jedan od načina obogaćivanja rječnika, ali naglašava kako njihovo korištenje, i uopće učestalost, treba dozirati s obzirom na to komu je iskaz namijenjen. Internacionalizacija jezika u skladu je s proširivanjem međunarodnih odnosa. Ovakav stav očituje vjeru čeških lingvista u snagu češkoga jezika. Oni se ne boje da bi ga strane riječi mogle pokvariti.

4.2. Terminološka situacija u Češkoj

Češki lingvisti terminologiju smatraju samostalnom strukom, koja je ipak većim dijelom postavljena na lingvistici, ali se osim lingvistike opire i o druge struke, npr. informatiku, logiku, gnoseologiju, a paralelno s time i o spoznaje drugih struka čije nazivlje treba obraditi, sjediniti i ustaliti, čime postaje interdisciplinarnom znanostu (usp. Poštolková 1983: 7–8). Svjesna briga o nazivlju znanstvenih i tehničkih disciplina ima u češkom veoma staru tradiciju.

Nastanak češkoga stručnoga nazivlja može se smjestiti u vrijeme u kojem se pojavljuju prvi koraci ka društveno važnoj podjeli poslova. U pračeško doba nastajali su prvi zanati, ali njihovo je nazivlje bilo dijelom uobičajenog rječnika. Nastankom češke države i daljnjim razvojem društva, nazivlje se postpuno udaljuje od uobičajenog rječnika. S ustavljanjem feudalizma u vrijeme Svetog Rimskog Carstva došlo je do stvaranja religijske terminologije preuzimanjem termina iz staroslavenskog, latinskog i djelomično njemačkog jezika. U 14.

stoljeću pojavljuju se teološki termini i prvi nazivi filozofskih pojmova, a usavršavanjem državne organizacije, šire se i usustavljaju administrativna i pravna terminologija (*ibid.*: 13). Prvi češki terminološki rječnici nastaju u 14. stoljeću. Zahvaljujući tzv. *Klaretovu rječniku*, češki je već na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće imao osnove stručne terminologije svih struka koje su bile poučavane na srednjovjekovnim sveučilištima (usp. Svobodová, pregled: 29. 3. 2015). U 15. je stoljeću obrađena vojna terminologija, a u 16. je stoljeću izdana *Kralička Biblija*, koja sadrži mnogo znanstvenih i tehničkih termina. Terminološki razvoj pratio je onaj politički i kulturni pa se tako u 17. stoljeću zaustavlja u skladu s nepovoljnim povijesnim događajima. Novu priliku pruža mu tek europska politička situacija nakon Francuske revolucije. Petosveščani njemačko-češki rječnik Josefa Jungmanna izdan 1835. godine nastao je kao rezultat velikih kulturnih napora češkoga naroda u vrijeme narodnoga preporoda. Jungmann oživljava zastarjele riječi, a kao izvore koristi i govoreni jezik, dijalekte te ostale slavenske jezike. Njegovo renesansno poimanje jezika predstavlja skupljanje sinonimnih termina, koji nisu izloženi preranoj normalizaciji, već do odluke dolazi prirodnim razvojem. Do normalizacije osnovnih gramatičkih termina dolazi u *Německo-českému slovníku vědeckého názvosloví* J. Šafaříka. Shvaća se da korištenje terminoloških varijanti nije funkcionalno. Paralelni se strani i domaći termini specificiraju: internacionalna terminologija sastavnicom je znanstvenog jezika, dok češka terminologija ima svoje mjesto u popularnim tekstovima (usp. Jedlička 1948: 21). Nastaju i druga djela koja donose češku terminologiju za svoje struke, npr. Preslov *Rostlinář* ili Markova *Logika*. U tom je razdoblju stvaranje znanstvene i tehničke terminologije bilo važnom zadaćom u borbi češkog i slovačkog protiv privilegiranih jezika tadašnje monarhije. Od polovice 19. stoljeća počela je umjetno stvorena češka terminologija ulaziti u praksu. Stručni su rječnici izlazili u sve većem broju, češki se jezik ponovno koristio u uredima i školama, a u skladu s time izjednačavalo se i ustaljivalo znanstveno i tehničko nazivlje.

Nakon 1918. i osamostaljenja Čehoslovačke češki se počeo koristiti u državnoj upravi. U nekim je područjima bilo potrebno ponovno stvoriti opsežne terminološke datoteke. To se ticalo prije svega vojnog, željezničkog, poštovnog, a velikim dijelom i administrativnog nazivlja. S obzirom na to da se češki koristio u svim znanstvenim i proizvodnim strukama, u svojoj je stručnoj funkciji brzo dosegnuo razinu razvijenih europskih jezika.

Nakon 2. svjetskog rata nije bilo potrebno ispunjavati neke veće praznine, ali bilo je potrebno ustaliti i izjednačiti terminologiju, osobito u područjima u kojima je većina tvrtki bila u njemačkom vlasništvu. Dakle, nije došlo do velikih promjena u funkciji stručnoga

jezika te se razvoj stručnoga nazivlja lijepo nadovezao na prijašnje razdoblje u kojem se je narodni standardni jezik već ustalio i razvio u punoj širini. Nova društvena stvarnost koja je uslijedila unijela je u narodni život novi politički i ideološki smjer. Osjećao se utjecaj ruskoga nazivlja, a razvoj gospodarstva i industrije doveo je do mnoštva novih pojmova i misli o kojima se nije moglo govoriti bez stvaranja novih riječi i termina. Narasla je i potreba za intenzivnijom razmjenom stručnih informacija, čime se važnost stručnoga nazivlja udvostručila. Briga o terminologiji svih struka postala je tako važnom i trajnom zadaćom.

Svjesna briga za terminologiju danas ima sve veće značenje i ustaljeniju i jasniju formu. Ta se djelatnost sada, za razliku od prijašnjih razdoblja kada je često odlučivao osobni utjecaj nekog znanstvenog autoriteta, više kolektivizira i dobiva značenje organiziranog procesa. U tom procesu najveću ulogu danas ima Zavod za češki jezik, koji je jedan od znanstvenih zavoda Akademije znanosti Češke Republike.

4.3. Češka terminološka norma

Ne postoji terminološko djelo koje bi se bavilo isključivo fonološkom terminološkom normom češkoga jezika, ali s obzirom na tendencije sjedinjenja terminološke teorije svih struka, tako nešto vjerojatno nije ni potrebno. Poštolková i sur. u svome djelu *O české terminologii* (1983) pišu o tome kakav bi trebao biti idealan termin i kakva je zapravo terminološka stvarnost.

Češki je jezik s bogatim rječnikom i razvijenom gramatičkom strukturom. Za stvaranje novih termina pruža mnogo raznih načina i sredstava. Termini se mogu tvoriti na sljedeće načine:

1. morfološki
 - a. derivacijom, tj. izvođenjem pomoću prefikasa, sufikasa i nastavaka
 - b. slaganjem
 - c. kraćenjem
2. sintaktički – stvaranjem terminoloških spojeva riječi
3. semantički
 - a. preciziranjem značenja riječi običnoga jezika komunikacije
 - b. metaforičkim i metonimijskim prenošenjem riječi (značenja)
4. preuzimanjem riječi iz stranih jezika (usp. Poštolková 1983: 34).

U različitim su strukama navedeni postupci različito produktivni, ali postoje neka opća pravila, a to je npr. prevlast termina tvorenih derivacijom. U češkom je jeziku to živ i produktivan način tvorbe riječi (*ibid.*: 36). Velik je i broj terminoloških spojeva riječi u češkoj terminologiji.⁹ U nazivlju koje se opire o latinske uzore koristi se obrnut red riječi, pa je tako na prvome mjestu imenica, a na drugome pridjev. Pritom prva riječ označava najbliži nadređeni pojam, a druga riječ izražava razlikovnu karakteristiku, odnosno na taj se način naglašava razlikovnost vrste (*ibid.*: 52). Ipak, strani su jezici danas jedan od najviše korištenih izvora pri stvaranju novih termina (*ibid.*: 58).

Svojstva koja bi trebao imati idealan termin jesu: ustaljenost, sustavnost, internacionalnost, značenjska prozirnost, preciznost, mogućnost derivacije, imenovanje osnovnog značenja pojma bez ikakva subjektivnog vrednovanja i emocionalnog prizvuka, nesinonimičnost, jednoznačnost, strukturiranost, funkcionalnost (*ibid.*: 62).

Termin imenuje pojam unutar nekoga sustava i treba biti tvoren s obzirom na svoje mjesto u njemu. Ipak, postoje termini koji su tvoreni nesustavno, često i s karakteristikama koje nas vode u nekom krivom smjeru. Bez obzira na to, oni mogu u jeziku naći svoje mjesto, a tomu je najčešće tako jer su izgubili svoje prvotno značenje. U tom su smislu bolji preuzeti termini koji su samim preuzimanjem *deetimologizirani* i govornici ih odmah povezuju s novim pojmom (*ibid.*: 62).¹⁰

Internacionalizmi imaju prednost pred domaćim terminima, osim u područjima koja se uče u osnovnim školama ili onima popularnima među širom javnošću.¹¹ U ulozi internacionalizama najbolje funkcioniraju riječi preuzete iz mrtvih klasičnih jezika (latinskog i grčkog) ili novostvorene riječi pomoću morfema tih jezika. Internacionalizmi imaju svoje nedostatke, ali oni su mnogo manji nego njihove prednosti, osobito u olakšavanju razmjene

⁹ J. Kuchař i M. Roudný (1965: 136) pišu: „Odlučujuću ulogu pri stvaranju terminologije danas neosporno imaju višerječni nazivi, posebno oni s imenicom u glavnoj ulozi.“ („Rozhodující úlohu při dotváření a propracování terminologie mají dnes nesporně pojmenování několikaslovná, zvl. s řídícím jménem podstatným.“)

¹⁰ Kada motivacija termina zbunjuje i vodi k pogrešnim asocijacijama, poduzimaju se promjene u terminologiji. Želimo li da promjena već uobičajenih termina uspije, treba korisnike termina uvjeriti da su razlozi koji vode do promjene dovoljno snažni (usp. Poštolková 1983: 63).

¹¹ Težnja k internacionalizaciji vidljiva je u različitim normativnim priručnicima. U djelu *Současný český jazyk. Slovník lingvistické terminologie* (1989) dugo korišteni i stabilizirani domaći termini ravnopravni su stranim terminima (navode se odmah ispod njih), ali su zato novi, prevedeni, nestabilizirani termini navedeni tek na kraju rječničke natuknice (usp. Vlková 1992: 46).

znanstvenih i tehničkih informacija.¹² Danas se tako više ne pokušavaju kalkiranjem stvoriti domaći sinonimi za međunarodne nazive novih znanstvenih područja, npr. *kybernetika*, *informatika* (usp. Poštoloková 1983: 71). No i dalje se može uspješno stvoriti i usvojiti češki termin kao zamjena ili dodatak za strani termin. Češki se termin može probiti ako je stvoren u skladu s rječotvornim zakonitostima danoga jezika, ako je kratak, precizan i značenjski proziran, ako se njegovo širenje dovoljno promovira, ako osoba ili institucija koja ga zagovara ima dovoljno velik znanstveni ili administrativni autoritet, ako se koristi u normativnim priručnicima (*ibid.*: 72).

Termin ne može biti bilo kakvim nazivom pojma, već bi trebao s maksimalnom preciznošću odražavati sadržaj pojma i zato se smatra da je stvarni znanstveni termin samo onaj čiju motivacijsku osnovu čine bitna svojstva imenovanoga pojma (*ibid.*: 73). Zbog težnje za što većom preciznošću, često se tvore dugi, opisni termini koji su nespretni za korištenje u tekstu i koji ne omogućavaju tvorbu izvedenica. Prednost se ponekad daje jednorječnim terminima upravo zbog toga što su kraći, ali i zato što omogućuju tvorbu izvedenica. B. Havránek to svojstvo naziva *nosivost* (*ibid.*: 75). Također, to je još jedan od razloga zašto se prednost daje jednorječnim preuzetim terminima pred višerječnim domaćim.

Sinonimija nije u terminologiji poželjna iz više razloga, a najviše se toleriraju sinonimni parovi internacionalizam – domaći termin jer imaju stilistički različite kvalitete koje se mogu koristiti pri stilističkoj diferencijaciji stručnih i popularnih iskaza. Idealno bi bilo kada bi svaki termin imenovao samo jedan pojam, što nije moguće, ali nije ni potrebno. Za određenost i preciznost stručne komunikacije dovoljno je da su termini jednoznačni unutar odgovarajućeg područja i ostalih s njim povezanih područja.

¹² Prednosti klasičnih ili neoklasičnih termina cijelo je mnoštvo: od njihovih je morfema moguće slobodno tvoriti najrazličitije hibridne složenice i pritom nije potrebno u potpunosti poštivati njihove rječotvorne zakonitosti, oni su dio europskog kulturnog nasljeđa, nikada se protiv njih nije stvarao tako snažan otpor kao protiv živih jezika, mnogi latinski ili grčki morfemi pojavljuju se u riječima koje već dugo žive u jeziku i vrlo su razumljive pa je često moguće pomoću analogije odgonetnuti značenje novostvorenoga termina, u brojnim su se jezicima već davno ustalili njihovi načini morfološke i pravopisne adaptacije, često se ističe njihova preciznost, kraći su, a s obzirom na to da su uglavnom tvoreni od jedne riječi, lako se od njih tvore izvedenice i složenice. Ipak, ne treba zaboraviti ni na njihove nedostatke. Preuzeti termin ne izražava vrlo jasno karakteristike pojma koji označuje i to je jedan od razloga zbog kojih se, osobito u školskoj i popularnoj terminologiji, zadržavaju riječi tvorene od domaćih osnova. Jednako tako internacionalnost internacionalizama može biti varljiva – isti termini ne označavaju uvijek iste pojmove. Nedostaci su i problemi s razlikama u izgovoru i pravopisu, problemi sa sklanjanjem riječi s neobičnim završecima i sl. (usp. Poštoloková 1983: 68–71).

Struktura termina treba biti u skladu s normama standardnoga jezika. Funkcionalnost termina pretpostavlja da termin dobro služi komunikacijskim potrebama određene struke. Ponekad se toleriraju i termini koji odstupaju od normi uobičajene komunikacije ili rječotvornih zakonitosti standardnoga jezika, ali to ne mora biti neprihvatljivo sve dok termini ispunjavaju svoju funkciju.

4.4. Fonološka terminologija u češkim gramatikama

4.4.1. Fonološka terminologija do 19. stoljeća

Raditi samostalno istraživanje koje bi sezalo do tako daleke prošlosti za ovaj je rad previše ambiciozno, a nije ni njegovim glavnim ciljem. Ipak, htjeli bismo osvijestiti starinu nekih i danas korištenih fonoloških termina. Letimičan pogled u stare češke gramatike bio je dovoljan da bi se sastavio sljedeći popis termina: *samohláska*, *souhláska*, *souhlásky hrdelné*, *souhlásky podnebné*, *souhlásky jazyčné*, *souhlásky zubné*, *souhlásky retné*, *nosovky*, *sykavky*. Popis potvrđuje napore i želju starih čeških terminologa da se u znanosti koriste domaći termini.

4.4.2. Fonološka terminologija u češkim gramatikama 20. stoljeća

Prva češka gramatika koju ćemo detaljnije analizirati tek djelomično pripada 20. stoljeću. Prvi dio *Historické mluvnice jazyka českého* Jana Gebauera zapravo izlazi na kraju 19. stoljeća, točnije 1894. godine, ali potom je prošlo dugih trideset godina prije nego su izdani svi njezini dijelovi. Iako je upravo onaj dio koji nas zanima izdan u 19. stoljeću, to nas ne sprečava da ga uvrstimo u ovo poglavlje jer se Gebauerova gramatika i danas smatra jednom od pet najvećih gramatika posljednjega stoljeća (usp. Štícha 1996: 252). U poglavlju pod nazivom *Hláskosloví* prije svega razlikuju se *samohlásky* (*vocales*) i *souhlásky* (*consonantes*). Ti se glasovi razlikuju prema tome nastaje li ili ne nastaje šum pri prolasku zračne struje. Druga je podjela prema mjestu na kojemu se glasovi tvore i prema tomu razlikuju se *hlásky*:

- a. *hrdelné* (*gutturales*)
- b. *podnebné* (*palatales*)
- c. *předopatrové* i *dásňové* (*alveolares*)
- d. *retozubné* (*labiodentales*)

e. *retné (labiales)*.

U ovoj podjeli postoji nekoliko zanimljivih termina. Pod terminom *hlásky hrdelné* misli se na češki *gutural*, ali i na glasove koji se tvore na mekome nepcu, kojima ovaj termin ne odgovara. Za nepce u češkome jeziku postoje dva izraza – *podnebí* i *patro*. Termin koji označuje *palatale* tvoren je od osnove prvoga izraza, a termin koji označuje dio *alveolara* od osnove drugoga izraza. U češkome su jeziku *alveolari* podijeljeni u dvije skupine koje svojim nazivima ne ukazuju na pripadnost nekoj zajedničkoj nadređenoj skupini jer jedan naziv asocira na nepce, a drugi na desni. *Usneni* su *glasovi* podijeljeni u dvije skupine, od kojih *hlásky retozubné* jasno upućuju na mjesto na kojem se tvore, što nije slučaj s terminom *hlásky retné*. Taj termin više odgovara nadređenoj skupini, koja bi potom obuhvaćala *labiodentale* i *bilabijale*. Gebauer i sam napominje kako se pod *retnicemi* podrazumijevaju i *souhlásky retozubné*. Unutar *předopatrových* i *dásňových hlásek* izdvajaju se još *hlásky zubné (dentales)*, *sykavé (sibilantes)* i *jazyčné (linguales)*. Ti su glasovi izdvojeni prema različitim kriterijima – mjestu tvorbe: *zubné*, tvorbenom načinu: *sykavé* i organu kojim se tvore: *jazyčné*. Nije u potpunosti jasno zašto se ovakva podjela pojavljuje.

Treća je podjela prema zračnoj struji koja može biti zvučna i bezvučna, a *hlásky* koje nastaju tom podjelom nazivaju se *zvučné* i *bezezvuké*. Termini su tvorbeno zanimljivi jer su tvoreni od imenica, ali različitim sufiksima. *Hlásky bezezvuké* zovu se još i *temné (tenues)*, a *hlásky zvučné jasné (mediae)*. Glasovi su metaforizacijom povezani s bojama.

Četvrto je razlikovanje glasova prema trajnosti, pa tako postoje *hlásky trvací* i *hlásky okamžité*. *Hlásky trvací* nazivaju se još i *třené (frikativy)*, a *hlásky okamžité, ražené (plosivní, implosivy, ¹³ explosivy)*. Termini su tvoreni prema različitim kriterijima. *Hlásky trvací* i *hlásky okamžité* upućuju na trajnost glasova. Takvo razlikovanje konsonanata nije uobičajeno u gramatikama i danas se ne koristi. *Hlásky třené* i *hlásky ražené* zapravo su prijevodi stranih termina u zagradama. *Frikativy* označavaju trenje do kojega dolazi pri prolasku zračne struje govornim organima. *Explosivy* i njihovi sinonimi tvoreni su prema zvučnom dojmu.

Peta je podjela prema mjestu na kojem izlazi zračna struja. Kada izlazi kroz nos, nastaju *souhlásky nosové* ili *nosovky (nasales)*, a kada izlazi kroz usta *hlásky ústní (orales)*. *Nosovky* su zasada, uz *retnice*, jedini jednorječni domaći termin, nastao vjerojatno iz želje za ekonomičnošću. Za razliku od njih, strani su termini gotovo uvijek jednorječni.

¹³ U hrvatskoj terminologiji *implozivni* su glasovi kod kojih prasak izostaje, *nepraskavci* (usp. Jelaska 2004: 47).

Kao šesta podjela navodi se razlikovanje prema složenosti prema kojoj *hlásky* mogu biti *složené* ili *smišené* te *jednoduché*. Nazivom *složené* ili *smišené* želi se istaknuti kako se ti glasovi sastoje od nekoliko elemenata koji se kao cjelina artikuliraju na istom mjestu. Kod *souhlásek složených* drugi je član *sykavka* (*sibilans*) pa se te *hlásky* zovu *assibilaty*. U nekim jezicima kao drugi član može se pojavljivati *hláska vanutá* (*spirans*), nazivana još i *aspirata*. *Aspiraty* i *assibiliaty* zajedno čine *affrikaty*. *Sykavky* se sada nazivaju glasovi za koje se u početku koristi termin *hlásky sykavé*. *Sykavky* su tvorene istim tvorbenim morfemom kao *nosovky*, iako one dolaze od glagola, a *nosovky* od imenica.

Posljednja, sedma podjela razvila se u gramatičkoj praksi. Prema njoj *samohlásky* se dijele prema širini na *široké* (*tvrdé* ili *temné*), *úzké* (*měkké* ili *jasné*) i *obojetné*. Zanimljivo je kako se glasovi povezuju s osjetima. *Souhlásky* se dijele na *měkké*, *tvrdé* i *obojetné*. Osim navedenih, postoji još nekoliko termina za *hlásky*. *Sykové* (*sibilantes*) *hlásky* ponekad se zovu i *dyšné* (*spirantes*). *Sibilanti* i *spiranti* nemaju ista svojstva i ti se termini ne mogu koristiti kao sinonimi. Posljednji navedeni termin su *hlásky plynulé* (*liquidae*). Domaći termin prijevod je latinskoga termina, a nastao je prema zračnoj struji koja nesmetano teče pri tvorbi ovih glasova.

Teško je reći je li brojnost termina za jedan pojam u ovoj gramatici rezultat Jungmannova sakupljanja sinonimnih termina, ali svakako je vidljivo da je proces stvaranja sustavne terminologije još u tijeku. Koriste se i domaći i strani termini. Strani termini nisu uvijek u skladu sa zakonitostima češkoga jezika, što potvrđuje prethodnu tezu. Mnogi od njih koriste se u svom izvornom klasičnom obliku, npr. *vocales*, *consonantes*, *sibilantes*, *liquidae*. Neki su ipak prilagođeni češkome jeziku: *explosivy*, *frikativy*, *hlásky plosivní*.

Godine 1941. izlazi *Stručná mluvnice česká* Františka Trávnička. Trávniček o glasovima piše samo u kontekstu njihova izgovora i stoga njegova kratka gramatika nije zanimljiva za ovaj rad, no 1948. godine František Trávniček izdaje mnogo opširniju *Mluvnici spisovné češtiny*, kojoj treba posvetiti puno više pažnje. U predgovoru govori kako ova gramatika opisuje „novodobou spisovnou češtinu“ („moderni češki književni jezik“). Djelo započinje poglavljem *Hláskosloví*. Prema dvjema osnovnim vrstama glasova, glasovlje se dijeli na nauku o *samohláskách* i nauku o *souhláskách*. *Samohlásky* se dijele prema vodoravnom kretanju jezika na *předpatrové* ili *palatální* i *zadpatrové* ili *velární*, a prema okomitom položaju jezika na *vysoké*, *střední* i *nízké*. U prvoj podjeli koriste se termini koji se koriste i za *suglasnike* u njihovu opisu prema mjestu tvorbe, a u drugoj podjeli termini koji su prošireni i danas.

Souhlásky se prema zapreci na koju zračna struja nailazi dijele na *prostě závěrové*, *závěrové*, *výbuchové*, *ražené* ili *explosivní*, *bokové* ili *laterální*, *kmitavé* i *úžínové* ili *třené*. *Souhláska j* je u biti *úžínová*, *třená* jer se kod nje jezik samo približi tvrdome nepcu, ali zvuk se čuje tek kada vrh jezika slabo zamahne odozgo prema dolje. O tome koji su glasovi u kojoj skupini ne čemo govoriti, iako se neki poprilično razlikuju od onoga što znamo iz današnjih gramatika, ali zato se ne može ne primijetiti nedosljednost u izboru termina. Termini poput *souhlásky závěrové* naziv su dobili prema vrsti zapreke koju tvore govorni organi pri prolasku zračne struje, *výbuchové* ili *explosivní souhlásky* imaju naziv prema dojmu eksplozije koji se stvara pri njihovoj tvorbi, *souhlásky kmitavé* prema pokretima jezika koji tvori te glasove, *souhlásky bokové* ili *laterální* prema mjestu prolaska zračne struje u ustima. Uz neke se domaće termine navode i strani, ali uz većinu ne, iako znamo da strani termini za te glasove postoje i već su se upotrebljavali u Gebauerovoj gramatici, npr. *frikativy*.

Prema mjestu tvorbe postoje *souhlásky*:

- a. *hrtanové* ili *hlasivkové*,
- b. *zadopatrové*,
- c. *předopatrové*,
- d. *zubné* i *dásňové*,
- e. *retné*: *retoretné*, *obouretné* i *retozubné*.

Uočavaju se određeni pomaci u odnosu na Gebauerovu gramatiku. *Souhlásky hrtanové* i *zadopatrové* sada su odijeljene. Prve od njih imaju nove nazive koji označavaju grkljan i glasnice, dok se Gebauerov naziv odnosio na grlo. *Souhlásky hrtanové* precizniji je termin jer se češki glas *h*, o kojemu se ovdje govori, oblikuje u grkljanu. Osim toga, prema nekim modelima višeglasne fonologije *grlenici* ili *guturali* uključuju *laringale*, *faringale* i *uvulare*, što ih čini nadređenom kategorijom (usp. Jelaska 2004: 54). *Souhlásky zadopatrové* upućuju na stražnje nepce na kojemu se tvore, za razliku od *předopatrových* koje se tvore na prednjem nepcu. Nije dobro da postoje dva ista termina za različite pojmove. Naime, kod Gebauera termin *souhlásky předopatrové* označuje neke od *alveolara*, a ne *palatale* kao što je to u ovoj gramatici. Trávniček uvodi termin *retné* kao nadređen pojam *souhláskám retoretným* ili *obouretným* i *souhláskám retozubným*. Nepotrebna je upotreba dvaju domaćih termina za *bilabijale*. U njihovoj borbi izgubio je termin *souhlásky retoretné* jer jezik ne voli ponavljanje

istih skupina glasova u jednoj riječi, iako je bio tvoren prema potpuno istom principu kao i *souhlásky retozubné*.

Prema tomu drhte li glasnice pri tvorbi glasova, odnosno prema zvučnosti, oni se dijele na *znělé* i *neznělé*. Ovi termini govore nam proizvodi li se zvuk ili ne i znače isto što i *souhlásky zvučné* i *bezezvuké* u prethodnoj gramatici. Nastali su od glagola i njihova je prednost u tome što su tvoreni prema istim tvorbenim obrascima. U ostalim podjelama nema nikakvih novina u terminološkom nazivlju. Trávniček u svojoj gramatici, osim što svega nekoliko puta spominje latinske termine, koristi isključivo češku terminologiju. O njezinoj razvijenosti puno govori činjenica da ne postoji pojam za koji ne bi postojao domaći termin.

Bohuslav Havránek i Alois Jedlička 1950. godine izdaju *Stručnou mluvnici českou pro střední školy*, a godinu nakon toga gramatiku pod nazivom *Česká mluvnice: základní jazyková příručka*. Njihove su gramatike doživjele uistinu brojna izdanja, a ovdje će se navesti prikaz termina iz kratke gramatike izdane 1955. godine pod nazivom *Stručná mluvnice česká: pro školy všeobecně vzdělávací* i iz velike gramatike izdane 1960. godine.

Stručná mluvnice česká: pro školy všeobecně vzdělávací započinje poglavljem *Hláskosloví – spisovná výslovnost*. Kaže se da su dvije vrste *hlásek*: *samohlásky* i *souhlásky*. *Samohlásky* mogu biti *nízké*, *vysoké* i *střední*, odnosno *přední* i *zadní* te *krátké* ili *dlouhé*. Prema zvučnosti *souhlásky* nazivaju jednako kao i Trávniček – *znělé* i *neznělé*.

Prema načinu tvorbe *souhlásky* se dijele na:

- a. *závěrové* ili *ražené*
- b. *úžínové* ili *třené*
- c. *polozávěrové* ili *polosykavky*.

Havránek i Jedlička prvi donose ovakvu podjelu, a s njome i nove termine. Novi su termini *souhlásky polozávěrové* ili *polosykavky*. Ne može se reći da se o tom pojmu nije govorilo prije, ali govorilo se unutar neke druge podjele i koristili su se termini *souhlásky složené*, *smišené* ili *splynulé* ili latinski, češkomu jeziku ne još posve prilagođen termin, *affrikaty*. U tvorbi termina sada postoji sistematičnost. Naime, postoje dva domaća termina za svaki pojam tvorena prema dvama kriterijima: prema vrsti zapreke i prema akustičkim svojstvima glasova, odnosno prema slušnom dojmu.

Posljednja je podjela prema mjestu tvorbe na *souhlásky*:

- a. *retné*

- b. *zubodásňové*
- c. *předopatrové*
- d. *hrdelné – zadopatrové i hrtanové.*

Novi je termin *souhlásky zubodásňové*, koji ujedinjuje glasove koji su se prije nazivali *souhlásky zubné i dásňové*. Termin *souhlásky hrdelné* postavljen je kao hiperonim *laringalima* i *velarima*. Kao što smo već navodili ranije, *glotali* mogu uključivati *laringale*, ali *velari* se ipak tvore u usnoj šupljini.

Souhlásky još mogu biti *tvrdé* i *měkké*, ali to je ponovno samo stvar pravopisa. Spominje se da *souhlásky* mogu biti slogotvorne. U starijim češkim gramatikama ne rješava se problem odnosa slogotvornih i neslogotvornih glasova i njihova nazivlja. U gramatici se koriste samo domaći termini. Gramatika je namijenjena učenicima od petog do osmog razreda osnovnih škola i svima onima koji će s tim učenicima raditi. Gramatika sadrži i pravopis. Sistematičnost pojmova i termina u ovoj je gramatici u skladu s njezinom namjenom.

U velikoj gramatici *Česká mluvnice: základní jazyková příručka* o glasovima se također piše u poglavlju *Hláskosloví – spisovná výslovnost*. Razlika u podjeli *samohlásek* je u tome što je uvedena trodioba i u podjeli prema vodoravnom položaju jezika te sada postoje *souhlásky přední, střední* a *zadní*. Kako termin *samohlásky střední* ne bi označavao dva pojma, staromu je pojmu, u podjeli prema okomitom položaju jezika, pridružen novi termin *samohlásky středové*.

Osnovne podjele *souhlásek* jednake su kao i u kratkoj gramatici, razlika je u tome što se *souhlásky* dijele još i na potkategorije. *Souhlásky závěrové* ili *ražené* mogu biti *ústní* i *nosní*, a među *souhláskami úžinovým* ili *třeným* razlikuju se *vlastní, bokové* i *kmitavé*. Pod terminom *souhlásky vlastní úžinové* misli se na one koje imaju sva obilježja te skupine, odnosno na *frikative*. Glasovi *l, r, i ř* nazivaju se zajedno *souhlásky plynné*. U bilješci ispod teksta navodi se kako se glasovi nazivaju prema stranim terminima: *souhlásky závěrové okluzívy, souhlásky ražené explozívy, úžinové konstriktivy, třené frikativy i spiranty, polozávěrové semiokluzívy, polosykvavky affrikaty, asibiláty, souhlásky sykavé sibilanty, souhláska boková láterální (laterála), souhlásky kmitavé vibranty, a souhlásky plynné likvidy*. Na ovome primjeru sjajno se može vidjeti kako češki lingvisti razlikuju termine tvorene prema različitim kriterijima. Iako *souhlásky závěrové* i *ražené* obuhvaćaju iste glasove, oni ih jasno odvajaju i za svake posebno navode strane termine.

Prema mjestu tvorbe *souhlásky* se dijele i nazivaju jednako kao u kratkoj gramatici. Ponovno je pod tekstem bilješka sa stranim terminima: *souhlásky retné* nazivaju *labiální (labiály)*, *zubodásňové alveodontální (alveodontály)* i one se nekad dijele na *zubné* i *dásňové*, odnosno *dentální (dentály)* i *alveolární (alveoláry)*, *souhlásky předopatrové* nazivaju se *palatální (palatály)*, *zadopatrové velární (veláry)*, *hrtanové laryngální (laryngály)*, *hrdelné guturální (guturály)*. *Souhlásky předopatrové* i *zadopatrové* nazivaju se nekada *předoazyčné* i *zadoazyčné*. Najveći problem mogao bi predstavljati termin *souhlásky alveolární*, koji je ovdje hiponim u odnosu na termin *souhlásky alveodontální*, a za Gebauera je taj termin bio hiperoniman terminima *souhlásky předopatrové* i *dásňové*. U bilješki vidimo detaljniju podjelu, osobito dodame li tome da se u sljedećoj bilješki piše kako se *souhlásky retné* ponekad dijele još na *retoretné (bilabiální)* i *retozubné (labiodentální)*. Postoje i strani termini za *souhlásky nosní* i *ústní*, a to su *nazální* i *orální* ili *orály*.

U gramatici se koriste isključivo češki termini, ali su za sve njih navedeni i strani termini, koji su sada već prilagođeni češkomu jeziku i imaju češke nastavke. Za strane termine najčešće postoje i višerječni i jednorječni nazivi, a za domaće uglavnom višerječni. Gramatika je namijenjena široj javnosti, studentima i učiteljima. Razlika između prethodne kratke gramatike i ove veće izvrsno korespondira s razlikom u njihovoj namjeni. Gramatika namijenjena učenicima ne donosi strane termine jer im oni nisu potrebni i donosi samo osnovne podjele, dok gramatika namijenjena ljudima s višim stupnjem obrazovanja nudi razrađenije podjele te, iako i dalje upotrebljava domaću terminologiju, navodi i stranu, s kojom bi se njezini korisnici mogli u svom radu susretati.

Godine 1986. Čehoslovačka akademija znanosti izdaje gramatiku *Mluvnice češtiny (1): Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*, koju je Ministarstvo školstva odobrilo kao visokoškolski udžbenik za studente češkoga jezika na filozofskim i pedagoškim fakultetima. S obzirom na jedan od najstarijih kriterija podjele glasova, oni se dijele na *samohlásky (vokály)* i *souhlásky (konsonanty)*. *Samohlásky* se kao i u prethodnoj gramatici dijele na *střední, přední* i *zadní* te na *středové, vysoké* i *nízké*.

Souhlásky prema načinu tvorbe mogu biti:

- a. *závěrové, okluzívy, ražené, výbuchové, explozívy*, među kojima se razlikuju *ústní, nosní* ili *hlasivkové*
- b. *polozávérové, semiokluzívy, poloužinové, polotřené, afrikáty*
- c. *úzinové, konstriktivy, třené, frikativy*

- d. *spiranty*, koji se dijele na *vlastní* ili *středové úžinové*, *bokové* ili *laterály* i *kmitavé* ili *vibranty*.

Vidimo mnoštvo termina, ali novi su zapravo samo *souhlásky poloužinové* i *souhlásky polotřené*. Oni su nastali analogijom prema terminima *souhlásky úžinové* i *souhlásky třené*. Autori smatraju kako bi ispravni prijevod termina *afrikáty* bio *souhlásky závěroužinové* prema vremenskom slijedu dviju osnovnih faza u njihovu stvaranju – u prvoj fazi nastaje zapor, a u drugoj se sužava prostor kojim prolazi zračna struja. Ipak, taj prijevod ne uvode kao novi termin. Novost je i odvajanje skupina *frikativa* i *spiranata*. U modernoj fonologiji ti glasovi pripadaju dvama različitim pojmovima, ali ovdje nije ispravno korištena terminologija.

Prema mjestu tvorbe razlikuju se *souhlásky*:

- a. *retné* ili *labiály* – *obouretné*, *retoretné*, *bilabiály* i *retozubné*, *labiodentály*
- b. *zubodásňové* ili *alveodentály*
- c. *předopatrové*, *tvrdopatrové* ili *palatály*
- d. *zadopatrové*, *měkkopatrové* ili *veláry*
- e. *souhláska hrtanová* ili *laryngála*.

Među *souhláskami zubodásňovými* ili *alveodentály* ponekad se razlikuju *souhlásky zubné* i *zubodásňové* ili *dentialveoláry*, a ponekad *přední dásňové* ili *prealveoláry* i *zadní dásňové* ili *postalveoláry*. *Souhlásky přední dásňové* i *zadní dásňové* vrlo su precizni termini, ali i vrlo dugi te ne omogućuju derivaciju. Termin *souhlásky zubodásňové* označava dva različita pojma, što nikako nije poželjno. Za *velare* postoji novi termin *souhlásky měkkopatrové* prema mekom nepcu, a za *palatale tvrdopatrové* prema tvrdom nepcu na kojemu se tvore.

Prema zvučnosti *souhlásky* su *neznělé* i *znělé*, ali spominje se da su se prije nazivale i *nehlasné* ili *hlasné*. Prema organu kojim se tvore glasovi postoje *souhlásky retné*, *předojazyčné*, *středojazyčné*, *zadójazyčné* i *hlasivkové*. Terminima *souhlásky předojazyčné* i *souhlásky zadójazyčné* nekada su se označavali *palatali* i *velari*.

U nastavku, u opisivanju svake skupine glasova ponaosob, udružuju se glasovi prema načinu i mjestu tvorbe pa nastaju termini poput *okluzívy velární* ili *frikativa zadopatrová*. Ovaj primjer nije naveden slučajno. U njemu je dobro vidljivo miješanje termina u gramatici – jednom se za *velare* koristi strani termin, drugi put domaći. Velika promjena koju donosi ova gramatika jest prevlast stranoga nazivlja. U podjelama su navedeni i strani i češki termini, ali potom se uglavnom koriste strani. Riječ je o još jednoj u nizu gramatika čija bi se

složenost mogla opravdati njezinom namjenom, no broj istoznačnih ili bliskoznačnih termina te višeznačnost pojedinih termina samo izazivaju pomutnju.

4.4.3. Fonološka terminologija u suvremenim češkim gramatikama

Iako bi se već neke prethodne gramatike mogle bez problema ubrojiti u suvremene češke gramatike, kao granicu postaviti ćemo nastajanje samostalne Češke Republike 1993. godine. Prva u tom nizu gramatika je *Příruční mluvnice češtiny*. Njezini su autori Petr Karlík, Marek Nekula i Zdenka Rusinová. Prvi je put izdana 1995. godine, a za ovaj je rad korišteno drugo ispravljeno izdanje iz 1996. godine. Gramatika je namijenjena ponajprije učenicima srednjih škola.

Unutar *fonetiky* i *fonologie* govori se o *samohláskách*, koje se nazivaju još i *hlásky tónové* ili *vokály*, i *souhláskách*. *Samohlásky* se dijele na *přední*, *střední* i *zadní*, odnosno *vysoké*, *středové* i *nízké*. *Souhlásky* mogu biti *pravé* ili *šumové*, *sonory* i *klouzavé* ili *glidy*. S takvom se podjelom dosad nismo susreli. Termin *souhlásky pravé* nastao je vjerojatno zbog toga što jedino one imaju sve karakteristike *suglasnika* i nikada nisu nositelji sloga. *Sonory* označavaju *zvonke glasove*, koji u nekim slučajevima mogu biti nositelji sloga.¹⁴ *Souhlásky klouzavé* predstavljaju *kliznike*, koji se svrstavaju negdje između *samoglasnika* i *suglasnika*. *Glidy* je prvi termin koji je preuzet iz neklasičnog jezika, a to je engleski jezik. Unutar svake od tih skupina termini se dijele prema mjestu i prema načinu tvorbe. S obzirom na to da nam te podjele nisu toliko važne, donosimo samo popis termina koji se koriste. Prema mjestu tvorbe *souhlásky* su: *labiály* ili *retnice* – *bilabiály* ili *obouretné* i *labiodentály* ili *retozubné*, *alveoláry* ili *souhlásky dásňové* – *prealveoláry* ili *předodásňové* i *postalveoláry* ili *zadodásňové*, *palatály* ili *souhlásky středopatrové*, *veláry* ili *zadopatrové* i *glottály* ili *hlasivkové*. Među njima se pojavljuju dva nova termina. Prva je novina termin *souhlásky středopatrové* koji, iako se ne može reći da nije ispravan, može uvesti pomutnju. Ti se glasovi tvore na sredini nepca, ali već postoje termini *předopatrové* i *zadopatrové souhlásky* te bi prema tome ovaj termin naznačivao da se ti glasovi tvore negdje između tih dvaju nebaca, što nije točno. Druga su novina *glottály*, internacionalizam preuzet iz grčkog. Prema načinu tvorbe razlikuju se *souhlásky*: *okluzivy* ili *závěřové*, *explozivny* ili *ražené*, *semiokluzivy* ili

¹⁴ U češkim se gramatikama ne problematizira slogotvornost *samoglasnika* i *suglasnika*. Čini se kao da se u njima izgubila veza sa slogotvornošću. Glasovi koji mogu biti nositelji sloga nazivaju se *hlásky slabikotvorné*.

polozávěrové, afrikáty ili *polotřené, konstriktivy* ili *úžinové, frikativy* ili *třené, vibranty* ili *kmitavé, nazály, likvidy, laterální souhlásky*. I među ovim terminima pojavljuju se prvi put neki internacionalizmi, npr. *nazál*. Iako su češki termini navedeni, očita je prevlast internacionalizama, koji su najčešće prilagođeni češkomu jeziku, ali ne bismo rekli da je uvijek tako, npr. termini *glidy* ili *glottály* nisu u potpunosti u skladu s pravilima češkoga jezika, a ne nalaze se ni u nekim od suvremenih čeških rječnika.

Čeština – řeč a jazyk Marie Čechové i suradnika izdana je 1996. godine. U predgovoru autori kažu da se nadaju kako bi knjiga mogla zainteresirati one koji su već prošli osnovnim obrazovanjem na području češkog jezika, odnosno usmjerena je na profesionalne korisnike standardnog češkog jezika, na učitelje, na studente humanističkih struka i na srednjoškolce s većim zanimanjem za češki. U podjeli *samohlásek* sve je isto kao i u prethodnim gramatikama. *Souhlásky* su objašnjene pomoću opreka, a to su: *znělé – neznělé, ústní – nosové, závěrové (ústní i nosní) – úžinové (vlastní, bokové, kmitavé)*. K tomu su još pridodane *souhlásky polozávěrové* pri čijoj tvorbi zračna struja nailazi na prepreku koju probije ili prolazi njezinim pukotinama. Prema mjestu tvorbe razlikuju se *souhlásky retné, zubodásňové, předopatrové, zadopatrové* i *hrtanové*. Iako je gramatika namijenjena prije svega profesionalnim korisnicima češkoga jezika, njezina je terminologija vrlo jednostavna – za jedan pojam postoji jedan termin. Osim termina *vokál* i *konsonant*, koji su navedeni samo u naslovima odlomaka u zagradama, koriste se isključivo domaći termini.

Stručna mluvnice česká izdana 1997. godine autorica Jane Navratilové i Jane Dreschslerové uistinu je kratak i sažet pregled češke gramatike na svega šezdesetak stranica. *Hlásky* se dijele na *samohlásky* i *souhlásky*. *Samohlásky* se razlikuju samo po tome jesu li *krátké* ili *dlouhé*, a *souhlásky* se dijele na *neznělé* i *znělé* te *tvrdé, měkké, obojetné*.

Marie Čechová u suradnji s Vlastimilom Styblíkem, Přemyslem Hauserem i Evom Hošnovom 2004. godine izdaje gramatiku *Základní mluvnice českého jazyka*. Gramatika je namijenjena učenicima osnovnih škola, a može poslužiti i učenicima srednjih škola u ponavljanju gradiva osnovne škole. Poglavlje *Hláskosloví* donosi kratak pregled glasova. Razlikuju se *samohlásky* i *souhlásky*. *Samohlásky* su *krátké* i *dlouhé*, a prema vodoravnom i okomitom položaju dijele se na *přední, střední* i *zadní* te na *vysoké, středové* i *nízké*. *Souhlásky* se prema zvučnosti dijele na *znělé* i *neznělé*. Prema mjestu tvorbe one su: *retné – obouretné* i *retozubné, zubodásňové – přední* i *zadní, předopatrové, zadopatrové, hrtanové*. Prema načinu tvorbe *souhlásky* su *zavěrové – ústní* i *nosové, polozávěrové, úžinové, bokové, kmitavé*. Ova je gramatika izvrstan primjer toga kako bi trebala izgledati suvremena gramatika

za učenike osnovnih škola. Glasovlje je u njoj opisano kratko, jasno i jednostavno s jednim domaćim terminom za svaki pojam.

Godine 2010. izlazi *Mluvnice současné češtiny 1: Jak se píše a jak se mluví* Václava Cvrčka i skupine autora. Autori kažu da njihova gramatika nije normativnim priručnikom, ona ne opisuje jezik kako bi trebao izgledati. Njezinim je ciljem opisati jezik koji se pojavljuje u komunikaciji. Stvorena je na prosječnom govorenom i pisanom uzusu. Prvi put nastaje gramatika koja se temelji na materijalima iz jezičnoga korpusa. Korisnike upoznaje s postojećim pojavama, a potom oni sami odlučuju kako će formulirati svoj iskaz. Poglavlje *Fonetika a fonologie* govori o glasovima češkoga jezika. *Samohlásky* se nazivaju prema sada već dugo ustaljenim terminima: *přední, střední, zadní, vysoké, středové, nízké, krátké, dlouhé*.

Prema mjestu tvorbe postoje *souhlásky bilabiální, labiodentální, alveolární, postalveolární, palatální, velární, laryngální*, a prema načinu tvorbe, točnije prema vrsti zapreke: *explozivny (orální okluzivny), frikativny (konstrikativny), afrikáty (semiokluzivny), frikativní vibranty (ř), nazály (nazální okluzivny), centrální aproximanty (j), laterální aproximanty (l), vibranty (aproximativní) (r)*. Iako je navedeno da su posljednji glasovi podijeljeni prema vrsti zapreke, mnogi su izabrani termini stvoreni prema zvučnom dojmu. Internacionalnom nazivlju dana je prednost, ali autori smatraju kako je dobro poznavati i strano i domaće nazivlje te navode oba termina za svaki glas: *bilabiální – obouretné, labiodentální – retozubné, alveolární – dásňové, postalveolární – dásňové zadní, palatální – tvrdopatrové, velární – měkkopatrové, laryngální – hrtanové; eksplozivny – hlásky závěrové ústní, frikativny – hlásky třené, afrikáty – hlásky polotřené, nazály – nosovky (hlásky závěrové nosové), vibranty – hlásky kmitavé, laterální aproximanty – hlásky bokové úžinové netřené, centrální aproximanty – hlásky středové úžinové netřené*. Glasovima *r* i *l* kaže se i *likvidy*, nekada i *hlásky plynné*. Prijevodi glasova prema načinu tvorbe često spajaju više svojstava jednoga glasa i zbog želje za što većom preciznošću, termini postaju veoma dugi i nepraktični. Prema percepcijskom dojmu (proizvode li šum ili ton) *suglasnici* se dijele u dvije velike skupine, a to su *obstruenty (hlásky šumové)* i *sonory (hlásky tonové)*. U ovoj gramatici očit je veliki preokret koji se nazirao već i prije – dosad su se u bilješkama navodili internacionalizmi, a sada je to mjesto pripalo domaćim terminima.

Najnovije izdanje gramatike *Čeština – řeč a jazyk* Marie Čehové i suradnika izašlo je 2011. godine. U predgovoru sada piše da je gramatika namijenjena onima koji su prošli osnovno i srednje obrazovanje, odnosno da nije namijenjena srednjoškolicima. Cijela je gramatika proširena.

Prema mjestu artikulacije tako se razlikuju *souhlásky*:

- a. *retné* – *obouretné*, *bilabiály* i *retozubné*, *labiodentály*
- b. *zubodásňové* – *zubné*, *dentály*, *prealveoláry* i *dásňové*, *alveoláry*, *postalveoláry*
- c. *předopatrové*, *palatály*
- d. *zadopatrové*, *veláry*
- e. *hrtanové*, *laryngály*.

Svi su termini već poznati otprije. Neobično je da za *souhlásky retné* i *zubodásňové* ne postoje strani ekvivalenti. Termin *alveoláry* ponovno unosi pomutnju jer označava hiponimnu skupinu (već je spominjano da je u starijim gramatikama služio i kao hiperonim), ali također nije jasno kako se isti glasovi mogu nazivati *alveoláry* i *postalveoláry*. Termin *postalveoláry* čini opreku s terminom *prealveoláry*.

U podjeli prema načinu tvorbe pojavljuju se termini: *souhlásky závěrové*, *okluzivy*, *souhlásky polozávěrové*, *semiokluzivy*, *afrikáty*, *souhlásky úžinové*, *konstrikivy*, *spiranty*, *souhlásky kmitavé*, *vibranty* i *souhlásky bokové*, *laterály*. Strani termini za *souhlásky znělé* i *neznělé* glase *sonorní* i *nesonorní*. To i nije najbolje rješenje jer se termin *sonory* već pojavljuje u drugom značenju. Domaćim su terminima pridodani i strani, ali i dalje se zapravo koristi domaća terminologija. U tome postoje nedosljednosti, npr. u jednoj se rečenici upotrebljavaju termini *souhlásky nosové*, *likvidy* i *souhláska j*. Kao hiperonim navedenim glasovima služi novi termin *sonanty*. On označava glasove kod kojih prevladava ton. Posebno se ističe podjela glasova prema slušnom dojmu. To su *souhlásky výbuchové* ili *explozivny* i *třené* ili *frikativy*.

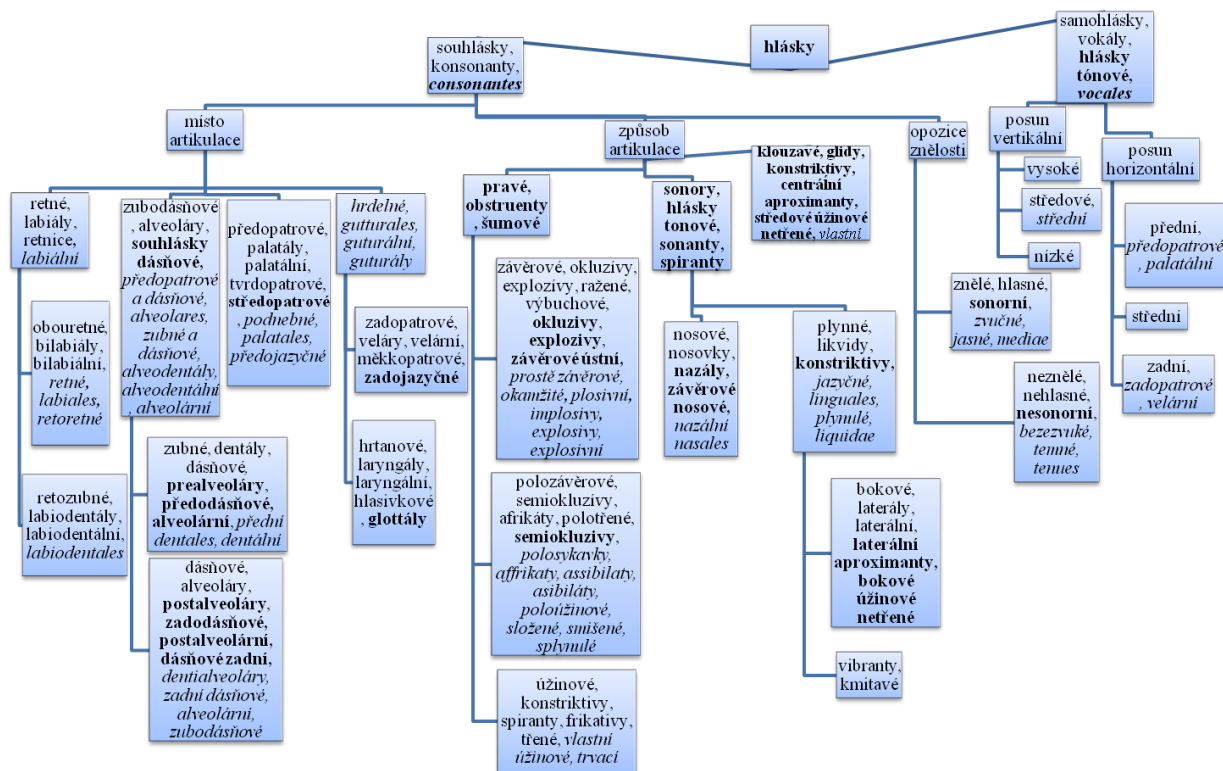
Godine 2012. izlazi džepno izdanje *Gramatiky současné češtiny* koje je namijenjeno prije svega učenicima osnovnih i srednjih škola. To je još jedna u nizu kratkih čeških gramatika koja donosi jednostavan prikaz fonologije, s jednostavnim nazivljem bez ikakvih novina.

U posljednje dvije godine izdane su čak dvije nove gramatike češkoga jezika, a ono što iznenađuje je da nijedna od njih ne obuhvaća poglavlje o glasovima. *Akademická gramatika spisovné češtiny* opširno je djelo Františka Štíche i skupine autora izdano 2013. godine. Ona želi postati prije svega praktičnim priručnikom koji će koristiti široka kulturna javnost. U njoj su teoretska objašnjenja gramatičkih pojava svedena na minimum, a velikim je dijelom osnovana na analizama živih suvremenih pisanih tekstova iz Češkoga nacionalnoga

korpusa. Posljednja češka gramatika izdana je prije samo godinu dana. Teško je reći možemo li je uopće nazivati gramatikom jer su je i same urednice Markéta Pravdová i Ivana Svobodová naslovile *Akademická příručka jazyka českého*. Riječ je o djelu skupine autora Zavoda za češki jezik Akademije znanosti Republike Češke, koje već nekoliko godina postoji kao internetski jezični priručnik. Samim time namijenjeno je svima i usredotočuje se na objašnjenje pojava o kojima se u dosadašnjim gramatikama nije pisalo ili su nedovoljno objašnjene, a ljudi o njima često postavljaju pitanja.

4.4.4. Zaključak o stanju fonološke terminologije u češkim gramatikama

Proučavanjem čeških gramatika stvorenih u 20. i 21. stoljeću moglo se pratiti kako su se mijenjale tendencije u fonološkoj terminologiji češkoga jezika. Sljedeća slika donosi prikaz svih termina za pojmove koje smo izabrali.

Slika 1. Fonološki pojmovni sustav češkoga jezika¹⁵

¹⁵ Podjela fonoloških pojmova nije izravno preuzeta ni iz jedne od navedenih gramatika, već je ona „ispala“ kao samostalan proizvod utemeljen na proučenom korpusu. Termini označeni kurzivom pojavljuju se samo u gramatikama 20. stoljeća, termini označeni boldom u suvremenim gramatikama, a termini označeni normalnim pismom prisutni su i u starijim i u novijim gramatikama.

Gledajući samo sliku, možemo stvoriti pogrešan dojam o stanju fonološke terminologije u češkim gramatikama. Nekim je pojmovima pridružen mali broj termina, ponekad i samo jedan, ali uz neke tih je termina poprilično mnogo. S jedne strane, tomu je tako jer su na slici navedeni i termini koji se danas ne koriste. S druge strane, i kada uklonimo termine koji se u suvremenim gramatikama ne koriste, za neke pojmove ostaje nekoliko termina, ali oni su u češkim gramatikama najčešće dobro objašnjeni i zato ne unose pomutnju. Naime, češki jezikoslovci često napominju prema kojim su kriterijima termini stvoreni ili izabrani. U praksi to izgleda tako da se npr. glasovi *b, p, d, t, d', t', g* i *k* nazivaju *okluzivny* ili *souhlásky závěrové* i *explozivny* ili *souhlásky ražené*. Prva dva termina nazvana su prema vrsti zapreke, a druga dva prema zvučnom dojmu, s time da je jedan uvijek domaćega, a jedan stranoga porijekla. U kratkim gramatikama koje donose osnovni pregled fonetike i fonologije, obično su termini izabrani prema samo jednom kriteriju ili se o podjelama uopće ne govori. Naravno, nije sve uvijek tako jednostavno, npr. za *souhlásky ražené* pojavljuje se i termin *souhlásky výbuchové*, *souhlásky znělé* i *souhlásky neznělé* nazivane su još i *souhlásky hlasné* i *souhlásky nehlasné* i sl., što su primjeri nepotrebne sinonimije.

Pitanje koje se ovdje postavlja jest imaju li fonološki termini u suvremenim češkim gramatikama svojstva koja bi trebali imati tzv. idealni termini, odnosno jesu li u skladu s postavkama suvremene terminologije. Podsjetimo se, svojstva su idealnoga termina ustaljenost, sustavnost, internacionalnost, značenjska prozirnost, preciznost, mogućnost derivacije, imenovanje osnovnog značenja pojma bez ikakvog subjektivnog vrednovanja i emocionalnog prizvuka, nesinonimičnost, jednoznačnost, strukturiranost i funkcionalnost.

Opći je dojam da su fonološki termini u češkim gramatikama ustaljeni. To potvrđuje i činjenica da je samo mali broj termina prvi puta upotrijebljen u suvremenim gramatikama – većina je preuzeta iz starijih gramatika, što se može vidjeti na prethodnoj slici. Kao i uvijek, iznimke postoje. Jedan od problema čine termini latinskoga porijekla kod kojih su vokali ponekad dugi, a ponekad kratki, npr. *okluzivny* i *okluzívny*, *explozivny* i *explozívny*. Druga stvar koja narušava ustaljenost jest uvođenje novih pojmova. Nekada su se *nazali*, *likvidi* i *kliznik j* svrstavali u *frikative*, koji su se nazivali i *spirantima*. Kada su se odlučili izdvojiti kao zasebna skupina, nastali su terminološki problemi. Za novi pojam koji bi služio kao hiperonim tim glasovima, ponuđeni su različiti termini – *sonory*, *sonanty*, *spiranty*, koji ne mogu biti sinonimni. Na ustaljenost se može nadovezati i sustavnost s kojom se ponekad i preklapa. Što se tiče sustavnosti, dojam je ponovno sličan kao i kod ustaljenosti – termini uglavnom poštuju kriterij sustavnosti. Primjer loše prakse mogu biti *alveoláry*. Nekada je latinski termin

alveoláry označavao *souhlásky předopatrové* i *dásňové*, odnosno *alveoláry* su se dijelili na *prealveoláry* i *postalveoláry*. Još uvijek postoje takve podjele, ali u suvremenim gramatikama termin češće označava samo neke od tih glasova. Nekada su to *prealveoláry*, nekada *postalveoláry*, a ponekad nije jasno na koje se točno glasove odnosi. Ovdje se mogu spomenuti i *palatály* i *veláry*. Oni još nazivaju *souhlásky předopatrové* i *souhlásky zadopatrové* što ne mora biti loše, ali može zbunjivati jer se fiziološki i tvrdo i meko nepce mogu podijeliti najmanje na prednje i stražnje, a to se događa i kada se *palatály* nazovu *souhlásky středopatrové*. Jedno od novijih rješenja za domaće termine u češkoj su fonologiji *souhlásky tvrdopatrové* i *souhlásky měkkopatrové*.

Internacionalnost je vrlo zanimljivo svojstvo termina u češkim gramatikama. Autori gramatika namijenjenih visokoškolskom obrazovanju (ponekad i srednjoškolskom) dijele slične nazore:

„Češko je nazivlje artikulacijskih mjesta i načina tvorenja suglasnika za govornika češkoga jezika do određene mjere razumljivije, odnosno eksplicitnije. Međutim, udaljenije je od internacionalnoga nazivlja i zato se povlači iz prakse.“ (Cvrček 2010: 46).¹⁶

Suprotno tome, u gramatikama namijenjenima osnovnoškolskom obrazovanju i kratkim gramatikama koristi se gotovo isključivo domaće nazivlje. To se može obrazložiti upravo pomoću navedenoga citata. Učenici trebaju termine koji su im bliski, razumljivi, koji ih na nešto asociraju. Strani termini obično im ne znače ništa i time se teže pamte. S druge strane, ljudi koji se dublje bave jezikom često čitaju stranu literaturu i susreću se sa stranim terminima te ih stoga moraju znati, a teži se tome da ih i sami koriste. Naravno, ništa nije crno-bijelo pa se tako i danas u gramatikama Marie Čechové i sur., bilo da su namijenjene osnovnoškolcima, akademskoj upotrebi ili širokoj publici, uglavnom koristi domaće nazivlje. Tendencije internacionalizacije terminologije nisu postojale oduvijek, a počele su rasti kako je nestajala ugroženost češkoga jezika. Prije toga u svim vrstama gramatika koristila se domaća terminologija, strano nazivlje često nije bilo navođeno, a dugo vremena nije bilo ni prilagođeno češkom jeziku. Puno govori podatak da se termini *vokály* i *konsonanty* pojavljuju tek u gramatici izdanoj 1986. godine, prije su postojali samo u oblicima *vocales* i

¹⁶ „České názvosloví artikulačních míst a způsobů tvoření souhlásek je pro česky mluvící osoby do určité míry srozumitelnější, a tedy explicitnější. Je však vzdálenější názvosloví mezinárodnímu, a proto z dnešní praxe ustupuje.“

consonantes, ali najčešće se nisu ni spominjali. U skladu s internacionalnošću terminologije, u novije su vrijeme umjesto *mluvnice*, počele izlaziti *gramatiky* češkoga jezika.

Kada se govori o internacionalizmima, teško je ocjenjivati značenjsku prozirnost jer mnogim korisnicima nije poznato izvorno značenje riječi. Domaći su termini velikom većinom prijevodi latinskih i grčkih termina te su značenjski prozirni. Kao primjer nedovoljno prozirnog termina može se navesti termin *souhlásky středopatrové*, koji nam ne mora jasno govoriti gdje se ti glasovi tvore.

Preciznost je još jedno od važnih svojstava dobrog termina. S obzirom na to da se mnogi kriteriji preklapaju, već su navođeni neki primjeri nedovoljno preciznih termina, ali ne može se reći da je takvih mnogo. Težnja za preciznošću može voditi do stvaranja dugih, opisnih termina i to se upravo događa u češkoj fonologiji. Termini poput *názalní okluzívy* ili *laterální aproximanty* vrlo su precizni, ali i nespretni za korištenje. Posebno su ekstremni primjeri *hlásky bokové úžinové netřené* ili *hlásky středové úžinové netřené*. Ne samo što su takvi termini nepotrebno dugi i teško se pamte, od njih nije moguće ni tvoriti izvedenice. To je jedan od razloga zašto se prednost često daje jednorječnim terminima. Češkoj fonološkoj terminologiji kao da ne smeta to što se od domaćih termina teško tvore izvedenice jer oni su u velikoj većini višerječni. Jednorječni domaći termini gotovo su iznimke. *Samohlásky* i *souhlásky* jedini su primjeri termina koji se koristi već u prvim gramatikama 19. stoljeća i to kao jednorječni. Osim njih, nekoliko se puta pojavljuju termini *nosovky* i *sykavky* i jednom *retnice*. Što se tiče stranih termina, uglavnom se koriste njihove jednorječne varijante, ali postoje i višerječne.

Termini koji bi bili na neki način subjektivno vrednovani ili imali emocionalni prizvuk nisu primijećeni. Sinonimičnost u češkoj fonološkoj terminologiji svakako postoji. Ona se uglavnom odnosi na parove domaći – strani termin. O sinonimnim terminima koji nastaju prema tome što iskazuju različita svojstva glasova već je bilo riječi. Smatramo da je najbolje rješenje odlučiti se za jedno svojstvo prema kojemu će glasovi biti nazivani, ali ako se termini već tvore prema različitim svojstvima, dobra je praksa tako nešto navesti u podjelama glasova.

U svakoj malo opširnijoj definiciji termina pisat će da bi termin trebao biti jednoznačan. To nikada nije u potpunosti moguće postići i iako u češkoj terminologiji nema previše primjera višeznačnosti termina, oni ipak postoje. Osvrnemo li se na starije gramatike, tamo je bilo moguće pronaći termin *souhlásky retné* i u značenju *labijala* i *bilabijala*, ali u suvremenim gramatikama to nismo primijetili. Primjer višeznačnosti je i već spominjani

termin *spiranty*, a još jedna novija pojava je korištenje termina *hlásky sonorní* i *hlásky nesonorní* za *zvučne* i *bezvučne suglasnike*. Istina je da *sonorni glasovi* općenito imaju isto značenje kao i *zvučnici* – opisuju glasove pri čijoj tvorbi nastaje zvuk, ali *sonorni* su glasovi i *samoglasnici*, koji ne ulaze u podjelu glasova po zvučnosti i zato bi za svaki od tih pojmova trebao postojati zaseban termin. Kao primjer dobre prakse, odnosno brze i uspješne terminološke intervencije koja ne dopušta višeznačnost termina mogu poslužiti *samohlásky střední* i *samohlásky středové*. U starijim su se gramatikama *samohlásky* prema vertikalnom položaju jezika dijelile samo na *přední* i *zadní*. Kada su se počele dijeliti na *přední*, *střední* i *zadní*, *samohlásky střední* prema vodoravnom položaju jezika odmah su preimenovane u *samohlásky středové*.

Svaki termin treba biti u skladu s fonološkim, morfološkim, tvorbenim i sintaktičkim zakonitostima češkoga jezika. Kod domaćih termina to nikada nije bio veliki problem, barem što se tiče fonoloških i morfoloških pravila. Domaći termini gotovo su uvijek višerječni. U tom spoju riječi prvi dio čini imenica, a drugi pridjev, što je obrnuti red riječi od uobičajenog, npr. u svakodnevnoj ćemo komunikaciji uvijek reći *dobré auto*, a ne *auto dobré*. Staviti na prvo mjesto imenicu koja govori o glavnom pojmu, a potom pridjev koji taj pojam pobliže označuje i opisuje neku od karakteristika glavnoga pojma, prema kojoj se onda novi pojam svrstava u neki od podrazreda, za češku je terminologiju sasvim normalna pojava.¹⁷ Na taj način ne može doći do zabune oko toga je li neki spoj riječi termin ili ne. Najčešći su pridjevi nastali od imenica sufiksom *-ov(y)*, koji je osnovni, tj. najrašireniji i najproduktivniji sufiks korišten u tvorbi pridjeva od imenica (usp. Dokulil i sur. 1986: 351): *souhlásky dásňové*, *závěrové*, *bokové*, *nosové* i dr., ali pridjevi se od imenica tvore i sufiksom *-n(y)*: *souhlásky retné*, *jazyčné*. Neki su od pridjeva u višerječnim terminima nastali i složeno-sufiksalsnom tvorbom, poštujući pritom tvorbena pravila: *předodásňové*, *měkkopatrové*, *polozávérové*. Od glagola se pridjevi tvore sufiksima *-en(y)*, *-n(y)*, npr. *souhlásky ražené*, *třené*. Svega nekoliko domaćih termina tvori se jednom riječju. Termin *retnice* jedini je termin nastao sufiskom *-(n)ice* od pridjeva sa sufiskom *-n(y)*. Takva je tvorba u češkom jeziku česta, a karakteristična je i za gramatičke pojmove (usp. Šmilauer 1971: 43). Ipak, jedinstvena je u fonološkoj

¹⁷ Ta je pojava rezultat snažnog utjecaja latinske sintakse na češku u 19. stoljeću. U latinskoj sintaksi jednostavni sročni atribut često dolazi iza imenice na koju se odnosi. Osim u terminologiji, taj je utjecaj danas vidljiv i u nekim neterminološkim nazivima, npr. Univerzita Karlova (Karlovo sveučilište).

terminologiji pojmova kojima se bavimo. Termini *sykavka* i *nosovka* nastali su od pridjeva sufiskom *-k(a)*. Sufiks *-k(a)* vrlo je produktivan. Isti nastavak iskorišten je u terminu *hláska*, od kojega su potom nastali termini *samohláska* i *souhláska*. To su svi domaći jednorječni termini. Stranih jednorječnih termina mnogo je više. U starim gramatikama termini latinskoga i grčkoga podrijetla koristili su se u svim izvornom obliku, dakle, potpuno neprilagođeni češkom jeziku, npr. *consonantes*, *sibilantes*, *nasales*, *gutturales*, *palatales*, *liquidae*. Nakon toga oni su izgubili svoje latinske i grčke sufikse. Na taj su se način morfološki prilagodili češkom jeziku. Fonološka prilagodba učinjena je prema njihovu izgovoru pa tako oni danas glase: *konsonanty*, *sibilanty*, *nazály*, *guturály*, *palatály*, *likvidy*. Kaže se da je u gramatičkim pojmovima tvorenim od stranih riječi značajan sufiks *-ála* (*ibid.*: 60). On se svakako pojavljuje, ali nije jedini. Osim već navedenih primjera pojavljuju se i strani termini s drugačijim sufiksima: *okluzivy/okluzívy*, *afrikáty*, *sonory*. Termin grčkoga podrijetla *glottály* i termin engleskoga podrijetla *glide* nisu fonološki prilagođeni češkom jeziku. Za češki jezik nisu tipični udvojeni glasovi, osim kada se nalaze na granicama osnove i afikasa. Termin *glide* iz engleskog je jezika preuzet bez ikakve prilagodbe češkomu jeziku. Neki ga autori sklanjaju, ali njegove oblike pišu u navodnicima (usp. Isačenko 1966: 197). To je jedini pronađeni primjer stranoga termina koji nije preuzet iz klasičnih jezika. On se u češkim gramatikama pojavio tek nedavno, a u suvremenoj češkoj terminologiji postoji tendencija ostavljati razlike između grafičke i zvučne forme, npr. *clearing* /*klírink*/ (usp. Poštolková 1983: 60). Termini stranoga podrijetla nešto se rjeđe pojavljuju i kao spojevi riječi. U tom slučaju pridjev je stranoga podrijetla, a imenica domaćega podrijetla pa oni glase npr. *souhlásky alveolární*, *velární*, *larygnální*, *nazální*, *bilabiální* i sl. Najčešće se pridjevi stranoga podrijetla prilagođavaju češkom jeziku pomoću sufiksa *-n(i)*, a često prije tog domaćeg sufiksa stoje strani rječotvorni sufiksi: *-ál-* (*-uál-*, *-iál-*), *-il-*, *-bil-*, *-án-*, *-én-*, *-ant-*, *-ent-*, *-ár-*, *-ér-*, *-or-*, *-át-*, *-ív-/iv-*, *-óz-*, *-éz-* (usp. Dokulil i sur. 1986: 385–386). Češki fonološki termini to samo potvrđuju.

Posljednje obilježje idealnog termina njegova je funkcionalnost. Ne bavimo li se fonologijom svakodnevno, teško je utvrditi je li neki termin funkcionalan ili ne. S obzirom na to da se čini kako su u češkoj fonološkoj terminologiji stvari poprilično jasne, usuđujemo se zaključiti kako su češki fonološki termini u velikoj mjeri funkcionalni.

5. Fonološka terminologija u hrvatskom jeziku

5.1. Jezična situacija u Hrvatskoj

Hrvatska je proglašena samostalnom državom 25. lipnja 1991. i od toga dana hrvatski je jezik njezin službeni jezik. Zanimljivo je da je sve do 2008. godine hrvatski jezik u međunarodnoj standardizaciji¹⁸ bio zaveden pod kodovima *scr* (fr. serbo-croate l'alphabet latin) i *scc* (fr. serbo-croate l'alphabet cyrillique), a tek tada dobiva oznaku *hrv* (usp. Maštrović 2008: 150).

U svojoj povijesti Hrvatska je bila pod vlašću različitih zemalja, a svaka od njih pokušavala je nametnuti svoj jezik kao službeni. Da bi stvar bila još kompliciranija, različiti su dijelovi Hrvatske bili pod utjecajem različitih zemalja, odnosno jezika.

Latinski je jezik dio hrvatske (jezične) povijesti od samih početaka. Najstariji tekstovi u kojima se spominje hrvatsko ime pisani su latinskim jezikom, jednako kao i prvi hrvatski pravni dokumenti. Sve do uvođenja hrvatskoga jezika kao službenog 1847. godine tu je ulogu vršio latinski koji se, između ostalog, smatrao određenim obrambenim mehanizmom protiv mađarskog. Ubrzo nakon toga slijedi razdoblje Bachova apsolutizma, u kojemu se brani spominjanje hrvatskoga imena, a njemački uvodi kao službeni jezik. I drugi su jezici imali jak utjecaj na određene dijelove Hrvatske. Velik dio hrvatske obale kraće je ili duže razdoblje pripadao Mletačkoj Republici te se tako po cijeloj obali širio talijanski jezik. Blizina Italije i talijanska manjina u Hrvatskoj sigurno su pripomogle očuvanju talijanizama u hrvatskome jeziku. Sjever Hrvatske, osim njemačkog, preplavio je mađarski jezik. Ponovno, kako zbog političkih okolnosti, tako zbog blizine. U Slavoniji ne smijemo zaboraviti spomenuti jasan utjecaj turskoga jezika. Svi su ovi jezici bili i ostali više ili manje prisutni na hrvatskom području, ali oni hrvatskim puristima već neko vrijeme ne zadaju veće probleme.

Od raspada Austro-Ugarske pa sve do stvaranja samostalne države 1991. godine hrvatski je jezik zasigurno najveće borbe vodio sa srpskim jezikom. Hrvatski je jezik stavljan u podređeni položaj u odnosu na srpski i težilo se njihovu sjedinjenju, s time da bi u tom slučaju prevladao srpski jezik. Danas je hrvatski samostalan, međunarodno priznat jezik, ali to ne znači da problemi ne postoje. Velika sličnost među hrvatskim, srpskim, bosanskim i crnogorskim jezikom predmet je brojnih rasprava. Haški sud govori o njima kao o *bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku*, a na europskim i svjetskim sveučilištima često su

¹⁸ U standardizaciji koju čini Međunarodna organizaciju za normizaciju ISO.

prisutni pod sličnim nazivima (usp. Brač, Lončar 2012: 259). Kod stranaca je više puta primijećeno miješanje naziva i općenito mala svijest o navedenim jezicima kao različitim sustavima, tako da im je ponekad svejedno uče li srpski ili hrvatski ili čak nisu ni svjesni koji jezik zapravo uče.

Druga opasnost koja vreba na hrvatski jezik, kao i na mnoge druge jezike, jest engleski jezik. Slobodno možemo reći da je engleski danas *lingua franca* i nemoguće je ne osjetiti njegov utjecaj u vlastitom jeziku, ali treba paziti koliko daleko taj utjecaj seže. Vrlo je bitno održati mogućnost komunikacije na nacionalnom jeziku u svim komunikacijskim situacijama.

Možda hrvatski jezik u tom smislu ide u pravom smjeru jer je prema nekima jedna od karakteristika suvremenoga hrvatskoga jezika, koja ga razlikuje od npr. bosanskoga ili srpskoga jezika, preferencija za tvorbom riječi od domaćih slavenskih morfema, a ne preuzimanje posuđenica (usp. Wikipedia, pregled: 15. 2. 2015). Pozabavimo se li malo više tom tvrdnjom, vidjet ćemo da hrvatski jezik od svojih početaka pokazuje jednake sklonosti. Unatoč mnogim za jezik nepovoljnim situacijama u hrvatskoj povijesti hrvatska je književnost stoljećima pokazivala težnju prema čuvanju slavenskih riječi i domaćoj tvorbi te izbacivanju stranih posuđenica o čemu govori Zlatko Vince (1968: 171–172):

„U hrvatskoj se književnosti već u staro doba nastoje kloniti barbarizama i stranih riječi, osjeća se u književnim djelima određena svjesna briga oko jezičnog odabiranja. U toku stoljeća javlja se dakle težnja da književni jezik u književnim djelima bude što čišći, probraniji. Jedno je jezik razgovorni, često pun tuđica, a drugo je jezik u književnim djelima u kojima se javlja nastojanje za što većom jezičnom čistoćom. Način na koji se to može postići i u kojoj mjeri, u raznim je vremenima različit, ali težnju za što probranijim i čistijim književnim jezikom zapažamo i kod dubrovačkih književnika, i kod Vitezovića... Ta briga oko jezične čistoće koja karakterizira hrvatski književni izraz i u XIX. stoljeću, ostala je imanentna i kasnije... Književni jezik u Hrvata zapravo je dakle organski nastavak starijeg stanja u hrvatskoj književnosti.“

Sličnog je mišljenja Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika, koje smatra da je ishodište hrvatske jezične kulture određeno tradicijom crkvenoslavenske književnosti, u kojoj je izrazita prednost dana slavenskim izražajnim sredstvima te da uporaba hrvatskih riječi ili hrvatskih tvorenica predstavlja veću vrijednost od mehaničkog preuzimanja stranih izražajnih sredstava (usp. Hrvatski pravopis, pregled: 14. 4. 2015).

5.2. Terminološka situacija u Hrvatskoj

Hrvatski su jezikoslovci danas često prozivani zbog svojih purističkih stavova, ali purizam nije u hrvatskom jeziku novina. U hrvatskom je jeziku uvijek bila jasno izražena težnja za jezičnom čistoćom i zamjenom stranih riječi domaćima. Na takve je stavove sigurno utjecala višestoljetna podređenost hrvatskoga jezika opisana u prethodnom poglavlju. U razdobljima u kojima se hrvatski nije koristio kao službeni jezik u javnim službama, nije se razvijala ni hrvatska terminologija, posebice pravna, politička i ekonomska.

Jedan od prvih jezikoslovaca koji je uvidio potrebu za stvaranjem terminološkoga nazivlja bio je Bogoslav Šulek. Njemu je Kraljevsko dalmatinsko-hrvatsko-slavonsko Namjesničko vijeće 1865. godine ponudilo da sastavi *Rječnik znanstvenog nazivlja* (usp. Ivanjek 2009, pregled 8. 3. 2015). Zanimljivo je pratiti tadašnji proces terminološkoga rada. Namjesničko je vijeće sastavilo listu njemačkih i latinskih znanstvenih termina svih struka i poslalo ju ravnateljima gramatičkih škola, učiteljima, piscima i ostalim različitim stručnjacima koji su listu dopunili hrvatskim ekvivalentima. Nakon dvije godine lista je vraćena Namjesničkom vijeću sastavljenom od najvažnijih lingvista i stručnjaka toga vremena predvođenih Bogoslavom Šulekom (usp. Brač, Lončar 2012: 259). Kao što je tome i danas, i tada je jedno od najvećih pitanja bilo treba li u jeziku zadržati strane riječi ili ih zamijeniti hrvatskim riječima. Odlučili su voditi se načelom čuvanja se „dvijuh skrajnosti kod sastavljanja toga rječnika, naime pretjerana purizma i nepotrebna klasicizma“ (usp. Ivanjek 2009, pregled 8. 3. 2015). Šulek je ostavljao one strane riječi koje su bile u skladu s ustrojstvom hrvatskoga jezika, ali češće ih je zamjenjivao hrvatskim riječima oslanjajući se pritom na stare hrvatske rječnike i riječi iz književnoga jezika, a kada tamo ne bi mogao naći primjerenu riječ, prvo bi se okrenuo dijalektima, nakon toga ostalim slavenskim jezicima i naposljetku stvorio novu riječ (usp. Brač, Lončar 2012: 259). Njegov je rječnik *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* izdan 1874/1875. godine.

Što se tiče jezikoslovnog nazivlja, smatra se da je ono uglavnom nastalo u drugoj polovici 19. stoljeća i najveće se zasluge pripisuju Đuri Daničiću i hrvatskim vukovcima. Adela Ptičar ne slaže se u potpunosti s time. Ona smatra da zbog slabog poznavanja ranijih jezičnih razdoblja, neka druga razdoblja i jezikoslovce precjenjujemo. To se prije svega odnosi na Daničića, za kojega je Maretić rekao kako je stvorio našu modernu gramatičku

terminologiju. On je stvorio neke nazive, ali neke su već upotrebljavali i pisci prije njega te ih je on samo preuzeo u svoju terminologiju i na taj način „odobrio“ (usp. Ptičar 1992: 152).¹⁹

Početak 20. stoljeća donosi teška vremena za hrvatski jezik i njegovu terminologiju. U vrijeme prve Jugoslavije pokušavalo se ukloniti tragove hrvatskoga književnoga jezika iz srpsko-hrvatskoga (usp. Bašić 2009: 18). Razdoblje Nezavisne Državne Hrvatske poznato je po ekstremnom purizmu koji je pokušavao izbaciti sve internacionalizme i srbizme iz hrvatskoga jezika, ali to ne traje dugo jer se već nakon 1945. godine iz jezika izbacuju svi leksemi korišteni u vrijeme NDH, bez obzira na to jesu li tada stvoreni ili samo oživljeni, te srpska jezična terminologija preuzima prevlast na razini vojske, diplomacije, institucija, državnih medija i prava (usp. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, pregled: 15. 5. 2015). Sve do kraja 60-ih godina 20. stoljeća bila je prisutna politika unifikacije jezika i zatiranja hrvatskog nazivlja (usp. Muhvić-Dimanovski 2005: 26). Razdoblje nakon Domovinskoga rata obilježila je briga za hrvatski jezik. Posebno se težilo izbacivanju srbizama iz hrvatskoga jezika, ali istovremeno smo primali i primamo brojne anglizme.

Kako bi se omogućila razmjena znanja u svijetu, potrebno je naći zajednički jezik s drugim narodima, a to je u ovome trenutku engleski jezik. Želimo li zadržati korak s događanjima na međunarodnoj sceni i ponuditi im svoje proizvode, moramo biti sposobni održavati komunikaciju na engleskom jeziku. Ponekad se to događa na štetu hrvatskoga jezika. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta rangira znanstvene radove izdane na engleskom ili bilo kojem drugom stranom jeziku iznad onih izdanih na hrvatskom jeziku, na hrvatskim se sveučilištima povećava broj kolegija na engleskom jeziku, u mnogim se tvrtkama engleski koristi kao službeni jezik jer njihovi menadžeri ne govore hrvatski (usp. Brač, Lončar 2012: 260). To dovodi do sve veće uporabe engleskoga nazivlja, a sve manje potrebe za stvaranjem hrvatskoga nazivlja. UNESCO smatra

„kako su ljudi čiji materinski jezik nije (ili je nedovoljno) razvijen u području terminologije i specijalnih jezičnih namjena ili koji nisu u mogućnosti koristiti svoj materinski jezik u obrazovanju, u pristupanju informacijama ili komunikaciji na poslu, obično u lošijoj poziciji.“ (prema Brač, Lončar 2012: 260).

¹⁹ Ptičar (1992: 151–156) smatra da su mnogi jezikoslovni nazivi nastali već u 18. stoljeću. Ona u svom radu proučava četiri školska priručnika iz 18. stoljeća i u njima pronalazi nazive koji su prema dosadašnjim terminološkim istraživanjima datirani u 18. stoljeće, npr. *pravopis*, *prijedlog*, *samoglasnik*, *veznik*. Iz toga zaključuje da se hrvatsko jezikoslovno nazivlje počelo sustavno stvarati u 18., a ne u 19. stoljeću.

Ne može se reći kako u Hrvatskoj ne postoji svijest o problemima koji bi mogli zadesiti hrvatski jezik ako se ne počnemo brinuti za svoju terminologiju. Godine 2004. osnovan je Hrvatski zavod za norme kao samostalna, neprofitna javna institucija, koji služi kao nacionalno normativno tijelo. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje postoji od 1948. godine, a od 1996. godine on predstavlja jednu od središnjih državnih ustanova za proučavanje i njegovanje hrvatskoga jezika. Tijekom posljednjeg stoljeća u Hrvatskoj je stvoreno nekoliko terminoloških, uglavnom jednojezičnih rječnika. To ukazuje da u Hrvatskoj terminološki rad postoji, ali sve donedavno nije bilo koordinacije na nacionalnoj razini, već je svaka struka imala svoj zasebni tim što je moglo rezultirati i različitim pristupima terminologiji (usp. Mihaljević, Nahod 2009: 19). Godine 2008. započinje projekt izgradnje hrvatskoga strukovnog nazivlja pod nazivom Struna.

„Struna je terminološka baza hrvatskoga strukovnog nazivlja u kojoj se sustavno prikuplja, stvara, obrađuje i tumači nazivlje različitih struka radi okupljanja i usklađivanja nazivlja na hrvatskome jeziku.“ (Struna, pregled: 14.2.2015)

Postavljanjem standardiziranog nazivlja pojedinih struka i pružanjem mogućnosti jednoznačne komunikacije unutar i između stručnih domena, Struna stremi k poboljšanju kruženja znanja i informacija (usp. Brač, Lončar 2012: 268). U projekt je zasada uključeno dvadeset različitih struka među kojima, nažalost, nema lingvistike, što je ujedno i paradoksalno s ozbirom na to da je projekt pokrenuo Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

5.3. Hrvatska terminološka norma

Iako je ovaj rad usmjeren na lingvističku, odnosno fonološku terminologiju, koja još uvijek nije dio programa Struna, smatramo da je on postavio temelje hrvatske terminologije na nacionalnoj razini i samim time vrijedi za sve struke.

Prije stvaranja novih termina u nekome jeziku treba vidjeti na koje se to načine uopće može postići. U hrvatskome jeziku termini mogu nastati:

1. prihvaćanjem stranih termina
2. prihvaćanjem internacionalizama latinskoga i grčkoga podrijetla ili termina tvorenih latinskim ili grčkim elementima
3. hrvatskom tvorbom²⁰

²⁰ To uključuje tvorbu izvedenica, složenica, polusloženica i kratica (usp. Mihaljević, Šarić 1996: 444–445).

4. pretvaranjem riječi općeg jezika u termine (terminologizacijom)
5. preuzimanjem termina iz druge struke (reterminologizacijom)
6. povezivanjem riječi u sveze (usp. Hudeček, Mihaljević 2009: 98).

Nakon što se utvrde mogućnosti jezika, treba postaviti načela po kojima će se stvarati novi termini. Osim što bi svaki terminološki sustav trebao biti u skladu sa suvremenom razinom i najnovijim postignućima znanosti i tehnike, trebao bi poštivati terminološka načela. Prema *Hrvatskom terminološkom priručniku* (*ibid.*: 99–101) postoji devet osnovnih terminoloških načela, a to su:

1. domaći termini imaju prednost pred stranim
2. termini latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred terminima preuzetim iz engleskog, francuskog, njemačkog itd.²¹
3. prošireniji i korisnicima prihvatljiviji termin ima prednost pred manje proširenim
4. termin mora biti usklađen s (fonološkim, morfološkim, tvorbenim, sintaktičkim) sustavom hrvatskoga standardnoga jezika
5. kraći termini imaju prednost pred duljim²²
6. termin od kojeg se lakše tvore tvorenice ima prednost pred onim od kojega se ne mogu tvoriti tvorenice²³
7. treba izbjegavati da termin unutar istoga terminološkoga sustava ima više značenja
8. termine se ne smije bez valjana razloga mijenjati – ako jedan termin već ima određeno značenje, ne treba istomu terminu davati nova značenja, te ako je jednome značenju pridružen jedan termin, ne treba mu pridružiti drugi²⁴

²¹ Latinski i grčki nisu samo temelj na kojemu je izgrađena naša i europska kultura i civilizacija, nego se latinske i grčke riječi, za razliku od engleskih, francuskih, njemačkih ili riječi kojega drugog jezika, lako uklapaju u hrvatski jezični sustav te ih stoga u hrvatskome jeziku ne treba proganjati, kao ni složene termine ako su pravilno sastavljeni od latinskih elemenata. Autorice *Hrvatskog terminološkog priručnika* ipak smatraju da nema razloga ne upotrebljavati dobar hrvatski naziv umjesto internacionalizma, jer su hrvatski termini, između ostalog, prosječnim korisnicima i razumljiviji. (usp. Hudeček, Mihaljević 2009: 99–100).

²² Ako je kraći termin strani, a dulji domaći, bolje je odabrati višerječni hrvatski termin (*ibid.*: 101).

²³ Ovo načelo vrijedi samo ako se postavlja izbor između dvaju domaćih ili dvaju stranih termina, odnosno 1. načelo ima prednost pred ovim načelom jer bi u suprotnom najčešće strani termini imali prednost pred domaćim (*ibid.*: 101).

9. termin ima prednost pred drugim istoznačnim terminima ako odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnome sustavu.

Kada kažemo da kraći termini imaju prednost pred duljim, uglavnom mislimo na to da jednorječni termini imaju prednost pred višerječnim. Ponekad je ipak višerječni termin bolji i nije pogrešno ako se odlučimo za njega, ali u tom slučaju treba poštivati neka pravila:

- a. prednost treba dati terminima koji se sastoje od pridjeva i imenice pred onima kojima se atribucija izriče imenicom u genitivu, npr. *radno mjesto – ~~mjesto-rada~~*
- b. pridjevsko-imenskoj sintagmi treba dati prednost pred složenicama ili polysloženicama načinjenim po stranom uzorku, npr. *klimatizacijski uređaj – ~~klima-uređaj~~*
- c. umjesto sintagme s prijedložnim izrazom u kojoj dolazi prijedlog *za* kojim se izriče namjena, bolje je upotrijebiti pridjevsko-imensku sintagmu, npr. *šivaći stroj – ~~stroj za šivanje~~*
- d. termine kojima je prvi dio prezime autora vezano za neki izum ili nazive koji se pišu kao polysloženice, a kojima je prvi dio opća imenica ili niz imenica (i onih s brojem na početku), treba adjektivizirati, npr. *Ottow motor, kalij-natrijev tartarat* (usp. Lukenda 1983: 66–70).

U svakome terminološkome radu postoje nedoumice treba li koristiti domaće ili strane riječi. Hrvatski terminolozi smatraju da hrvatsko nazivlje mora biti dio hrvatskoga jezika, što znači da domaća riječ, ako zadovoljava i ostale zahtjeve, ima prednost pred stranom, a na komentare kako prihvaćanje posuđenica (prije svega internacionalizama) olakšava sporazumijevanje sa svjetskim znanstvenicima odgovaraju nudeći rješenja poput učenja stranih jezika, međunarodne razmjene obavijesti i sl. (usp. Hudeček, Mihaljević 2009: 102). Strane se riječi u znanstvenome tekstu mogu nalaziti ako hrvatski termin još ne postoji ili nije dovoljno prihvaćen, ali tada ih treba pisati kurzivom (*ibid.*: 102).²⁵ U slučaju prihvaćanja posuđenica kao termina prednost imaju usvojenice, zatim prilagođenice, a tek onda tuđice. Još

²⁴ Najgore od svega nazivu je mijenjati značenje. Većinom takve promjene uzrokuju dvosmislenost naziva i u takvoj je situaciji preporučeno stvaranje novoga naziva za imenovanje novoga pojma (usp. Cabré 1999: 213).

²⁵ To se ne odnosi na internacionalizme latinskoga i grčkoga podrijetla, koji imaju drugačiji status (usp. Hudeček, Mihaljević 2009: 102).

je jedna vrlo bitna stvar, a to je terminološki, odnosno pojmovni sustav. Pri normiranju treba uzeti u obzir cijeli sustav, što znači da je potrebno razgraničiti nadređene pojmove (termine), podređene pojmove i ostale istoredne pojmove, a u idealnoj situaciji pojmovni sustavi različitih jezika bili bi istovjetni te bi tada svaki jezik pojedinomu pojmu pridruživao svoj termin (*ibid.*: 103). Autorice *Hrvatskoga terminološkoga priručnika* (*ibid.*: 103) kažu:

„Stručnjaci često neopravdano podejnjaju mogućnosti hrvatskoga jezika koji ima iznimno bogate tvorbene mogućnosti te uz dobru suradnju stručnjaka i jezikoslovaca sigurno može zadovoljiti sve zahtjeve koji se pred njega postavljaju. Osim toga, treba imati na umu da je značenje naziva uvijek utvrđeno definicijom, tj. da naziv ima ono značenje koje mu stručnjaci definicijom dodijele pa se ne bi trebalo bojati da će hrvatski naziv biti nepouzdan.“

5.4. Fonološka terminologija u hrvatskim gramatikama

5.4.1. Fonološka terminologija do 19. stoljeća

Za kratak pregled hrvatske fonološke terminologije nastale prije 20. stoljeća nije bilo potrebe listati stare hrvatske gramatike, a na tome možemo zahvaliti Tomi Maretiću, koji je proučio stariju hrvatsku terminologiju i u svome djelu *Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka* (1932) donio iscrpan pregled termina korištenih od 17. do 19. stoljeća. Mi ćemo samo nabrojati termine iz toga razdoblja koji su prisutni u današnjim gramatikama.²⁶ Oni se mogu razvrstati u dvije velike kategorije, a to su:

- a. latinsko-grčki termini: *aspirata, dental, guturalan, konsonant, labijal, labionazal, likvida, palatal, sibilant, vokal*
- b. domaći termini: *glas, glasnik (vokal), grleni (gutural), jezičan (jezični konsonant), nenepčani (nenepčani ili tvrdi samoglasnici), nepčana slova (palatali), piskav (sibilant), samoglasnik, samoglasno (vokal), slog, suglasnik, suglasno (konsonant), šušteća pismena (sibilanti), tekući, tečni suglasnici (likvide), usnenozubni suglasnik (labionazal), usni (labijal), zubni suglasnici (dentali), zubnonosni suglasnik (dentalni nazal), zvučni (suglasnici).*

²⁶ Nisu svi navedeni termini danas prisutni u identičnim oblicima kao što su ovdje navedeni, ali imaju iste korijene ili osnove.

Ovim vrlo kratkim prikazom potvrđuje se postavka o tome kako su naši jezikoslovci oduvijek težili za jezičnom čistoćom. Naime, već je tada za svaki latinsko-grčki termin stvoren domaći ekvivalent i očito se takva tradicija nastavlja sve do danas.

5.4.2. Fonološka terminologija u hrvatskim gramatikama 20. stoljeća

Kao što smo to već učinili s češkom fonološkom terminologijom 20. stoljeća, i priču o hrvatskoj fonologiji 20. stoljeća počinjemo gramatikom koja je zapravo izdana prije 20. stoljeća, ali neznatno prije i zasigurno je dovoljno značajna da bismo joj posvetili pozornost. Naravno, govorimo o gramatici Tome Maretića pod nazivom *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Ona je prvi put objavljena 1899. godine, a potom još 1931. i 1963. godine. Mi smo koristili posljednje izdanje, koje je izašlo 25 godina nakon autorove smrti, ali priređivači tvrde kako autorovu terminologiju nisu dirali. Ono nosi promijenjen naziv *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* jer je iz njega izbačena stilistika. Maretić terminologiju koja nas zanima obrađuje u poglavlju *Glasovi*. Pri tvorbi nekih glasova zračna struja ne nailazi na prepreku i ti se *glasovi* zovu *zvonki* ili *sonorni*, a u njih se ubrajaju *vokali* i *konsonanti l, r, n i m*. Sam Maretić (1963: 33) ističe da naziv *konsonant* nije dobar jer on znači da ti glasovi ne mogu biti sami, već su uvijek u društvu *sonanta* što je u latinskom isto što i *vokal*. S time se treba složiti jer nam je poznato da u mnogim jezicima *l, r, n i m* mogu biti u ulozi *samoglasnika*. Kod ostalih glasova zračna struja nailazi na pregradu ili tjesnac, što proizvodi šuštanje i zato se ti *glasovi* nazivaju *šuštavi*. Oni mogu biti *zvučni* ili *bezvučni*²⁷, ovisno o tome titraju li ili ne glasovne žice pri njihovu izgovoru. *Šuštavi* se *glasovi* mogu podijeliti na one kod kojih dolazi do potpunog zatvora pri prolazu zračne struje i oni se nazivaju *zatvorni, momentani* ili *trenutni glasovi* i na one kod kojih nastaje tjesnac, a nazivamo ih *trljani, predušni glasovi* ili *spiranti*. Inače, Maretić razlikuje dva osnovna skupa *šuštavih glasova*, a to su *jedinstveni* i *složeni*. *Jedinstveni glasovi* mogu biti:

²⁷ Podjela na *zvučne* i *bezvučne glasove* u nastavku će se spomenuti samo ako se ti glasovi nazivaju nekako drugačije.

- a. *velari* ili *velarni konsonanti*²⁸
- b. *dvousneni glasovi* ili *bilabijali*²⁹
- c. *usnozubni* ili *labiodentalni glasovi*
- d. *dentali*, *zubni glasovi*, *alveolarni* ili *interdentalni konsonanti*.

Zanimljiv je termin *usnozubni* koji je prijevod *labiodentalnih glasova*, a koji će se kasnije uglavnom prevoditi kao *zubbousneni*. Složeni konsonanti u užem smislu zovu se *affricatae*. Iako se u definiciji koristi strana riječ neprilagođena hrvatskome jeziku, već nekoliko redaka poslije piše se *afrikate*. Postoji još i skupina glasova koji se nazivaju *palatalima* ili *nepčanim glasovima*. U toj je skupini 10 glasova, ali Maretić napominje kako samo neki od njih nose taj naziv opravdano i to oni koji se tvore pri tvrdome nepcu. Ipak, on će ih sve nazivati tako jer svi oni vole imati uza se vokal *e* koji bi se mogao zvati i *palatalni vokal* i to prema njemu opravdava cijeli naziv (*ibid.*: 38–39).³⁰

Glasovi se u ovoj gramatici dijele prije svega sa stajalište fiziologije, a osim toga pogleda, ona nam približuje i podjelu glasova u običnoj ili tradicionalnoj gramatici koja se ne obazire na fiziologiju i stoga može imati i drugačiju terminologiju. Sveze s tradicionalnom gramatikom nije moguće u potpunosti prekinuti. Prema Maretiću u tradicionalnoj se gramatici glasovi dijele na *vokale* i *konsonante* koji se dalje dijele na: *grlene* ili *guturalne*, *usnene* ili *labijalne*, *zubne* ili *dentalne*, *tečne* ili *likvide*, *nosne* ili *nazalne*, *pištave* ili *sibilante*, *nepčane* ili *palatalne*, *predušne* ili *spirante*. Svi domaći termini u tradicionalnoj gramatici nastali su prijevodom latinskih i grčkih termina, i to još u prethodnim stoljećima, o čemu smo pisali u prethodnom poglavlju. Maretić uvodi *velare* i *afrikate* kao nove latinske termine. I jedni i drugi postojali su u latinskim gramatikama, ali hrvatski ih lingvisti nisu prije koristili jer su smatrali, barem za *velare*, da ne odgovaraju glasovima hrvatskoga jezika. Zato za njih na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće još uvijek ne postoje hrvatski prijevodi. Što se tiče dužine

²⁸ Maretić (1963: 35) je odmah upozorio da se u gramatikama *k* i *g* nazivaju *grleni konsonanti* ili *guturalni* što nikako nije dobro jer se oni ne tvore u grlu, već u ustima. Unatoč tome vidjet ćemo da će se ti nazivi koristiti još mnogo godina poslije.

²⁹ Maretić (*ibid.*: 35) prigovara nazivu *usneni glasovi* ili *labijali* za glasove *p* i *b* uspoređujući ih s glasovima *f* i *v*.

³⁰ Gramatike *palatalne* vole nazivati *mekim konsonantima*, a *tvrdim* sve ostale *konsonante*, što ova gramatika u potpunosti odbija. Razlog tomu je što se neki od naših glasova tvore na mekom i tvrdom nepcu, a neki pak negdje posve drugdje i ti bi nazivi u ovom smislu uveli veliku pomutnju (*ibid.*: 39).

termina, latinski su termini jednosložni, a domaći višesložni, tvoreni od pridjeva i imenice. Dužina ih ipak nije spriječila da s vremenom preuzmu primat u hrvatskoj terminologiji.

Maretić terminologiji pristupa na način na koji nijedan od kasnijih autora gramatika neće pristupati, a to je kritičnost prema postojećem nazivlju i obrazlaganje uporabe određenoga nazivlja. Ono što može začuditi je činjenica da Maretić kritizira neke termine tradicionalne gramatike u poglavlju o fiziologiji glasova i nudi, prema njemu, bolja rješenja, a potom u poglavlju o pojedinačnim glasovima koristi isključivo nazivlje te iste tradicionalne gramatike i to samo termine latinskoga porijekla. Prije toga služio se podjednako i domaćim i latinskim terminima. Prigovoriti bi mu se moglo zbog stalnog miješanja termina *glasovi* i *konsonanti* u višesložnim terminima, što će postati univerzalnom boljkom hrvatske lingvistike.

Nakon Maretićeve gramatike slijedi prva hrvatska gramatika izdana u 20. stoljeću, a to je *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* Josipa Florschütza (1916). Riječ je o drugom izdanju te gramatike, prvi je puta izdana 1905. godine, ali do toga izdanje nije bilo moguće doći. Florschütz poglavlje o fonologiji naziva *Glasovi*, a glasove ugrubo dijeli na *samoglasnike* (*vokale*) i *suglasnike* (*konsonante*). *Suglasnike* dijeli na:

- a. *grlene* ili *guturalne*
- b. *zubne* ili *dentalne*
- c. *usnene* ili *labijalne*
- d. *jezične* ili *likvidne*
- e. *piskave* ili *sibilantne*
- f. *nepčane* ili *palatalne*
- g. *nosne* ili *nazalne*.

Vidljiva je paralelna upotreba hrvatskih i stranih termina, s time da su već ovdje domaći termini preuzeli primat. Dužina termina ne igra nikakvu ulogu jer su i jedni i drugi tvoreni na isti način. *Samoglasnici* (*vokali*) i *suglasnici* (*konsonanti*) kao hiperonimi tvoreni su slaganjem, a njihovi hiponimi povezivanjem riječi u sveze, pri čemu je prva riječ pridjev koja pobliže označuje drugu, hiperonimnu. Svi su termini tvorbeno prihvatljivi, ali ne i semantički. Slažemo se s Maretićem da termin *grleni* ili *guturalni suglasnici* za glasove *k*, *g*, i *h* nije dobar jer se oni ne tvore u grlu. Naziv *jezični suglasnici* za glasove *l*, *r* i *n* također se ne čini kao

najbolji izbor jer postoje i mnogi drugi glasovi koji se tvore pomoću jezika, a nije ni sinoniman latinskome terminu *likvidni suglasnici*. Novina su *nosni* ili *nazalni glasovi*, koji su ponovno nastali prijevodom latinskog termina.

Nakon Florschützove gramatike 1938. godine Marko Soljačić priređuje *Repetitorij hrvatskosrpske gramatike i pravopisa*. Poglavljima ne daje nikakav naslov, a fonološka terminologija gotovo je identična onoj iz Florschützove gramatike. Razlika je u tome što Soljačić ne koristi latinske termine *vokal* i *konsonant* (ostale latinske termine uvodi), a *likvidne samoglasnike*, osim *jezičnih*, naziva i *tekućim*, ali taj je termin morao preuzeti iz starijih gramatika.

Godine 1944. izlazi *Nacrt hrvatske slovnice. Dio 1, glasovi i oblici u poviestnom razvoju* Blaža Jurišića. Pretisak, zajedno s dodanim drugim dijelom *Tvorba imenica u povijesnom razdoblju*, izašao je 1992. godine. Jurišić se vraća korijenskom pravopisu, koji su u doba NDH nametnuli radi razlikovanja hrvatskoga od srpskoga (usp. Badurina 2010: 73–74). Njegovo je poglavlje *Glasovi*, osim po svom nazivu, Maretićevoj gramatici slično i po svemu ostalom. Glasovi se dijele na *zvonke (sonorne)* i *šuštave glasove*. Kod zvonkih glasova ipak pronalazi bolje terminološko rješenje od Maretićeva i dijeli ih na *samoglasnike (vokale)*, *tekuće glasove (likvide)* i *nosne glasove (nazale)*, ali sve nam je to već terminološki poznato. Terminologija i podjela *šuštavih glasova* uzimaju iz svake starije gramatike ponešto. Oni mogu biti:

- a. *jednostavni suglasnici*
 - a. *ustneni (labiali)*
 - b. *zubni (dentali)*
 - c. *grleni (guturali)*
 - d. *piskavi (sibilanti)*
 - e. *nebčani (palatali)*
- b. *sastavljeni suglasnici*
 - a. *palatalni (jotirani, muljirani)*
 - b. *afrikate*.

Za nas su zanimljivi termini s kojima se u prethodnim gramatikama nismo susreli, a to su *sastavljeni, jotirani* i *muljirani suglasnici*. Vrlo je jasna motivacija svih ovih termina. Termini su tvoreni povezivanjem riječi u sveze, jedine su iznimke *samoglasnici* i *afrikate*. I

dalje su prisutni i domaći i strani termini, ali očite su nedosljednosti, odnosno prednost je uvijek dana domaćim terminima, osim kod *palatalnih sastavljenih suglasnika*, kod kojih se vjerojatno nije htjela izazvati zbunjenost jer se i *nebčani jednostavni suglasnici* latinski nazivaju *palatalima*, a termini *jotirani* i *muljirani* novi su pa ih možda korisnici ne bi prepoznali, i *afrikata*, za koje još uvijek ne postoji domaći ekvivalent. Pažnju privlače i *šuštavi glasovi*, koji se dijele na *jednostavne* i *sastavljene suglasnike*, iz čega bi se dalo zaključiti da su *šuštavi glasovi suglasnici*.

Sljedeća hrvatska gramatika izdana je 1952. godine, autori su joj Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković, a nazvana je *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (u nekim novijim izdanjima pojavljuje se kao *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*). Mi smo u rukama imali izdanje iz 1954. godine. Poglavlje koje nas je zanimalo našli smo pod naslovom *Nauka o glasovima (fonetika)*. To je prvi put da se pojavio latinski naziv jedne od današnjih disciplina o glasovima. Osnovna podjela na *samoglasnike (vokale)* i *suglasnike (konsonante)* nije ništa novo, ali u daljnjim podjelama vidimo pomak u odnosu na starije gramatike i one su vrlo slične nekim današnjim gramatikama. Razlikuju se *samoglasnici prednjega reda* i *samoglasnici zadnjega reda*, što je današnja podjela prema vodoravnom položaju jezika u odnosu prema tvrdom nepcu, te se razlikuju *najniži*, *najviši* i *srednji samoglasnici*, što odgovara suvremenoj podjeli prema stupnju uzdignutosti jezika prema nepcu. Nazivlje prve skupine *samoglasnika* tvoreno je od čak triju riječi, što termine čini vrlo dugima i nema *srednjih samoglasnika* koji bi se u tom slučaju vjerojatno zvali *samoglasnici srednjega reda*. Termini u drugoj skupini jednostavniji su, ali nije posve jasno zašto se koriste superlativi jer na taj način termini gube na preciznosti. Naime, znamo da se npr. *i* i *u* ne tvore na istoj visini pa ne znamo koji bi od njih bio viši, a koji najviši.

Već je Maretić *suglasnike* dijelio posebno prema načinu, a posebno prema mjestu tvorbe, ali autori ove gramatike čine to još sličnije suvremenim podjelama. Prema načinu tvorbe *suglasnici* mogu biti:

- a. *zatvorni, praskavi ili eksplozivni glasovi*
- b. *tjesnačni, strujni ili frikativni glasovi*
- c. *zatvornotjesnačni, složeni glasovi ili afrikate.*

Dosad smo se susreli samo s *afrikatama* i *zatvornim glasovima*, a svi su nam ostali termini novi. *Frikativi* su npr. glasovi o kojima se prvi puta govori, a već imamo tri termina za jedan

pojam. Teško je tvrditi nešto takvo, ali možda je upravo ova gramatika početak problema prevelike sinonimije u fonološkoj terminologiji. Termini koji su na prvome mjestu nastali su prema vrsti zatvora koji se tvori pri prolazu zračne struje. *Praskavi glasovi* mogu se smatrati prijevodom latinskoga termina *eksplozivi* i oni nam govore da pri prolasku zračne struje nastaje prasak ili eksplozija.³¹ Isto se ne može reći za *strujne* i *frikativne glasove* jer *frikativi* dolaze od riječi *frikcija* koja znači *trenje, trljanje*, dok *strujanje* označava *tok, kretanje*. Novina je pojavljivanje domaćih termina uz *afrikate*, ali nijedan se ne može smatrati njihovim hrvatskim prijevodom. Termin *složeni glasovi* upućuje na to da se oni sastoje od više elemenata. Svakomu navedenom terminu može se pronaći opravdanje, ali trebao bi se postaviti jedan kriterij prema kojemu će se termini birati i na taj način smanjiti broj nepotrebnih sinonima.

Prema mjestu tvorbe *suglasnici* se dijele na:

- a. *dvousnene* ili *bilabijale*
- b. *zubnenousnene* ili *labiodentale*
- c. *zubne* ili *dentale*
- d. *prednjonepčane* ili *palatale*
- e. *zadnjonepčane* ili *velare*.

Autori među *usnenim glasovima* razlikuju *dvousnene* i *zubnenousnene suglasnike*, *suglasnike k, g i h* nazivaju prema stvarnom mjestu njihove tvorbe te za njih tvore domaći termin, a uobičajenom terminu *nepčani suglasnici* dodaju prefiks. O problematici termina *prednjonepčanici* i *zadnjonepčanici* bit će riječi nešto kasnije kada će se oni usporediti s ostalim terminima za iste glasove. Za svaki pojam postoje dva termina, jedan domaći i jedan strani latinskoga porijekla, koji su međusobno sinonimni, s time da domaći nazivi imaju prednost iako su i dalje višesložni, a latinski tvoreni jednom riječju. Treba spomenuti da se među glasovima pojavljuju još *tekući (jezični) suglasnici* ili *likvide* i *piskavi suglasnici* ili *sibilanti* o kojima se koristeći te iste termine pisalo i u prethodnim gramatikama.

³¹ Zrinka Jelaska (2004: 47) smatra da *okluzivi* i *eksplozivi* nisu istoznačni. Iako u hrvatskome jeziku nema fonološke razlike između tih dviju vrsta glasova, njihovi su nazivi nastali prema različitim kriterijima – prvi prema vrsti zapreke, a drugi prema zvučnom dojmu. Problem hrvatskih gramatika vidimo u tome što pri izboru termina nigdje na navode razlike u perspektivi.

Godine 1966. Stjepko Težak i Stjepan Babić izdali su *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika za osnovne i druge škole*. Ta je gramatika do danas doživjela 15 izdanja, a mi smo se koristili dvjema jer su među starijim i novijim izdanjima vidljive znatne razlike u terminologiji. Starije izdanje kojim smo se služili iz 1973. je godine, a izdano je pod naslovom *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*. Naslov poglavlja je *Glasovi*, a prema načinu tvorbe oni mogu biti:

- a. *otvorni – samoglasnici ili vokali*
- b. *poluotvorni – glasnici ili sonanti*
- c. *zatvorni – suglasnici ili konsonanti*.

Termini *otvorni*, *poluotvorni* i *zatvorni glasovi* dobro i jednostavno opisuju kakav je prolaz zračne struje. Maretić je o *sonantima* govorio kao o *vokalima*, a sada se njihovo značenje mijenja i oni postaju nešto između *vokala* i *konsonanata*. Termin kojemu se može prigovoriti jest *glasnik* koji je nedovoljno proziran i previše asocira na glas općenito. Prema mjestu tvorbe *suglasnici* su:

- a. *dvousnjeni ili bilabijalni*
- b. *usnenozubni ili labiodentalni*
- c. *zubni ili dentalni*
- d. *prednjonepčani ili palatalni*
- e. *stražnjonepčani ili velarni*.

Podjela je ista kao u prethodnoj gramatici, a razlike u nazivlju male. *Labiodentali* prevedeni su kao *usnenozubni*, što je uz Maretićeve *usnozubne glasove* jedini doslovan prijevod ovoga latinskoga termina. Ovoga je puta za *velare* ponuđen termin *stražnjonepčani suglasnici* koji je vrlo sličan terminu *zadnjonepčani suglasnici*. Dalje se još pojavljuju nazivi *tekući* ili *likvidni suglasnici*, *nosni* ili *nazalni suglasnici* te *piskavi* ili *sibilantni suglasnici* koji su nam već otprije poznati. Iako su autori dobro opisali glasove koristeći domaće termine, već u sljedećem poglavlju, govoreći o glasovnim promjenama palatalizaciji ili sibilizaciji služe se stranim terminima (što nije slučaj i s jotacijom).

Pet godina poslije Slavko Pavešić i Zlatko Vince pišu svoj priručnik pod nazivom *Gramatika; Jezični savjetnik s gramatikom* (1971). Poglavlje o glasovima naslovljeno je *Fonetika*, što je prvi puta da u naslovu nema domaće riječi, a novina je i pojava termina

fonem. Time se ne sugerira veća upotreba stranih termina, već je ovdje prije riječ o razvoju znanosti i svakako je bolje nasloviti poglavlje nazivom discipline, nego izabrati jedan njezin segment. Glasovi se prvo dijele na *zvonke (sonorne)* i *šumne*. Termin *šumni glasovi* zamjenjuje termin *šuštavi glasovi* i on će u upotrebi ostati sve do danas, a termin *šuštavi glasovi* promijenit će svoje značenje. *Šumni glasovi* nemaju svoj latinski ekvivalent, ali ni *šuštavi* ga nikada nisu imali. U *zvonke* se *glasove* ubrajaju *otvorni glasovi – samoglasnici* i *poluotvorni glasovi, sonanti* ili *glasnici*. Očita je prevlast domaćih termina, ali i dalje se upotrebljava termin *sonanti* iz čega bi se dalo zaključiti da termin *glasnici* nije široko prihvaćen i treba termin koji će ga „podržavati“. *Suglasnici* se prema načinu tvorbe dijele na:

- a. *tjesnačne, trljane, strujne, frikativne* ili *spirante*
- b. *zatvorne, pregradne, okluzivne, praskave, trenutne* ili *eksplozivne*
- c. *slivene, afrikate, složene* ili *polupregradne*.

Prema mjestu tvorbe *suglasnici* su:

- a. *dvousnjeni* ili *bilabijali*
- b. *zubnousnjeni* ili *labiodentali*
- c. *zubni* ili *dentalni*
- d. *prednjonepčani* ili *palatalni*
- e. *stražnjonepčani* ili *velari*.

U podjeli prema mjestu tvorbe nema ništa novo, osim što se miješaju jednosložni i višesložni latinski termini,³² ali zato podjela glasova prema načinu tvorbe donosi pregršt novih termina. Za svaki pojam postoje najmanje četiri termina. Neki su od termina domaćeg slavenskog porijekla, a drugi su latinskog porijekla. Svaki od termina može opravdati svoju motiviranost, ali zasigurno nisu svi oni jednako dobri i upotreba tako velikog broja termina za jedan pojam nije poželjna. Prvi su put zabilježeni termini *pregradni* ili *okluzivni suglasnici* te *sliveni* ili *polupregradni suglasnici*.

³² Opći je dojam da je ova gramatika puna nedosljednosti. Primjer je i prvo podjela glasova na *zvonke* i *šumne*, a potom se *suglasnici* dijele prema mjestu i načinu tvorbe. Može se samo pretpostavljati da se *šumni glasovi* i *suglasnici* obrađuju kao sinonimi.

Posljednja gramatika koja je nastala prije razdoblja hrvatske samostalnosti bila je *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* izdana 1979. godine (Barić i sur. 1979). Ona je doživjela još nekoliko izdanja, ali o njima će više riječi biti poslije. Naslov poglavlja o glasovima nadovezuje se na prethodnu gramatiku, ali *fonetici* je sada pridodana i *fonologija*, što upotpunjuje sliku onoga o čemu se obično u poglavlju o glasovima piše. Po tvorbenim se osobinama glasovi dijele na *vokale* ili *samoglasnike* i na *konsonante* ili *suglasnike* koji uključuju *sonante* ili *nešumne suglasnike* i *prave konsonante* ili *šumne suglasnike*. *Pravi konsonanti* nose pridjev *pravi* kako bi se svojim nazivom razlikovali od hiperonima te kako bi se istakla razlika u odnosu na *sonante* koji su *manje* konsonantni jer je u njihovoj tvorbi prolaz zračnoj struji manje zatvoren i ne dolazi do šuma. Dosad uglavnom nisu ni imali ništa s *konsonantima*, već su tvorili samostalnu skupinu ili bili zajedno s *vokalima*. *Samoglasnici* se dalje razlikuju prema vodoravnom položaju jezika u odnosu prema tvrdom nepcu – *prednji* (*umekšavajući*, *palatalni*), *središnji* i *stražnji* (*nepalatalni*) *samoglasnici*, prema stupnju uzdignutosti jezika prema nepcu – *visoki*, *srednji* i *niski samoglasnici* te prema položaju usana koje mogu biti u neutralnom položaju, široko otvorene, ispupčene ili tvoriti okrugao, uski otvor. To je prvi puta nakon 1952. i *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika* skupine autora da netko tako dijeli *vokale*. Osim termina *umekšavajući* svi se ostali termini upotrebljavaju i danas. *Konsonanti* se također dijele prema nekoliko kriterija. Prema sudjelovanju pomičnih govornih organa *suglasnici* mogu biti *usnjeni* i *jezični*. Među jezičnima razlikuju se još *apikalni suglasnici* i *dorsalni suglasnici*. Dosad se nismo susreli s posljednjim dvama terminima. Oni su preuzeti iz latinskog i znače vrh jezika, odnosno hrbat jezika koji su najvažniji u tvorbi tih glasova. Za njih nemamo domaći ekvivalent. S obzirom na položaj pomičnih govornih organa prema nepomičnima *suglasnici* se dijele na *nepčane* ili *palatalne* i *nenepčane* ili *nepalatalne* koje čine:

- a. *dvousnjeni* ili *bilabijalni suglasnici*
- b. *zbnousnjeni* ili *labiodentalni suglasnici*
- c. *zubni* ili *dentalni suglasnici*
- d. *alveolarni suglasnici*
- e. *mekonepčani* ili *velarni suglasnici*.

Svi *nepalatalni suglasnici* imaju svoj domaći ekvivalent, osim *alveolarnih suglasnika*. Taj je termin preuzet iz latinskog, u opisu hrvatskih glasova pojavljuju se prvi puta i stoga nas ne

iznenaduje što još ne postoji domaći termin. Za *suglasnike k, g, h* stvoren je domaći termin *mekonepčani* prema mekom nepcu na kojemu se tvore i očito je kako se hrvatski lingvisti još nisu usuglasili oko termina za taj pojam. Posljednja je podjela s obzirom na zatvor (pregradu) i prema njoj *suglasnici* su:

- a. *pregradni*
- b. *polupregradni*
- c. *tjesnačni*.

Isti su termini korišteni i u prethodnoj gramatici i oni opisuju položaj govornih organa pri prolasku zračne struje. U gramatici definitivno prevladavaju domaći termini, oni latinskoga porijekla uvedeni su samo u zagradama.

Prije nego krenemo na gramatike novijega datuma, predstaviti ćemo još jednu podjelu koju ističu autori ove gramatike. Glasove dijele prema slušnom dojmu. Glasovi nas podsjećaju na različite zvukove iz naše okoline i, kao i u različitim drugim područjima jezika, i u jezikoslovlju termine ponekad tvorimo prema onome što čujemo. Mnogi od sljedećih termina već su nam poznati. Nažalost, autori ih često upotrebljavaju kao sinonime za neke druge termine tvorene prema nekim drugim kriterijima, a da pritom ne ističu razlike među korištenim terminima. To su:

- a. *visoki ili svijetli glasovi*
- b. *niski ili tamni glasovi*
- c. *zvonki ili sonorni glasovi*
- d. *praskavi ili eksplozivni glasovi*
- e. *drhtavi ili vibrantni glasovi*
- f. *trljani glasovi ili afrikate*
- g. *treni ili frikativni glasovi*
- h. *piskavi ili sibilantni glasovi*.

Ovom gramatikom možemo završiti pregled hrvatskih gramatika nastalih u 20. stoljeću i posvetiti se suvremenim gramatikama.

5.4.3. Fonološka terminologija u suvremenim hrvatskim gramatikama

Pod pojmom suvremene gramatike mislimo prije svega na gramatike koje su danas u službenoj upotrebi i poznate su govornicima hrvatskoga jezika. Granica između hrvatskih gramatika 20. stoljeća i suvremenih hrvatskih gramatika nije prijelaz 20. u 21. stoljeće, već je to proglašenje hrvatske samostalnosti. U suvremenim gramatikama ne ćemo se osvrnuti na sve podjele, koje su danas mnogo složenije, kako se ne bismo previše ponavljali, radije ćemo se usredotočiti na novine u nazivlju koje nam one donose.

Na početku ćemo se vratiti na već spominjanu gramatiku Stjepka Težaka i Stjepana Babića. Danas se smatra osnovnim gramatičkim priručnikom za osnovnoškolsko obrazovanje, što sugerira i sam naslov *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje* pod kojim izlazi od 1992. godine. Težak i Babić od domaćih višesložnih pridjevsko-imeničkih termina sufiksacijom tvore jednosložne termine: *usnenici*, *dvousnenici*, *zubnousnenici*, *zubnodesnici*, *zatvornici*, *šumnici* itd. Uspostavljaju hiperonimne i hiponimne odnose među svim pojmovima. U prijašnjim gramatikama to nije bilo dosljedno provedeno i stoga se ovdje pojavljuju novi termini. *Usnenici* kao hiperonim u odnosu na *dvousnenike* i *zubnousnenike* već su poznati, ali ne i *zubnodesnici* kao hiperonim *dentalima* i *alveolarima*. S obzirom na to da naši lingvisti govore o novome pojmu, za njega nema latinskoga termina. Do toga pojma mogli su doći stoga što je u hrvatskom jeziku mala razlika između mjesta tvorbe *dentala* i *alveolara* – *dentale* oblikuje jezik dodirujući zube ili približavajući se zubima, a *alveolare* dodirujući desni ili približavajući se desnama.³³ Ponekad je riječ o istom mjestu. Zubni ili desnički izgovori u hrvatskom nisu razlikovni, već su samo izgovorne inačice. Naime, u hrvatskoj lingvistici *dentalima* se smatraju *c*, *z*, *s*, a kod nekih govornika to su i *t*, *d*, *n*. S druge strane, *alveolari* su *t*, *d*, *n*, *r*, *l*, a kod nekih govornika samo *r*, *l*, kojima se može pridružiti i *n* (usp. Jelaska 2004: 49–50). *Alveolare* kao zasebnu skupinu uveli su Barić i sur., a Težak i Babić stvorili su za njih domaće termine *desnici* ili *dešnjaci*. Termin *desnik* jednoznačan je i dosta je dobar prijevod latinskoga termina *alveolar*, iako im značenje nije potpuno jednako, dok se termin *dešnjak* u hrvatskome jeziku pojavljuje i u drugim značenjima. *Nepčanici* se nazivaju još i *palatali* ili *tvrdonepčanici* s obzirom na to da se tvore

³³ Za stvaranje termina *zubnodesnici* mogli bi se pronaći i drugi razlozi, a već smo vidjeli da isti pojam postoji i u češkoj lingvistici.

na području tvrdoga nepca, a njihovi su hiponimi *prednepčanici*, *postalveolari* ili *prepalatali* te *nepčanici*, *pravi nepčanici* ili *pravi palatali*. Ponovno vidimo mnoštvo termina za jedan pojam. U prvoj skupini pojavljuju se dva različita kriterija, a to su pogled na glasove u odnosu na alveole i pogled u odnosu na nepce. S obzirom na to da su glasovi u skupini *nepčanika*, termin *prednepčanik* čini se bolji, a ujedno ima i svoj latinski ekvivalent. U drugoj skupini imamo termin *nepčanici* koji je ujedno i nadređeni termin dviju skupina i svakako je bolje odlučiti se za neki drugi termin kako bi se smanjila višeznačnost toga termina. *Pravi nepčanici* ili *pravi palatali* možda su dovoljno prozirni, ali istovremeno pomalo nespretni i višesložni te se od njih teško tvore izvedenice. *Velari* dobivaju svoj novi domaći ekvivalent u terminu *jedrenici*, koji je nastao prijevodom od samih *velara*. O *vokalima* se govori prije svega kao o *otvornicima* i razlikuje ih se od *samoglasnika*. Već je poznato da se *zatvornici* dijele na *sonante* i *konsonante*. *Sonanti* se prvi puta nazivaju *zvonačnicima*. Kao što u *šumnicima* prevladava šum, u *zvonačnicima* prevladava ton, odnosno zvonkost, te se tvorba takva termina čini opravdana. Za njih postoji i naziv *poluotvornici*, koji nije loš, ali ako ih već smještamo u skupinu *zatvornika*, nema ih smisla nazivati (polu)otvorenima. U skupini *zvonačnika* postoje također novi termini u skladu s novim podjelama. Oni se dijele na već poznate *nosne* (*nosnike*) i *usne*. *Usni* uključuju *protočnike* *r*, *l* i *lj* od kojih su *l* i *lj* *bočnici* ili *lateralni*, a *r* *treptajnik*, *titrajnik* ili *vibrant* i *približnike* *j* i *v* od kojih se *j* još naziva i *prijelaznik* ili *poluvokal*. Zamjerka se može dati terminima za glas *r*, i to ne stoga što nisu dobri, već zato što bi trebalo izabrati jedan domaći termin. Prednost je dana *treptajniku*, što daje smisao ako pogledamo definiciju *vibranta*, koja kaže da je to „suglasnik koji nastaje treperenjem (vibriranjem) pokretnog govornog organa (apeksa, uvule i sl.)“ (Hrvatski jezični portal, pregled: 2. 3. 2015). Termin koji nije dovoljno proziran jest *prijelaznik*. U kontekstu u kojemu govorimo o *vokalima* i *sonantima* vjerojatno bismo pretpostavili da je riječ o glasu koji je na granici između *vokala* i *sonanta*, ali izvan toga konteksta *prijelaznik* može značiti nešto što je na prijelazu, a mi ne možemo znati na prijelazu između čega. *Šumnici* su podijeljeni u tri skupine i u svakoj se donosi velik broj naziva za isti pojam, a to su:

- a. *zapornici*, *praskavci*, *pregradnici*, *eksplozivni glasovi* ili *okluzivi*
- b. *tjesnačnici*, *strujnici* ili *frikativi*
- c. *slivenici*, *polupregradnici*, *prekidni tjesnačnici* ili *afrikate*.

U prijašnjim gramatikama moglo se već pronaći mnogo termina za te iste glasove, a sada se pojavljuju i još neki potpuno novi. Djeca na osnovnoškolskoj razini ne trebaju i ne mogu znati sve ove termine, ali toliko termina ne treba ni naša terminologija općenito. Jednostavno rješenje moglo bi biti da se zadrži termin latinskoga porijekla i njegov domaći ekvivalent, ali kao što je navedeno, neki drugi termini već su duže vrijeme u upotrebi i teško ih je izbaciti. Unatoč tome, treba se odlučiti za određena rješenja jer zaista nema smisla koristiti npr. termine *zapornici* i *pregradnici* jer su oba domaćega porijekla i vrlo sličnoga značenja. Problematično je uopće koji je ispravan prijevod latinskoga termina. Čitamo li definiciju, saznat ćemo da „okluzivi nastaju zatvaranjem prolaza zračnoj struji pa naglim otvaranjem uz prasak“ (Hrvatski jezični portal, pregled: 2. 3. 2015). To ne pomaže jer se u definiciji pojavljuju i zatvor i prasak, ali tražeći etimološko značenje, dolazimo do lat. riječi *occlusio* – *occludere* što znači zatvoriti. To nas vraća na sam početak u kojem smo *zatvornike* dijelili na *zvonačnike* i *šumnike*. Iz tog pogleda termin *zatvornici* nije dobar jer uključuje glasove koji su poluotvoreni, zatim i glasove kod kojih nastaje tjesnac, a samo manji dio tih glasova čine *pravi zatvornici*. Rješenje je teško pronaći i za *frikative* i *afrikate*. Kod *frikativa* zračna struja *struji* prolazeći *tjesnecem*. Kod *afrikata* već su nam poznati termini *slivenici* i *polupregradnici* pa bi se eliminacijom prema tome na što smo navikli mogli izbaciti *prekidni tjesnačnici*, a to daje smisao i stoga što *afrikate* nisu podskupina *tjesnačnika*. Jedino što se može zaključiti je da ovo mnoštvo termina otvara mnoga pitanja. Težak i Babić glasove još dijele prema dijelu jezika kojim se izgovaraju i to na *prednjojezičnike*, *srednjojezičnike* i *stražnjojezičnike*.

Ova je gramatika donijela mnoštvo novih termina i usustavila neke podjele. Više ne postoji pojam za koji ne bismo imali domaći termin. S druge strane, pojavio se prevelik broj termina za jedan pojam. Stare termine, makar i nisu najbolji, nije lako zamijeniti novima, ali ponekad nije ni potrebno. Jedino što se sa sigurnošću može reći jest to da gramatika koja je namijenjena učenicima osnovnih škola ne bi trebala donositi sve postojeće termine jer to samo uvodi pomutnju u glave mladih jezičara.

Ovdje ćemo samo spomenuti da je 1997. godine (²2010) izašla *Praktična hrvatska gramatika* Dragutina Raguža, koja ne obrađuje posebno glasove i zato se o njezinoj fonološkoj terminologiji ne može govoriti.

Godine 2002. izlazi *Školska gramatika hrvatskoga jezika* autorice Sande Ham. Poglavlje kojim se bavimo naslovljeno je *Glasovi, glasovne promjene i naglasci*. Iz njega već možemo naslutiti sklonost prema hrvatskom nazivlju, jednostavnost i nižu razinu

znanstvenosti kako bi sama gramatika bila učenicima razumljivija. S obzirom na to da se ne pojavljuju novi, samo ćemo nabrojati korištene termine. To su *otvornici* i *zatvornici*, *zvonačnici* ili *sonanti* i *šumnici* ili *konsonanti*, *zapornici* ili *eksplozivi*, *tjesnačnici* ili *frikativi*, *slivenici* ili *afrikate* te *usnenici* ili *labijali*, *zubnousnenici* ili *labiodentali*, *zubnici* ili *dentali*, *desnici* ili *alveolari*, *nepčanici* ili *palatali* i *jedrenici* ili *velari*. Ne ćemo ulaziti u ispravnost ovih termina, ali ovo je dobar primjer kako bi trebala izgledati školska gramatika – koristiti domaće termine, spomenuti termine latinskoga porijekla, izabrati jedan termin za svaki pojam i objasniti osnovne podjele.

Vraćamo se još jednoj gramatici o kojoj smo već govorili, a to je *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, koja poslije izlazi pod nazivom *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, a izdanje iz 2003. godine koje smo koristili nosi jednostavan naziv *Hrvatska gramatika*. U akademskim je krugovima, u kojima se najčešće i koristi, poznata kao *Siva gramatika*. Novo izdanje ove gramatike u potpunosti daje prednost domaćim terminima pred stranim, ponegdje ih i u potpunosti izbacuje. Glasovi se sada dijele na *samoglasnike* i *suglasnike*, a njihovi strani ekvivalenti nisu navedeni ni u zagradama. Umjesto *apikalnih* i *dorsalnih suglasnika* govori se o *prednjojezičnim* i *srednjojezičnim suglasnicima*. Pojavio se i domaći termin za *alveolarne glasove* i on glasi *nadzubni*. Težak i Babić *alveolare* nazivaju *desnicima* ili *dešnjacima*, čime su u kratkom vremenu u uporabu ušla dva različita domaća termina, no s njima treba biti oprezan jer se u dvjema spomenutim gramatikama njima imenuju različiti glasovi. Kod *samoglasnika* je uočena samo jedna manja promjena, a to je u podjeli prema vodoravnom položaju jezika u odnosu prema tvrdom nepcu u kojoj je termin *središnji samoglasnik* zamijenjen za *srednji samoglasnik*. Termin *srednji samoglasnici* pojavljuje se i u podjeli prema stupnju uzdignosti jezika prema nepcu te je na taj način stvorena nepotrebna homonimija. Jedini pojam koji je ostao bez domaćega termina je onaj nazvan *sonanti*. Težak i Babić stvorili su termin *zvonačnici* i može se samo pretpostaviti kako su autori ove gramatike smatrali da novi domaći termin nije dobar, nije dobro prihvaćen ili nije potreban. Za glas *r* mogli bismo očekivati domaći termin *treptajni suglasnik* po uzoru na gramatiku Težaka i Babića, ali oni ga nazivaju *treperavi suglasnik*, što je još jedna od mogućnosti i pitanje je koji je od termina bolji. *Sonanti v* i *j* nazivaju se *sonantni spiranti*, čime se naznačuje da imaju karakteristike i *sonanata* i *spiranata*. *Sonanat j* posebno je izdvojen kao *prijelazni suglasnik* ili *poluvokal*. Vidljive su dvije pomalo suprotne perspektive – u domaćem se terminu naziva *suglasnikom*, a u stranom *samoglasnikom*, ali oba termina

zato ističu njegov položaj koji je negdje između *samoglasnika* i *suglasnika*. *Šumnici* su ponovno glasovi za koje postoji najviše termina. Dijele se na:

- a. *zatvorne suglasnike, okluzive ili eksplozive*
- b. *poluzatvorne suglasnike, afrikate, slivene ili složene suglasnike*
- c. *tjesnačne suglasnike ili frikative.*

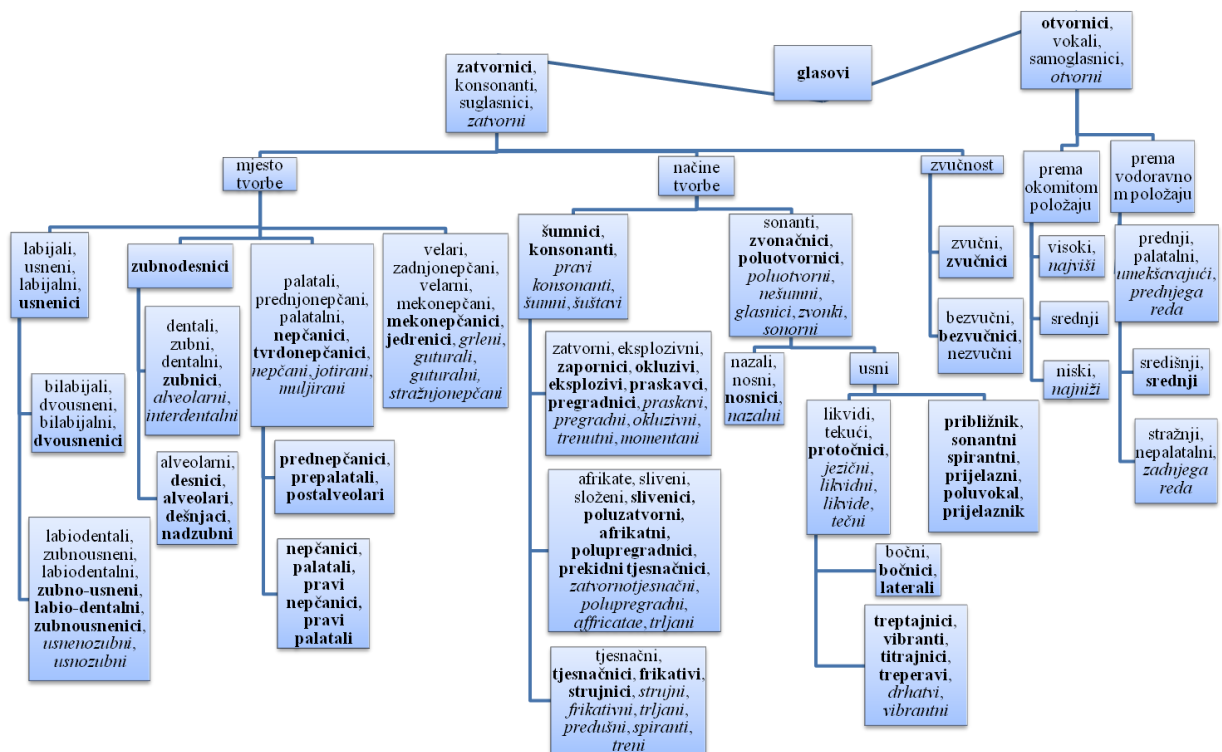
Termina je ovdje ipak nešto manje nego u prethodnoj gramatici. Termin *zatvorni suglasnici* sada se čini sasvim jasan zato što ne označava hiperonim za cijelu skupinu. U odnosu na njega sasvim su prihvatljivi i *poluzatvorni* i *tjesnačni suglasnici*. *Afrikate* se još nazivaju i *sliveni* ili *složeni glasovi*. Ako se već želi ukazati na to da se kod tih glasova sastavni elementi artikuliraju na jednom mjestu kao cjelina, dovoljno bi bilo izabrati jedan domaći termin.

Posljednja gramatika je *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* autora Josipa Silića i Ive Pranjkovića. Ona je izdana 2005. godine i time je najnovija hrvatska gramatika ne računamo li ponovljena izdanja nekih starijih gramatika. Iako ima puno sličnosti s ostalim suvremenim gramatikama, ima i različitosti. Kao i kod ostalih uvjerljivo prevladava domaće nazivlje, termini latinskoga porijekla ponekad su spomenuti. Koordinativne složenice počinju se pisati s crticom: *zubno-usneni, labio-dentalni, praskavo-tjesnačni, praskavo-nosni glasovi*. *Palatalni glasovi* nazivaju se još i *prednjonepčanima*, a *velarni zadnjonepčanima*. Termin *zadnjonepčani glasovi* mogao bi izazvati nesporazum i asociirati na glasove tvorene na stražnjem dijelu tvrdoga nepca, odnosno na *prave nepčanike*. S gramatikom Barić i sur. dijele nazive *suglasnici* i *samoglasnici* kao sinonime za *konsonante* i *vokale*, a jednako kao i Težak i Babić za *sonante* koriste domaći termin *zvonačnici*. *Šumnike* dijele na *tjesnačne, poluzatvorne* i *zatvorne*. Novi su termini *praskavo-tjesnačni* i *praskavo-nosni* kod kojih se dva kriterija spajaju u jednom terminu. Osim *suglasnika, samoglasnika, zvonačnika* i *šumnika*, svi su termini višesložni pa se tako i prvi put od njihova pojavljivanja u Maretićevoj gramatici, umjesto *afrikata*, govori o *afrikatnim suglasnicima*. Prvi put od Maretićeve gramatike spomenut ćemo i podjelu prema zvučnosti jer Silić i Pranjković prema zvučnosti glasove dijele na *zvučne* i *nezvučne*, a u zagradi navode termin *bezvučni*.

5.4.4. Zaključak o stanju fonološke terminologije u hrvatskim gramatikama

Gramatike su normirani i kodificirani jezični priručnici i pretpostavka je da će se u njima pronaći najbolja terminološka rješenja. Sljedeća je slika trebala poslužiti samo kao

svojevrstan pojmovni sustav koji bi olakšao snalaženje u fonološkoj terminologiji, ali ona se pretvorila u izvrstan pokazatelj stanja u hrvatskom gramatičkom fonološkom nazivlju.

Slika 2. Fonološki pojmovni sustav hrvatskoga jezika

Svakome su pojmu pridruženi svi termini pronađeni u obrađenom korpusu. Dobiveni pojmovni sustav hrvatskoga jezika vrlo je sličan pojmovnome sustavu češkoga jezika – postoji nekoliko pojmova kojima je pridružen samo jedan termin, ali velikoj većini pojmova pridruženo ih je mnogo više. Teško je reći da gramatike nude rješenje za to koji termin koristiti. Pokušati uvesti red u fonološku terminologiju hrvatskoga jezika bilo bi preambiciozno, ali neke zaključke izvući možemo. U tome će nam pomoći i knjiga Zrinke Jelaske *Fonološki opisi hrvatskoga jezika* (2005), koja donosi komentar fonološkoga nazivlja hrvatskoga jezika kao i zanimljive prijedloge, a vodit ćemo se terminološkim načelima hrvatskoga jezika.³⁴

³⁴ Mnogi primjeri koje ćemo navoditi povezani su s nekoliko različitih načela, a mi smo ih uglavnom pokušavali svrstati pod jedno načelo koje nam se činilo najbliže danomu primjeru, što ne znači da je to uvijek bilo uspješno.

Prema prvome načelu domaći termini imaju prednost pred stranim.³⁵ Hrvatske gramatike u potpunosti to načelo poštuju. Već i prije 20. stoljeća za sve ustaljene pojmove postojali su, pored stranih, i domaći termini. Domaćih termina nije bilo kada bi se u nekoj gramatici neki pojam pojavio prvi put, ali obično bi se pojavio već u sljedećoj gramatici. Moglo se dogoditi i da postoji isključivo domaći termin, a to je u slučajevima u kojima bi se govorilo o pojavi karakterističnoj za naš jezik, odnosno o pojavi koje nije bilo u latinskim gramatikama. U starijim gramatikama postojala je tendencija za davanjem prednosti domaćim terminima, ali često su se domaći i strani termini miješali, pa bi ponekad i strani preuzeli prevlast. Danas je situacija jasna – uvjerljivu prevlast imaju termini hrvatskoga (slavenskoga) porijekla.

Drugo načelo kaže da termini latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred terminima preuzetim iz engleskog, francuskog, njemačkog itd. U hrvatskim su gramatikama svi strani termini latinskoga i grčkoga podrijetla, i to vjerojatno zahvaljujući snažnoj tradiciji latinskih gramatika, dugoj upotrebi latinskog kao službenog jezika i međunarodnoj terminološkoj teoriji koja se zalaže za univerzalnu međunarodnu terminologiju u kojoj bi se termini tvorili od latinskih i grčkih osnova i afikasa.

Treće načelo daje prednost proširenijim i korisnicima prihvatljivijim terminima pred onima manje proširenim. Kao primjer može poslužiti termin *nezvučni glasovi*, kojim se služe Silić i Pranjković. U svim hrvatskim gramatikama izdanim u posljednjih stotinjak godina pojavljuje se za te iste glasove termin *bezvučni glasovi*. On je sigurno prošireniji i korisnici su na njega navikli te mu stoga treba davati prednost. Ponekad je vrlo teško reći što je korisnicima prihvatljivije, ali zasigurno ih ne treba zbunjavati kao što se to čini hrvatskim terminima za *palatale* i *velare*, glasove koji se tvore na tvrdom i mekom nepcu. Naime, *tvrdonepčanici* nazivaju se još i *prednjonepčanici*, a *mekonepčanici* *zadnjonepčanicima*. Istina je da je tvrdo nepce ispred mekoga, ali problem je u tome što se tvrdo nepce samo po sebi dijeli na prednje, srednje i stražnje, a znamo da se nepčanici tvore na različitim dijelovima nepca. Meko se nepce dijeli na prednje i stražnje, ali barem se naši *velari* ne

³⁵ U prilog upotrebi hrvatskoga nazivlja idu i psiholingvistička istraživanja koja su pokazala da su riječi u mozgu poredane i prema zvuku, a njihovo je pojavljivanje brže što su one ili njima srodne riječi bile nedavnije upotrebljene, iz čega proizlazi da je naziv *tjesnačnik* bolji od naziva *frikativ* jer je *tjesnačniku* srodna riječ *tjesnac* znatno češća od *frikcije*, a k tomu se u definiciji tih glasova govori o tjesnacu kroz koji prolazi zračna struja (usp. Jelaska 2005: 22).

razlikuju prema dijelu mekog nepca na kojemu se tvore. Jelaska (2004: 23–24) s pravom upozorava i na nazive koje smo svi mi barem čuli, ako ne i koristili u školskim klupama, a to su *tvrdo* i *meko č* prema kojima bi se lako dalo zaključiti da je *tvrdo č* *tvrdonepčanik*, a *meko č* *mekonepčanik*. Svakako se slažemo s Jelaskom da ovo nisu znanstveni argumenti, ali jednako tako vidjeli smo kako autori često sami već u naslovima svojih gramatika određuju kome su njihove gramatike namijenjene i stoga smatramo da bi u njihovu pisanju trebali razmišljati o korisnicima tih gramatika i terminologiji koja im je bliska. U latinskome je jeziku situacija posve obratna jer su termini za te glasove potpuno različiti i na taj način u skladu s različitošću samih glasova koje označuju (*ibid.*: 23). Težak i Babić shvatili su problematiku ovih termina i stoga prvotne termine *prednjonepčani* i *stražnjonepčani glasovi* zamijenili za *nepčanike* i *jedrenike*, koji su nastali prijevodom latinskoga naziva *velari*.

Četvrto načelo govori o tome kako termin mora biti usklađen s fonološkim, morfološkim, tvorbenim i sintaktičkim sustavom hrvatskoga standardnoga jezika. U skladu s tim načelom fonološke je termine najzanimljivije promatrati sa stajališta tvorbe riječi. Oni su najčešće rezultat prihvaćanja internacionalizama latinskoga i grčkoga porijekla, hrvatske tvorbe i povezivanja riječi u sveze. Treći postupak sve je donedavno imao gotovo potpuni primat u tvorbi domaćih termina. Sveze čine pridjevi i imenice. Najčešće su pridjevi odnosni, tvore se različitim sufiksima *-ni*³⁶ i to uglavnom od imenica, npr. *šumni*, *tjesnačni*, *nepčani*, *usneni*. Pridjevi se mogu tvoriti i prefiksarno-sufiksarnom tvorbom, npr. *nadzubni*, prefiksarnom tvorbom, npr. *nenepčani*, slaganjem, npr. *poluzatvorni*, složeno-sufiksarnom tvorbom, npr. *mekonepčani*. Imenice u svezama uglavnom su *glas*, *samoglasnik* i *suglasnik*. To su imenice koje su već stoljećima dio hrvatskoga jezika i ne čudi što novi termini nastaju povezivanjem s njima. *Samoglasnik* je nastao složeno-sufiksarnom tvorbom, a *suglasnik* prefiksarno-sufiksarnom tvorbom (usp. Babić 1991: 219). Ono što je nama zanimljivije njihov je tvorbeni sufiks *-(n)ik*.³⁷ Težak i Babić izvrsno su iskoristili tvorbene mogućnosti hrvatskoga jezika i upotrijebili sufiks *-(n)ik* kako bi od višesložnih termina stvorili jednosložne, npr. *otvornik*, *nosnik*, *zubnik*. Sufiks *-(n)ik* plodan je u hrvatskome jeziku u tvorbi imenica od

³⁶ Sufiks *-ni* veoma je plodan, sufiksi *-ani*, *-jani*, *-eni*, *-evni* i *-ovni* slabije su plodni jer imaju tvorbeno ograničenje – dolaze na osnove sa dva završna suglasnika, a ostali sufiksi kao *-ivni*, *-ijalni*, *-ualni* i sl. vrlo su slabo plodni ili neplodni (usp. Babić 1991: 389).

³⁷ Kod mnogih je riječi teško odrediti jesu li tvorene sufiksom *-ik* ili *-nik* pa ćemo zbog lakšeg bilježenja pisati – *-(n)ik*.

pridjeva kojima osnova završava na *-n* (*ibid.*: 212) Mali je broj termina nastao sufiksom *-(a)c*, npr. *piskavac*, *praskavac*. Posebno je plodna tvorba sufiksom *-(a)c* od pridjeva na *-v* kao što je slučaj u navedenim primjerima (*ibid.*: 73). Svi dosad navedeni primjeri u skladu su sa sustavom hrvatskoga jezika. Težak i Babić tvore nove domaće termine za *alveolare* i to su *desnik* i *dešnjak*. Iako se sufiksom *-ak* tvore mnoge imenice u hrvatskome jeziku, on nije tipičan u tvorbi glasova i nema potrebe za dvama terminima, osobito kada je prvi tvoren na uobičajeni način. Silić i Pranjković počinju koordinativne složenice poput *zubnousneni* pisati s crticom pa one sada dobivaju oblik *zubno-usneni*.³⁸ Inače nije jasno zašto se ustalio termin *zubnousneni* umjesto termina *usnenozubni* koji je postojao i prije 20. stoljeća i koji su predlagali Težak i Babić u prvim izdanjima svoje gramatike, a koji je uostalom i doslovan prijevod termina *labiodentali*. Termini poput *sonantnih* ili *spirantnih* glasova nisu potpuno u skladu s fonološkim sustavom hrvatskoga jezika jer on ne voli trosuglasničke i četverosuglasničke skupine i postoji težnja da se one uklone (usp. Babić 1991: 391). Višerječni termini latinskoga i grčkoga podrijetla u fonološkoj terminologiji nisu ni potrebni. Oni su ionako prvotno bili preuzimani kao jednorječni, što je svakako bolje, a vidimo da i domaći termini teže tomu da postanu jednorječni.

Na to se nadovezuje peto načelo, prema kojemu kraći termini imaju prednost pred duljim, ali bolje je odabrati višesložni domaći termin, nego strani. Hrvatske se gramatike toga pridržavaju i biraju domaće termine koji su gotovo uvijek duži od stranih. U skladu s ovim načelom trebalo bi prihvatiti jednosložne termine koje nude Težak i Babić.

Šesto načelo također se tiče tvorbe riječi i ono kaže da termin od kojega se lakše tvore tvorenice ima prednost pred onim od kojega se ne mogu tvoriti tvorenice, ali ono vrijedi samo ako se bira između dvaju domaćih ili dvaju stranih termina. Npr. kada bi se trebalo birati između termina *nepčanici* i *pravi palatali* za glasove *ć*, *đ*, *nj*, *lj* i *j*, bolji bi izbor bio prvi termin.

Sedmo načelo sasvim razumljivo predlaže kako treba izbjegavati višeznačnost termina unutar istoga terminološkoga sustava. Nažalost, u hrvatskim se gramatikama pojavljuje

³⁸ U našem se jezikoslovlju pravopis i derivatologija često isprepleću, pa su prema nekim pravopisnim definicijama koordinativne složenice one koje se pišu s crticom. Marković (2010: 76–77) smatra kako je pisanje s crticom novija pojava do koje je došlo nakon što je ortografska norma osvijestila značenjsku koordiniranost i da se ne moraju sve koordinativne složenice pisati s crticom. To dokazuje na primjeru *gluhonijem* koji se tradicionalno ne piše s crticom.

višeznačnost unutar same fonologije. Ponekad isti termin označava nadređeni i podređeni pojam. Jelaska kao primjer navodi *usnene glasove* ili *labijale* koji se odnose na sve glasove tvorene usnama, ali koji se koriste i kada se govori o *dvousnenicima* ili *labijalima* (Jelaska 2004: 23). Ipak, smatramo da su današnje gramatike toga svjesne i takvu višeznačnost izbjegavaju. Višeznačni su i dalje termini *konsonant*, *zatvornik* i *nepčanik*. *Konsonanti* se dijele na *sonante* i *konsonante*. Maretić je *konsonante* opisao kao glasove koji ne mogu biti sami i s obzirom na to taj se termin ne može koristiti kao hiperonim jer neki njegovi hiponimi, npr. *r* ili *l*, ne trebaju vokal pored sebe. *Zatvornici* su sinonim za hiperonim *konsonant*, ali dolaze i u značenju *okluziva*. O tom bi se terminu ponovno moglo puno raspravljati. S jedne strane, on kao hiperonim označava i glasove kao npr. *v* ili *j* koji se paradoksalno nazivaju i *poluotvornicima*, a s druge se strane može reći da čini dobro opreku u odnosu na *otvornike*. U svom hiponimnom značenju imenuje glasove kod kojih dolaze do potpunog zatvora pri prolasku zračne struje. Slična je situacija i s *nepčanicima* koji su sinonimni *palatalima*, a koji se potom dijele na *prednepčanike* i ponovno *nepčanike*. Ovi drugi nazivaju se još i *pravi nepčanici* ili *pravi palatali* iz čega jedino logično proizlazi da su ostali *nepčanici* *neppravi*, a onda se pitamo zašto se uopće nazivaju *nepčanicima*. Termin za nadređenu je skupinu i *tvrdonepčanici*, što znači da se tvore na tvrdome nepcu. Postoji i skupina glasova koju nazivamo *mekonepčanici* jer se ti glasovi tvore na mekome nepcu. Drugo pitanje koje proizlazi iz toga jest ne bi li naziv *nepčanici* trebao u tom slučaju biti nadređen i jednoj i drugoj skupini. Ostaje nam još jedan termin koji bismo htjeli spomenuti, a to je *srednji samoglasnik*. On je tek u novije vrijeme postao višeznačan. U gramatikama je uvijek označavao *srednje samoglasnike e i o* (s obzirom na stupanj uzdignutosti jezika), a u gramatici E. Barić i sur. označava i *središnji samoglasnik a* (s obzirom na vodoravan položaj jezika). Kada već imamo dva različita termina za dva različita pojma, višeznačnost jednoga termina u svakom bi se slučaju trebala izbjegavati.

Osmo načelo kaže da se termin ne smije bez valjana razloga mijenjati. Sve što smo pisali o terminu *srednji samoglasnik* vrlo se dobro uklapa i u ovo načelo, a tomu se mogu prirodati i primjeri poput termina *nezvučni* koji se pojavljuje kao zamjena za *bezzvučni* ili *zubno-usneni* umjesto *zubnousneni*. Ono što je vrlo često u našoj fonologiji jest pridruživanje novih termina jednome pojmu. Vjerujemo da lingvisti imaju svoje razloge za to, ali prije uvođenja novoga termina trebalo bi dobro promisliti je li to opravdano. Postoje razlozi zahvaljujući kojima se pojmovima mogu pridruživati novi termini. Jedan su takav primjer glasovi *k, g i h*, koji su dugo vremena nazivani *grlenim suglasnicima* ili *glasovima*, a danas za

njih imamo termine *jedrenik* ili *mekonepčanik*. Termin *grleni* nije bio dobar jer se ti glasovi ne izgovaraju u grlu. Možda se ustaljeni termin i ne bi trebao mijenjati kada ne bi postojali neki drugi glasovi koji se stvarno tvore u grlu i koji se s punim pravom mogu nazivati *grlenima*. Isto se može reći i za *likvide*, koji su se u starijim gramatikama nazivali *jezičnim glasovima*. Nekada su se glasovi *l*, *r*, *n* i *m* nazivali *konsonantima*, što je i sam Maretić istaknuo kao neprikladan termin, i dobro je što se ti glasovi danas nazivaju drugačije. Još je jedan zanimljiv termin, a to su *šuštavi glasovi* ili *šuštavci*. *Šuštave* su *glasove* najednom zamijenili *šumni glasovi*, a *šuštavci* se danas koriste u nekom drugom kontekstu i čini se kako to nije narušilo jednoznačnost ovoga termina.

Prema posljednjem, devetom načelu termin ima prednost pred drugim istoznačnim terminima ako odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnom sustavu. Mogli smo vidjeti kako hrvatska fonološka terminologija obiluje istoznačnim terminima, kako domaćim, tako i stranim. Smatramo kako je za svaki pojam dovoljan jedan domaći termin i jedan termin stranoga porijekla. Jelaska (2004: 21) ističe:

„Dovoljan je jedan, jednočlani hrvatski naziv za školsku uporabu i posuđenica koja se rabi u znanosti, ako je prikladna. No, stručnjaci će osjetiti potrebu da znaju više, bar pasivno jer će se susresti s ostalim nazivima kad budu čitali druga, naročito starija fonološka djela.“

Neki od istoznačnih termina ne odgovaraju pojmovima kojima su pridruženi. To su npr. termini *samoglasnik* i *suglasnik*. Oni su nastali prema kriteriju slogotvornosti i s obzirom na taj kriterij sasvim su dobri domaći termini, no problem je kada se koriste u podjeli glasova prema načinu oblikovanja. *Samoglasnik* ne može biti sinonim *vokalu* jer *samoglasnik* može biti i glas *r* koji nikada nije *vokal*. Kaže se da *suglasnik* nije isto što i *konsonant*, ali oko toga postoje neke dvojbe (*ibid.*: 34). *Konsonant* dolazi od latinske riječi *consonans* koja znači *suglasan* (usp. Hrvatski jezični portal, pregled: 2. 3. 2015). Već smo više puta ponavljali iste Maretićeve riječi, ali ponovit ćemo još jednom. Prema njegovim riječima *konsonant* je glas koji ne može biti sam, odnosno treba imati pored sebe *sonant*, što je u latinskom isto što i *vokal*. U *Latinskoj historijskoj gramatici* koju su sastavili profesori na zadarskom sveučilištu kaže se da su *sonanti* slogotvorni glasovi (usp. Nečas Hraste, Serreqi, pregled: 8. 3. 2015). Iz svega toga proizlazi da bi u opreci po slogotvornosti mogli stajati *sonant* i *konsonant* i da su, barem povijesno gledano, oni sinonimi sa *samoglasnicima* i *suglasnicima*. *Vokal* odgovara pojmu kojemu je pridružen, a isto se može reći i za *otvornik*. Odbacimo li *konsonante* i *suglasnike*, njihovu opreku čine samo *zatvornici*, koji su višeznačni, o čemu se već pisalo.

Kada bi se odbacili svi neprikladni termini za pojam koji je oprečan *vokalima*, za taj pojam ne bismo imali termin.

U hrvatskoj fonološkoj terminologiji prepoznali smo još jedan problem koji nismo svrstali ni pod jedno od navedenih načela, a to je višestrukost termina za jedan pojam nastalih zbog toga što se ista pojava promatrala s različitih stajališta kao što su oblikovanje, uloga ili slušni dojam. Sada se konačno možemo malo posvetiti podjeli glasova prema slušnom dojmu o kojoj se pisalo u prvom izdanje gramatike E. Barić i suradnika. U trima se suvremenim gramatikama *konsonanti* (u njihovu užem smislu) dijele na:³⁹

- a. *zatvornike, okluzive, eksplozive, zapornike, praskavce ili pregradnike*
- b. *poluzatvorne suglasnike, afrikate, slivenike, složene suglasnike, polupregradnike ili prekidne tjesnačnike*
- c. *tjesnačnike, strujnike ili frikative.*

Od petnaest termina za tri pojma njih četiri nastala su prema slušnom dojmu: *praskavci, eksplozivi, afrikate i frikativi*. Jedino za *eksplozive* imamo domaći termin, a termin *trljani* postojao je u starijim gramatikama, ali nije zaživio. Najveći broj termina nastao je prema vrsti zapreke na koju nailazi zračna struja pri oblikovanju glasova, njih osam. *Slivenici i složeni suglasnici* upućuju na to da se ti glasovi sastoje od više elemenata, a *strujnici* vjerojatno na to da zračna struja struji prolazeći govornim organima. Malo je drugačija situacija sa sinonimnim terminima *prednepčanici i postalveolari*, ali i dalje je riječ o dvama kriterijima. Treba izabrati hoće li se radije govoriti o glasovima koji se nalaze ispred nepca ili iza alveola, a s obzirom na to da su u skupini *nepčanika*, termin *prednepčanik* čini se kao bolji izbor, a ujedno ima i svoj latinski ekvivalent *prepalatali*. Jelaska smatra da bi u takvim slučajevima trebalo razgraničiti različite pojave i onda navesti nekoliko različitih termina (usp. Jelaska 2004: 21). Mi smatramo da je bolje rješenje odlučiti se za jedan kriterij prema kojemu će se birati nazivlje, osobito kada je riječ o gramatikama namijenjenima osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju.

Za kraj su nam ostali problemi koji se možda izravno ne tiču izbora termina, ali koji na neki način utječu na terminologiju. Jedan od njih različite su podjele glasova kod različitih autora. Samim time teško je uspostaviti bilo kakav pojmovni sustav. Primjer su *dentalni i*

³⁹ Ne koriste svi autori jednorječne termine, ali mi smo ih ovdje upotrijebili kako bismo popis učinili kraćim.

alveolarni glasovi. Svi se slažu da su to glasovi *c, z, s, d, n, t, r i l*, ali svatko ih dijeli drugačije, npr. Težak i Babić *dentalima* smatraju *c, z i s*, a ostale *alveolarima*, dok npr. Barić i sur. u *dentale* ubrajaju i *d, n, t*. U starijim gramatikama svi su oni bili nazivani i *alveolarima*. Razlike u podjelama povezane su s različitim izgovorom tih glasova kod govornika hrvatskoga jezika. Težak i Babić uveli su jedan termin koji ih sjedinjuje, a to je termin *zubnodesnici*.

Posljednje što ćemo izdvojiti nedosljednost je samih autora u upotrebi termina. Maretić je na početku svoje gramatike pisao o fiziološkoj podjeli glasova i dosta kritizirao tradicionalnu podjelu te navodio i domaće i strane termine, da bi već u sljedećem poglavlju koristio samo strane termine i termine koje je označio kao loše. Težak i Babić stvorili su nove, kraće domaće termine, a potom u definiranju palatalizacije i sibilizacije prednost daju stranim terminima, npr. „takva promjena zove se palatalizacija jer mjesto *velara (jedrenika)* dolaze *palatali (nepčanici)*“, ali ne i u definiranju jotacije koja je „stapanje *nenepčanika* s glasom *j* u *nepčanik*“. Nažalost, ovakvih bi se primjera moglo navesti i mnogo više.

6. Usporedba češke i hrvatske fonološke terminologije

Nakon proučavanja čeških i hrvatskih gramatika, bilo bi dobro ukazati na sličnosti i razlike između terminoloških tradicija dvaju jezika. Sličnosti vidimo s jedne strane kao rezultat vezanja na tradiciju klasičnih jezika, a s druge strane kao rezultat pripadnosti obaju jezika slavenskoj skupini, što znači i pripadnost slavenskim narodima. Veliki dio Slavena bio je stoljećima pod vlašću drugih, neslavenskih naroda. U želji za samostalnošću rađale su se različite ideje, među kojima je važan bio i panslavizam, pokret koji je težio ujedinjenju svih slavenskih naroda. O jednom slavenskom jeziku, kojim bi se koristili svi Slaveni, nije se previše govorilo, a takav bi se i teško izabrao, ali zato su jezici služili jedni drugima kao uzori te je dolazilo do različitih posuđivanja jezikoslovnih ideja i jezičnih sredstava.

Možemo istaknuti nekoliko sličnosti između češke i hrvatske terminologije. U češkom i u hrvatskom jeziku postoje jednaki mehanizmi koji se mogu upotrijebiti pri stvaranju novih termina. To mogu biti: morfološka tvorba riječi, koja uključuje izvođenje, slaganje i kraćenje, povezivanje riječi u sveze, terminologizacija, reterminologizacija i preuzimanje riječi iz stranih jezika. Dakako, to ne znači da u oba jezicima prevladavaju isti postupci. Kada je riječ o stranim terminima, oba jezika koriste termine latinskog i grčkog podrijetla. Takvi se termini gotovo i ne smatraju stranim. Prilagođeni su domaćim jezičnim sustavima i postoje već dugi niz godina. U novije se vrijeme može naići i na termine preuzete iz engleskog jezika, npr. češ. *glide* ili hrv. *flap*. Oni nisu prilagođeni strukturi češkoga, odnosno hrvatskoga jezika i bilo bi dobro naći im latinsku ili domaću zamjenu.

I češka i hrvatska terminologija susretale su se i susreću se s različitim problemima. Zanimljivo je kako su ti problemi često povezani s istim pojmovima. U starijim gramatikama tako se termin *usnenici* ili *souhlásky retné* koristio i za *bilabijale*, *velari* su bili nazivani *grlenim suglasnicima* i sl. Danas ponekad može zbuniti nazivlje za *palatale* i *velare* te *dentale* i *alveolare*.

Razlike u nekim osnovnim postavkama između češke i hrvatske fonološke terminologije uzrokovane su različitim povijesno-političkim kontekstima dviju država. Nepovoljne političke situacije zaustavljale su razvoj znanosti, dok su ga one povoljne poticale. Takve izmjene nepovoljnih i povoljnih stanja nisu se u oba jezicima događale istovremeno, što se odrazilo na razvoj češke i hrvatske terminologije, a razlike se osjećaju i danas. Narodni preporod, koji je sa sobom donio veliki jezični napredak, u Češkoj se pojavio prije nego u Hrvatskoj. Već su se tada u češkoj fonologiji koristili domaći termini, ali ne može

se reći da hrvatska terminologija svoje termine nije imala. Pored domaćih postojali su i latinski termini. U hrvatskim gramatikama oni su bili prilagođeni hrvatskom jeziku, dok su se u češkim gramatikama pojavljivali u svom izvornom obliku. To može značiti da je hrvatski jezik bio napredniji od češkoga u preuzimanju riječi iz stranih jezika, ali jednako tako to da češki terminolozi nisu htjeli koristiti strane termine i zato ih nisu ni pokušavali prilagoditi svome jeziku. Nakon raspada Austro-Ugarske Češka dobiva autonomiju i češki se jezik razvija u svim područjima svoje upotrebe. U gramatikama se stoga pojavljuje gotovo isključivo češka terminologija, tek se ponekad spomenu neki strani termini. Jednom kada je češki jezik dostigao potpuni razvoj, prestao je strah od stranih utjecaja i u češkim se gramatikama počela sve više pojavljivati strana terminologija. Danas češki i strani termini imaju svaki svoju ulogu. Češki termini prevladavaju u gramatikama namijenjenim učenicima osnovnih škola i u kratkim gramatičkim pregledima namijenjenim široj javnosti. Strana terminologija ima primat u gramatikama upućenima studentima, nastavnicima i svima onima koji se ozbiljnije bave jezikom.⁴⁰ To se još uvijek ne može uzeti kao gotova činjenica, ali sve je više takvih primjera. Raspad Austro-Ugarske donio je Hrvatskoj samo djelomičnu samostalnost, a često ni to. Hrvatski se jezik u takvim okolnostima nije mogao slobodno razvijati. U gramatikama to se reflektiralo miješanjem domaćih i stranih termina. Domaćim je većinom davana prednost, ali strani su se uvijek navodili i nije uvijek za svaki strani termin postojao i domaći ekvivalent. S vremenom se tvorilo sve više domaćih termina. Osamostaljenjem Hrvatske krajem prošloga stoljeća hrvatski se jezik konačno mogao nesmetano razvijati. Dugotrajna borba koja se vodila oko očuvanja hrvatskoga jezika ostavila je posljedice, nekada dobre, nekada loše. U fonološkoj se terminologiji za svaki strani termin stvarao domaći. U suvremenim hrvatskim gramatikama ima puno više novih termina, nego što je to u suvremenim češkim gramatikama. Strana terminologija obično se spominje, ali domaća ima potpunu prevlast, kako u teoriji, tako i u praksi. U hrvatskim gramatikama nisu uočene razlike u fonološkoj terminološkoj upotrebi s obzirom na njihovu namjenu, iako hrvatski gramatičari vole već u naslovima svojih gramatika osloviti svoje korisnike, za razliku od čeških koji to obično čine „tek“ u predgovoru. Ne samo u gramatikama, nego i u najnovijoj hrvatskoj fonologiji Zrinke Jelaske (2004: 3), koja je namijenjena „ponajprije kroatistima,

⁴⁰ Unatoč tome, gotovo svugdje koriste se termini *samohlásky* i *souhlásky*, a *vokaly* i *konsonanty* tek se rjeđe spominju. S druge strane, u suvremenim se gramatikama prvi puta pojavio termin *sonanty*, koji barem zasad nema domaći ekvivalent.

fonolozima i fonetičarima, ali i lingvistima ostalih disciplina i jezika“, koristi se isključivo domaće nazivlje. Usporedbom čeških i hrvatskih gramatika 19. i 20. stoljeća može se zaključiti kako je češka terminologija uvijek korak ispred hrvatske. Starije češke gramatike složenije su od hrvatskih, novije pokazuju veću sustavnost i zrelost. Nastavi li se ovaj trend, može se očekivati da će se hrvatska fonološka terminologija uskoro početi zamjenjivati stranom fonološkom terminologijom.

Veća težnja češke fonološke terminologije k internacionaliziji nije jedina razlika. Ponekad se oba jezika susreću s problemom sinonimije. Ipak, često nije riječ o potpunoj sinonimiji i u češkim je gramatikama to gotovo uvijek na neki način istaknuto. To znači da *ekplozivi* i *okluzivi* nemaju potpuno isto značenje, odnosno razlikuju se perspektive prema kojima su nastali. Iz hrvatskih gramatika tako nešto obično nije lako uočljivo i oni se čine kao jedan u nizu sinonima za isti pojam. Rezultat je toga veća sustavnost češke fonološke terminologije, pa tako i ostali glasovi imaju i domaći i strani termin tvoren prema istom kriteriju, npr. *afrikaty* ili *souhlásky polotřené* i *semiokluzívy* ili *souhlásky závěrové*. U hrvatskom jeziku za taj isti pojam postoji mnoštvo domaćih termina, npr. *poluzatvorni suglasnici*, *polupregradnici*, *sliveni suglasnici*, *složeni suglasnici* i sl., a jedini strani termin su *afrikate* koje zapravo ne odgovaraju nijednom od domaćih termina. U gramatici Barić i sur. (1979) bila je izdvojena podjela glasova prema akustičkim svojstvima i u njoj su npr. *afrikate* nazvane *trljani glasovi*, ali taj se termin u suvremenim gramatikama ne pojavljuje.

Sljedeća je razlika u dužini domaćih termina. U češkoj fonološkoj terminologiji domaći su termini u pravilu višerječni. Od njih se teško tvore izvedenice, ali nije primijećeno da bi to bio problem i da se oni pokušavaju skratiti, tako da danas u češkim gramatikama postoji svega nekoliko domaćih jednorječnih termina. U hrvatskoj je fonološkoj terminologiji tendencija suprotna. Uvijek je bilo više višerječnih termina, ali oni se danas pokušavaju skratiti i u suvremenim su gramatikama od višerječnih stvoreni jednorječni termini.⁴¹ Nove jednorječne termine nisu još prihvatili svi autori, ali vidljivo je njihovo širenje. Razlika je i u stvaranju terminoloških spojeva riječi. U češkoj fonologiji na prvom je mjestu imenica, koja označuje skupinu nekih glasova, a potom slijedi pridjev, koji razlikuje taj glas od ostalih

⁴¹ Za *alveolare* je u suvremenim gramatikama stvoren domaći termin *desnici* ili *dešnjaci*. Zanimljivo je da se ni u jednoj gramatici nije pojavio višerječni termin tvoren od iste osnove. To može biti jedan od dokaza želje za jednorječnim terminima.

glasova u skupini, što je obrnuti red riječ od onoga u običnoj komunikaciji. U hrvatskoj je fonologiji na prvome mjestu pridjev, a iza njega dolazi imenica, što je klasičan postupak u tvorbi svih spojeva riječi.

U češkoj je terminologiji još Josef Jungmann u 19. stoljeću skupljao različite sinonimne termine. To se odrazilo u češkim gramatikama, pa je tako već kod Gebauera zapažen velik broj termina za jedan pojam. S vremenom se broj sinonimnih termina smanjivao ili barem usustavljivao. Danas se u krakim češkim gramatikama i u školskim gramatikama pojavljuje jedan termin za jedan pojam. Maretić u svojoj gramatici također donosi veći broj termina, ali ipak nešto manji nego Gebauer. Hrvatske gramatike koje slijede brzo nakon Maretićeve imaju manje podjela i manji broj termina. U sljedećim desetljećima broj termina općenito, a osobito onih sinonimnih, u velikom je porastu. U suvremenim gramatikama sinonimnih je termina cijelo mnoštvo, što se ne čini kao najbolje rješenje, posebno u školskim gramatikama. Jedan je od boljih primjera školska gramatika Sande Ham (2002) u kojoj se za svaki pojam koristi jedan domaći i jedan strani termin. Iako bi joj se moglo zamjeriti to što ti termini zapravo nisu pravi sinonimi, ne treba ih proganjati ako su se korisnici na njih već navikli.

U mnoštvu termina u hrvatskim se gramatikama miješaju termini *otvornici*, *vokali* i *konsonanti* te *zatvornici*, *konsonanti* i *suglasnici*. Tradicionalno se ti glasovi nazivaju *samoglasnici* i *suglasnici*, odnosno *vokali* i *konsonanti*. *Samoglasnici* i *suglasnici* označavaju i glasove prema njihovoj ulozi u slogu i to je zapravo njihovo pravo značenje. Kako višeznačnost nije dobra, stvoreni su novi termini za razlikovanje glasova kod kojih je prolaz zračnoj struji potpuno otvoren i onih kod kojih to nije slučaj, ali i dalje se koriste svi navedeni termini. Istovremeno u češkom se jeziku koriste *samohlásky* i *souhlásky* kao domaći nazivi za *vokale* i *konsonante* i nitko s time nema problema. Tomu je tako jer u češkoj terminologiji ti termini nisu višeznačni i zato ih nema potrebe proganjati, iako njihovo prvotno značenje nije u skladu s onime što danas označavaju. Slogotovorni se glasovi u češkome nazivaju *hlásky slabikotvorné*.

6.1. Češka i hrvatska terminologija u odnosu na međunarodnu terminologiju

Postavke češke i hrvatske terminologije ne razlikuju se previše od postavki suvremene međunarodne terminologije. U svijetu terminologija danas ima status samostalne discipline, a isti status ima i u češkom i u hrvatskom svijetu znanosti. Prema zahtjevima međunarodne

terminologije dobar termin je jednoznačan, kratak, transparentan, prilagođen gramatičkim pravilima te fonološkom i grafičkom sustavu jezika, omogućuje derivaciju, nastaje iz potrebe, uklapa se u postojeću jezičnu politiku, nije emocionalno obojen i nije sinoniman s drugim terminima, što znači i da nosi obilježje jasnoće. Opisi dobra termina u češkoj i hrvatskoj terminologiji ne razlikuju se od navedenog, što ne znači da je tako i u praksi. Međunarodna terminologija teži stvaranju jedne univerzalne terminologije, a kako bi se to postiglo, preporučuje upotrebu neoklasičnih osnova i afikasa u stvaranju novih termina. Obje se nacionalne terminologije u stvaranju stranih termina oslanjaju na klasične jezike. U češkoj terminologiji termini iz klasičnih jezika preuzimaju prevlast, barem u znanstvenom diskurzu. Terminologije namijenjene stručnjacima obično su vrlo precizno definirane, s malom zalihošću i obično s terminima za koje postoje ekvivalenti u drugim jezicima te je stoga takav izbor posve opravdan. U hrvatskoj terminologiji ipak nije tako. U njoj se težište stavlja na domaće termine. Kada god postoji dobar domaći termin, on ima prednost pred bilo kakvim stranim terminom. Ne može se reći da je to u potpunosti proturječno postavkama suvremene međunarodne terminologije. Naime, ona smatra da terminološka metodologija treba biti prilagođena mogućnostima okoline na koju snažno utječu povijesna, društvena i ekonomska situacija. S obzirom na to da je domaće termine iz jezika teško izbaciti, a internacionalni termini omogućuju bolju komunikaciju na međunarodnoj razini, preporuka je prihvatiti i domaće i strane termine kao sinonime.

7. Zaključak

U ovome radu opisane su osnovne postavke češke i hrvatske terminologije, prikazana je upotreba termina u češkim i hrvatskim gramatikama 19. i 20. stoljeća te kratak pregled suvremene međunarodne terminološke teorije.

S obzirom na to da je većina fonoloških pojmova u istraživanom korpusu bila korištena još u latinskim gramatikama, moglo se pretpostaviti da ćemo u današnjim gramatikama naići na usustavljenu, jednostavnu i preciznu terminološku sliku. Ipak, zahvaljujući dosadašnjem iskustvu, naša je pretpostavka od početka bila drugačija i ona se potvrdila. Problem počinje sa samim fonološkim pojmovnim sustavom, koji nije univerzalan, a na to se nadovezuju višestruki i višeznačni termini. Češke su gramatike pokazale da se s tim problemom nose bolje od hrvatskih. Kratke i školske gramatike pokazale su da se i s manjim brojem dobrih termina može opisati fonološki sustav određenoga jezika.

Druga postavka bila je da u hrvatskoj fonologiji prevladava domaća terminologija, a u češkoj internacionalizmi. U prikazu fonoloških termina hrvatskoga jezika od samih je početaka bila vidljiva težnja k stvaranju domaćih termina, a s razvojem jezika ona se počela sve više ostvarivati. Danas više nema latinskog termina za koji ne postoji domaći ekvivalent i domaćim terminima daje se prednost. To što latinski i domaći termini nisu uvijek pravi sinonimi dio je neke druge priče. U češkoj terminologiji internacionalizmi prevladavaju, ali samo u gramatikama namijenjenima jezičnim stručnjacima. U školskim gramatikama pojavljuju se i domaći i strani termini, a prednost se daje domaćim terminima, koji se lakše razumiju i pamte.

Prevlast domaćih ili stranih termina u skladu je s društveno-političkim kontekstom Češke i Hrvatske. Oba su naroda svoju fonološku terminologiju crpila iz latinskih izvora, ali na njihov daljnji razvoj utjecala je jezična situacija, koja je izravno povezana s političkom situacijom. Dok je češki jezik bio u podređenom položaju, borio se za svoj opstanak i stvarao je domaću terminologiju. Danas češki više nije politički ugrožen i zato dopušta upotrebu internacionalizma, što jeziku omogućuje lakši probitak na svjetsku znanstvenu scenu. Hrvatski je jezik također samostalan i međunarodno priznat jezik, ali taj status ima relativno kratko i to se osjeća u njegovoj fonološkoj terminologiji. Za kraj bilo bi nepravедno ne spomenuti anglizme, koji se sve više probijaju u hrvatsku i češku terminologiju, ali to su neke nove tendencije koje su u gramatikama zasad više iznimkom nego pravilom.

Literatura

1. *Akademická příručka českého jazyka* (2014) Uredile: Markéta Pravdová, Ivana Svobodová. Praha: Academia.
2. BABIĆ, Stjepan (1991) *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
3. BADURINA, Lada (2010) Standardizacijski procesi u 20. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika. Književne prakse sedamdesetih: zbornik radova 38. seminara Zagrebačka slavističke škole*, Dubrovnik, 24. 08. – 5. 9. 2009. Str. 69–101. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste.
4. BARIĆ, Eugenija i sur. (1979) *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. BARIĆ, Eugenija i sur. (2003) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
6. BAŠIĆ, Nataša (2009) Uz povijest hrvatske standardizacije. *Jezik*. Zagreb. Vol. 56. No. 1. Str. 12–24.
7. BRABEC, Ivan, HRASTE, Mate, ŽIVKOVIĆ, Sreten (1954) *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
8. BRAČ, Ivana i Maja LONČAR (2012) Terminology Planning for the Croatian National Terminology Database STRUNA. U: *Proceedings of the 10th Terminology and Knowledge Engineering Conference (TKE 2012)*, 19-22 June 2012, Madrid, Spain. Uredila: Guadalupe Aguado de Cea i dr. Str. 258–269. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid.
9. BUGARSKI, Ranko (1986) *Lingvistika u primeni: lingvističke discipline, primene lingvistike, primenjena lingvistika u svetu i kod nas, terminologija, kontrastivna analiza, teorija prevođenja, nastava jezika, jezik i kultura*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
10. CABRÉ, Maria Teresa (1999) *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
11. CVRČEK, Václav i sur. (2010) *Mluvnice současné češtiny 1: Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.
12. ČECHOVÁ, Marie i sur. (1996) *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství.
13. ČECHOVÁ, Marie i sur. (2011) *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství.

14. DOBROTOVÁ, Ivana (2004) K problematice internacionalizace jazyka. U: *Konstanty a proměny v českém jazyce a literatuře XX. století: sborník referátů z mezinárodní konference konané 15.–16. května 2003 ve Walbrzychu*. Uredili: Mieczysław Balowski i Jiří Svoboda. Str. 59–64. Ostrava: Ostravská univerzita.
15. DOKULIL, Miloš i sur. (1986) *Mluvnice čeština. 1, Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*. Praha: Academia.
16. FLORSCHÜTZ, Josip (1916) *Gramatika hrvatskoga jezika: za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Zagreb: Kr. hrv-slav.-dalm. zemaljska vlada.
17. GEBAUER, Jan (1894) *Historická mluvnice jazyka českého. Díl I. Hláskosloví*. Praha: Tempský.
18. *Gramatika současné češtiny* (2012). Uredili: Autorski tim Lingea. Brno: Lingea.
19. HAM, Sanda (2002) *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
20. HASIL, Jiří (2012) Čeština v kontaktu s jinými jazyky. U: *Čeština v pohledu synchronním a diachronním: stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český*. Uredile: Světlá Čmejková, Jana Hoffmannová, Jana Klímová. Str. 81–89. Praha: Karolinum.
21. HAVRÁNEK, Bohuslav i Alois JEDLIČKA (1955) *Stručná mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
22. HAVRÁNEK, Bohuslav i Alois JEDLIČKA (1960) *Česká mluvnice*. Praha: SPN.
23. HAVRÁNEK, Bohuslav i Alois JEDLIČKA (1996) *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna Print.
24. HLAVSA, Zdeněk i sur. (1997) *Český jazyk pro I.-IV. ročník středních škol (mluvnická a stylistická část)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
25. *Hrvatski jezični portal*. <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>. (Pregled: 2. 3. 2015.)
26. Hrvatski pravopis. Zapisnik 15. sjednice Vijeća za normu hrvatskoga standardnoga jezika (2006). U: *Zapisnici i zaključci sjednica Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika (2005.-2012.)*. <http://pravopis.hr/uploads/vijece-za-normu.pdf>. (Pregled: 14. 4. 2015.)
27. HUDEČEK, Lana i Milica MIHALJEVIĆ (1996) Višeznačni odnosi u nazivlju i njihova leksikografska obrada. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. God. 22. Str. 51–63.
28. HUDEČEK, Lana i Milica MIHALJEVIĆ (2009) Načela normiranja hrvatskih naziva: s primjerima iz medicinskog nazivlja. U: *Terminologija in sodobna terminografija*.

Uredile: Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar. Str. 97–111. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

29. *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. <http://ihjj.hr/page/iz-povijesti-hrvatskoga-jezika/15/>. (Pregled: 15. 5. 2015.)
30. ISAČENKO, Aleksandar V. (1966) Foném a jeho sygnálový korelát. Slovo a slovesnost. Vol. 27. No. 3. Str. 193–205.
31. IVANJEK, Željko (2009) Hrvatski ima 400.000 riječi. *Jutarnji list* (17.1.2009). <http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=283510>. (Pregled: 8. 3. 2015.)
32. JEDLIČKA, Alois (1948) *Josef Jungmann a obrozenská terminologie literárně vědná a lingvistická*. Praha: Česká akademie věd a umění.
33. JELASKA, Zrinka (2004) *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
34. JURIŠIĆ, Blaž (1944) *Nacrt hrvatske slovnice. Dio 1, Glasovi i oblici u poviestnom razvoju*. Zagreb: Izdanke nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare.
35. KRAVAR, Miroslav (1955) Jedno pitanje naše gramatičke terminologije. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. Vol. 4. No. 3. Str. 82–85.
36. KUCHAR, Jaroslav i Miroslav ROUDNÝ (1965) České odborné názvosloví v uplynulém dvacetiletí. *Naše řeč*. Vol. 48. No. 3. Str. 133–144.
37. LUKENDA, Mario (1983) Osnovni kriteriji pri uspostavljanju stručnih termina. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Vol. 8-9. No. 1. Str. 63–70.
38. MARETIĆ, Tomo (1932) Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka. *Rad JAZU*. Zagreb. Vol. 108. No. 243. Str. 13–90.
39. MARETIĆ, Tomo (1963) *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
40. MARKOVIĆ, Ivan (2010) Hrvatske koordinativne složenice. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Vol. 36. No. 1. Str. 71–95.
41. MAŠTROVIĆ, Tihomil (2008) Međunarodno priznanje hrvatskoga jezika. *Jezik*. Vol. 55. No. 4. Str. 150–153.
42. MIHALJEVIĆ, Milica (1998) *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

43. MIHALJEVIĆ, Milica i Bruno NAHOD (2009) Croatian Terminology in a Time of Globalization. U: *Terminologija in sodobna terminografija*. Uredile: Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar. Str. 17–27. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
44. MIHALJEVIĆ, Milica i Ljiljana ŠARIĆ (1996) Metaforizacija kao terminološki postupak u engleskom i hrvatskom. *Suvremena lingvistika*. Vol. 41–42. No. 1–2. Str. 437–449.
45. MUHVIĆ-DIMANOVSKI, Vesna (2005) *Neologizmi: problemi teorije i primjene*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za lingvistiku.
46. NAVRATILOVÁ, Jana i Jana DRECHSLEROVÁ (1997) *Stručná česká mluvnice*. Dubicko: INFOA.
47. NEČAS HRASTE, Daniel i Teuta SERREQUI. *Latinska historijska gramatika: glasovi – vokalizam i konsonantizam*.
<http://www.unizd.hr/Portals/7/Latinska%20historijska%20gramatika.doc> (Pregled: 8. 3. 2015.)
48. PAVEŠIĆ, Slavko i Zlatko VINCE (1971) *Gramatika; Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
49. POŠTOLKOVÁ, Běla, ROUDNÝ, Miroslav, TEJNOR, Antonín (1983) *O české terminologii*. Praha: Academia.
50. PTIČAR, Adela (1992) Prinos proučavanju jezikoslovnoga nazivlja 18. stoljeća. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Vol. 18. No. 1. Str. 151–156.
51. ROUDNÝ, Miroslav (1976) Paralelní vývoj českého a slovenského názvosloví mluvnického. *Naše řeč*. Vol. 59. No. 3. Str. 136–142.
52. SILIĆ, Josip i Ivo PRANJKOVIĆ (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
53. SIMEON, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika: hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemčaki, engleski, francuski, talijanski, španjolski*. Zagreb: Matica hrvatska.
54. SOLJAČIĆ, Marko (1938) *Repetitorij hrvatskosrpske gramatike i pravopisa*. Zagreb: Orbis.
55. *Struna*. <http://struna.ihjj.hr/page/o-struni/>. (Pregled: 14. 2. 2015.)
56. STYBLÍK, Vlastimil i sur. (2004) *Základní mluvnice českého jazyka*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství.

57. SVOBODOVÁ, Lenka. *Mist Barolomě z Chlumce řečený Klaret*.
<http://klub.slovniky.cz/clanek/mistr-bartolomej-z-chlumce-receny-klaret>.
58. ŠMILAUER, Vladimír (1971) *Novočeské tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
59. ŠTÍCHA, František (1996) Nad novou Příruční mluvnici češtiny. *Naše řeč*. Vol. 79. No. 5. Str. 252–265.
60. ŠTÍCHA, František a kolektiv (2013) *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
61. TEŽAK, Stjepko i Stjepan BABIĆ (1973) *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
62. TEŽAK, Stjepko i Stjepan BABIĆ (1992) *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga
63. TRÁVNÍČEK, František (1945) *Stručná mluvnice česká*. Praha: Borový.
64. TRÁVNÍČEK, František (1948) *Mluvnice spisovné češtiny*. Praha: Melantrich.
65. VINCE, Zlatko (1968) *Filološke škole 19. stoljeća u razvoju hrvatskog književnog jezika*. Zagreb: Zavod za slavensku filologiju.
66. VLKOVÁ, Věra (1992) Slovník lingvistické terminologie pro vysokoškoláky. *Naše řeč*. Vol. 75. No. 1. Str. 44–47.
67. *Wikipedia*. http://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_linguistic_purism. (Pregled: 15. 2. 2015.)

Rječnik

affrikaty, afrikáty – afrikate

alveodontály – zubnodesnici

alveolares, alveoláry – alveolari, desnici

aspiraty – aspirate

assibilaty – asibilanti

bilabiály – bilabijali, dvousnenici

centrální aproximanty – približnici, poluvokali

consonantes, konsonanty – konsonanti

dentales, dentály – dentali, zubnici

dentialveoláry – zubnodesnici

explosivy, eksplozivý, eksplozivy – eksplozivi, praskavci

fonetika – fonetika

fonologie – fonologija

frikativy – frikativi

glidy – kliznici, poluvokali

glottály – glotali, grkljanici

gutturales, guturály – guturali, grlenici

hláskosloví – glasovlje

hlásky – glasovi

hlásky bezezvuké – bezvučnici

hlásky hlasné – zvučnici

hlásky jasné – zvučnici

hlásky nehlasné – bezvučnici

hlásky nesonorní – bezuvčnici

hlásky neznělé – bezvučnici

hlásky okamžité – trenutni glasovi

hlásky sonorní – zvučnici

hlásky temné – bezvučnici

hlásky tónové – samoglasnici; sonorni glasovi

hlásky trvací – trajnici

hlásky znělé – zvučnici

hlásky zvučné – zvučnici
implosivy – implozivi
konstriktivy – tjesnačnici
labiales, labiály – labijali, usnenici
labiodentalis, labiodentály – labiodentali, zubnousnenici
laterály – laterali, bočnici
laryngály – laringali, grkljanici
laterální aproximanty – laterali, bočnici
linguales – lingvali, jezičnici
liquidae, likvidy – likvidi, protočnici
mediae – zvučnici
nasales, nazály – nazali, nosnici
nosovky – nosnici, nazali
obstruenty – opstruenti, šumnici
okluzívy, okluzivy – okluzivi, zapornici
orales, orály – orali, usnici
palatales, palatály – palatali, nepčanici
polosykavky – afrikate
postalveoláry – postalveolari, prednepčanici, prepalatali
prealveoláry – prealveolari*, desnici
retnice – usnenici, labijali
samohláska – samoglasnik
samohlásky dlouhé – dugi samoglasnici
samohlásky krátké – kratki samoglasnici
samohlásky nízké – niski samoglasnici
samohlásky palatální – palatalni samoglasnici, prednji samoglasnici
samohlásky přední – prednji samoglasnici
samohlásky předopatrové – palatalni samoglasnici, prednji samoglasnici
samohlásky střední – središnji samoglasnici, prije srednji samoglasnici
samohlásky středové – srednji samoglasnici
samohlásky vysoké – visoki samoglasnici
samohlásky velární – nepalatalni samoglasnici, stražnji samoglasnici
samohlásky zadní – stražnji samoglasnici

samohlásky zadopatrové – nepalatalni samoglasnici, stražnji samoglasnici

semiokluzívy, semiokluzivy – poluzatvornici

sibilantes, sibilans – sibilanti, sibilant, piskavci

sonanty – sonanti, zvonačnici

sonory – sonorni glasovi, zvonki glasovi

souhláska – suglasnik

souhlásky alveodentální – zubnodesnici

souhlásky alveolární – alveolari, desnici

souhlásky bilabiální – bilabijali, dvousnenici

souhlásky bokové – bočnici, laterali

souhlásky dásňové – desnici, alveolari

souhlásky dásňové zadní – postalveolari, prednepčanici, prepalatali

souhlásky dentální – dentali, zubnici

souhlásky dyšné – strujnici, spiranti, predušni glasovi

souhlásky eksplozivní – eksplozivi, praskavci

souhlásky guturální – guturali, grlenici

souhlásky hlasivkové – grkljanici, laringali

souhlásky hrdelné – grlenici, guturali

souhlásky hrtanové – grkljanici, laringali

souhlásky jazyčné – jezičnici, lingvali

souhlásky jednoduché – jednostavni glasovi

souhlásky klouzavé – kliznici, poluvokali

souhlásky kmitavé – treptajnici, vibranti

souhlásky labiální – labijali, usnenici

souhlásky labiodentalní – labiodentali, zubnousnenici

souhlásky laryngální – laringali, grkljanici

souhlásky laterární – laterali, bočnici

souhlásky měkké – meki suglasnici

souhlásky měkkopatrové – mekonepčanici, velari

souhlásky nazální – nazali, nosnici

souhlásky nosní – nosnici, nazali

souhlásky nosové – nosnici, nazali

souhlásky obouretné – dvousnenici, bilabijali

souhlásky orální – orali, usnici
souhlásky palatální – palatali, nepčanici
souhlásky plosivní – explozivni, implozivni
souhlásky plynulé – protočnici, likvidi
souhlásky podnebné – nepčanici, palatali
souhlásky polotřené - afrikate
souhlásky poloužinové – poluzatvorni glasovi, afrikate
souhlásky polozávěrové – poluzatvorni glasovi, afrikate
souhlásky postalveolární – postalveolari, prednepčanici, prepalatali
souhlásky pravé – šumnici
souhlásky přední dásňové – prealveolari*, desnici
souhlásky předojazyčné – nepčanici, palatali; prednjojezičnici
souhlásky předopatrové – prednepčanici, palatali
souhlásky ražené – praskavci, explozivni
souhlásky retné – usnenici, labijali
souhlásky retoretné – dvousnenici, bilabijali
souhlásky retozubné – zubnousnenici, labiodentali
souhlásky složené – složeni glasovi, slivenici, afrikate
souhlásky smíšené – složeni glasovi, slivenici, afrikate
souhlásky splynulé – slivenici, afrikate
souhlásky středoazyčné – srednjojezičnici
souhlásky středopatrové – palatali, nepčanici
souhlásky středové úžinové – kliznici, poluvokali
souhlásky sykavé – piskavci, sibilanti
souhlásky šumové – šumnici
souhlásky třené – strujnici, frikativi
souhlásky úžinové – tjesnačnici
souhlásky vanuté – strujnici, frikativi
souhlásky velární – velari, jedrenici
souhlásky vlastní – frikativi; kliznici, poluvokali
souhlásky výbuchové – praskavci, explozivni
souhlásky prostě závěrové – zapornici, okluzivni
souhlásky tvrdé – tvrdi suglasnici

souhlásky tvrdopatrové – tvrdonepčanici, palatali
souhlásky ústní – usnici, orali
souhlásky zadní dásňové – postalveolari, prednepčanici, prepalatali
souhlásky zadojazyčné – velari, jedrenici; stražnjojezičnici
souhlásky zadopatrové – zadnjonepčanici, velari
souhlásky závěrové – zapornici, okluzivi
souhlásky zubné – zubnici, dentali
souhlásky zubodásňové – zubnodesnici, alveodentali
spirantes, spiranty, spirans – spiranti, spirant, strujnici
sykavky – piskavci, sibilanti
veláry – velari, jedrenici
vibranty – vibranti, treptajnici
vocales, vokály – vokali
teunes – bezvučnici

Sažetak

Terminologija se kao samostalna disciplina intenzivnije počinje proučavati od 30-ih godina 20. stoljeća. Fonološki termini, koji su u središtu zanimanja ovoga rada, mogu se pratiti još od latinskih gramatika. U radu se donosi prikaz fonoloških termina češkoga i hrvatskoga jezika korištenih u češkim i hrvatskim gramatikama 19. i 20. stoljeća. Češka terminološka praksa ponešto je bolja od hrvatske i zato se součava s manjim brojem problema, ali to ne znači da oni ne postoje. Rad želi ukazati na nedovoljnu sustavnost, nepotrebnu sinonimiju, višeznačnost i nepreciznost pojedinih termina u češkoj i hrvatskoj fonološkoj terminologiji. Osim toga, rad prikazuje kako su se razvijale terminologije dvaju jezika i na koji je način njihov razvoj bio povezan s društveno-političkim događanjima. Češka fonološka terminologija u proteklim stoljećima nije bila sklona stranim terminima. Vrlo često nisu se ni navodili, a oni koji bi se spomenuli, obično nisu bili prilagođeni češkomu jeziku. S promjenama na političkoj sceni mijenjao se i odnos prema terminima. Danas, kada Češka zauzima čvrstu poziciju na međunarodnoj sceni, u češkim gramatikama, osim u onim namijenjenim nižim obrazovnim stupnjevima, prevladavaju internacionalizmi. Hrvatski je jezik uvijek težio domaćim riječima, jednako kao što je i Hrvatska uvijek težila svojoj samostalnosti. Dugotrajna borba za samostalnost ostavila je traga i u hrvatskoj terminologiji koja još uvijek prednost daje domaćim terminima.

Ključne riječi: terminologija, termin, fonologija, češki jezik, hrvatski jezik

Anotace

Terminologii se jako samostatnému oboru větší pozornost začíná věnovat v 30. let 20. století. Fonologické termíny, které jsou ve středu našeho zájmu, lze sledovat ještě od latinských gramatik. Táto práce přináší přehled fonologických termínů češtiny a chorvatštiny v českých a chorvatských gramatikách 19. a 20. století. Česká terminologická praxe je poněkud lepší než chorvatská, a proto čelí menším počtu problémů, což neznamená, že problémy neexistují. V této práci se chce poukázat na nedostatečnou systematičnost, zbytečnou synonymii, dvojsmyslnost a nepřesnost některých termínů v české a chorvatské fonologické terminologii. Práce také popisuje, jak se vyvíjely terminologie dvou jazyků, a jakým způsobem jejich vývoj souvisí se společensko-historickým pozadím. Česká

fonologická terminologie se v minulých stoletích spíše vyhýbala cizím termínům. Velmi často se vůbec neuváděly, a když se už použily, většinou nebyly v souladu s pravidly českého jazyka. Změny na politické scéně přinesly jiný přístup k termínům. Dnes, když Česká republika zaujímá pevnou pozici na mezinárodní scéně, v českých gramatikách, vyjma těch určených pro nižší stupeň vzdělávání, převažují mezinárodní termíny. V chorvatštině odedávna existovala touha po tvoření a používání domácích slov, stejně jako Chorvatsko dlouhodobě toužilo po své nezávislosti. Dlouhý boj za nezávislost zanechal své stopy i v chorvatské terminologii, která pořád upřednostňuje domácí termíny.

Klíčová slova: terminologie, termín, fonologie, český jazyk, chorvatský jazyk

Abstract

Terminology as an independent discipline was brought into focus in 1930s. Phonological terms, which are our main target, can be found already in Latin grammars. The paper provides an overview of phonological terms of Czech and Croatian language used in Czech and Croatian grammars of the 19th and 20th century. Czech terminological practice is somewhat better than the Croatian and thanks to that it deals with less problems, what does not mean the problems do not exist. The paper wants to point out the lack of systematization, unnecessary synonyms, ambiguity and imprecision of some terms in Czech and Croatian phonological terminology. In addition, it describes the way the terminology of two languages was developed and the way their development was connected with the socio-political context. In past centuries Czech phonological terminology was not inclined to usage of loan words. Very often they were not even mentioned. Those that would be used usually were not adapted to the Czech language. As the political situation changed, the attitude towards terms also changed. Today the Czech Republic holds a firm position on the international stage and the internationalisms prevail in Czech grammars, except in those concentrated on the lower levels of education. The Croatian language has always aspired to usage of its own terms just as Croatia always aspired to its independence. Long struggle for independence has influenced the Croatian terminology which still favours Croatian terms.

Key words: terminology, term, phonology, Czech language, Croatian language